

**İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**



**ISTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
FACULTY OF BUSINESS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES**

2021, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 2



PKP|INDEX ✓ **iThenticate** **refseek***

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCHES

Hakemli Akademik Dergi / Peer Reviewed Academic Journal

Yılda iki kez yayınlanır / Published twice a year

e-ISSN: 2791-691X

2021, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 2

DERGİNİN SAHİBİ / PROPRIETOR

Prof. Dr. Sait YILMAZ

(İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi adına/ on behalf of Istanbul Esenyurt University Faculty of Business and Administrative Sciences)

GENEL YAYIN YÖNETMENİ/EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Haşmet SARIGÜL

EDİTÖR/EDITOR

Doç. Dr. Dikran M. ZENGINKUZUCU

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Arş. Gör. Ali Emre ELDEM / Arş. Gör. Tahsin Mert SAYGIN

KAPAK / COVER

Mücahit YILDIZ

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Zafer Mah. Adile Naşit Bulv. No:1 Esenyurt İstanbul / Türkiye

+ (90) 212 444 9 123 + (90) 212 444 9 123

iesbad@esenyurt.edu.tr

Yayın Tarihi / Published on: 30.12.2021

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yayın Kurulu, yayınlanan makalelerde, konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlarda olması ve ticari kaygı taşıması şartını gözetir.

The responsibility in terms of science, content and language of the articles published in the journal belongs to their authors. Articles published in the journal cannot be used without citation. In the published articles, the Editorial Board observes the highest ethical and scientific standards in relation to the issue and the requirement not to bear commercial concern.

AMAÇ VE KAPSAM

İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD) yılda en az iki kez yayınlanan, açık erişimli elektronik hakemli akademik bir dergidir.

Dergide "sosyal bilimler" alanına özgün katkıda bulunacak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, güvenlik çalışmaları, kamu yönetimi ve yerel yönetimler ile insan bilimlerinin tüm alanlarında çalışmalara yer verilir. Dergide bilimsel etik çerçeve içerisinde kuramsal ve analitik özgün çalışmalar yanı sıra uygulamalı makaleler yayımlanmaktadır.

Dergi yılda en az iki sayı olarak (Haziran - Aralık) elektronik ortamda yayınlanır. Derginin dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce makalelere de yer verilir.

Dergide akademisyenlerin yanı sıra uzman araştırmacıların makaleleri de değerlendirilir.

Dergide yayınlanan makaleler ilgili makaleye atıf yapılmaksızın kullanılamaz.

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

AIM AND CONTENT

Istanbul Esenyurt University Faculty of Business and Administrative Sciences Journal of Social Sciences Researches (ieJSSR) is an open-access, peer-reviewed academic journal published at least two times a year.

The journal aims to publish academic articles making original contribution to the area of "social sciences" such as political sciences, international relations, economics, business administration, international trade, international logistics, security studies, public administration and local governments and other related areas on humanity studies. The journal publishes theoretical and/or empirical studies as well as applied articles within the frame of scientific ethical principles.

The journal publishes articles of academicians as well as researchers.

The journal is published electronically at least two times a year (June and December). The language of the Journal is Turkish, but articles in English may also be published.

The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Sait YILMAZ	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat AYBAR	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın İBRAHİMOV	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan EFEGİL	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Oktay BİNGÖL	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Zelha ALTINKAYA	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Nejat BASIM	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda ONGUN	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Haşmet SARIGÜL	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Nihat ÖZCAN	TOBB Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Gül YESEVİ	İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin GÜN	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar BAL	Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz TANSİ	Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah KONURALP	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüdayi SAYIN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe VAROL	San Diego Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra Boğan	Adana Bilim ve Yüksek Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Erdiç GÜLBAŞ	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan KANTARCI	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah KONURALP	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Suna ŞAHİN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Haluk Recai CEZAYİRLİOĞLU	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurdan GÜVEN TOKER	Haliç Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan CANİKOĞLU	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ERTÜRK	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLGEN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Hayrettin AKKAYA	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail DALAY	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Sina GÜREL	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Rona AYBAY	İstanbul Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KÖNİ	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Sencer İMER	Ufuk Üniversitesi
E. Tümg. Armağan KULOĞLU	21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü
Prof. Dr. Yaşar ONAY	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. M. Abdülhaluk ÇAY	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sıddık YARMAN	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mithat BAYDUR	Okan Üniversitesi
Prof. Dr. Mikail EROL	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Barış DOSTER	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla UYANIK	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz S. SERT	Özyeğin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neşe KEMİKSİZ	Anka Enstitüsü
Öğr. Gör. Kaya KARAN	Milli Savunma Üniversitesi
E. Alb. Ümit YALIM	21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue

Prof. Dr. Sait YILMAZ	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Mikail EROL	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hanifi AYBOĞA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla UYANIK	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri BAKIRCI	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf ÇINAR	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüdayi SAYIN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel AYDIN ÖZER	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT	Çağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdem TURGAN	Marmara Üniversitesi

İçindekiler Contents

2021, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 2

Editörden <i>Editorial</i>	iii
-------------------------------	-----

Uluslararası Hukuk, Terörizm ve Mağdur: Yeni Bir Terörizm Tanımı Denemesi <i>International Law, Terrorism and Victim: An Essay on a New Definiton of Terrorism</i>	
Dikran M. ZENGİNKUZUCU	1

NATO'nun 2030 Vizyonu <i>NATO 2030 Vision</i>	
İlker İPEKÇİ, Abdullah SOYDEMİR, AHMET ERCİYAS	19

AAOIFI Standartları ve IFRS'nin Karşılaştırmalı Bir Analizi <i>A Comparative Analysis of AAOIFI Standards and IFRS</i>	
Yunus Emre GENÇ	41

DERLEME / REVIEW

COVID-19 Pandemisi, Devlet ve Yaşam Hakkı <i>COVID-19 Pandemics, State and Right to Life</i>	
Dikran M. ZENGİNKUZUCU	55

Editör'den

Editorial

Değerli Dergi Okurları,

İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi tarafından yayına hazırlanan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ieSBAD) ikinci sayısı yayınlanmıştır. Dergimiz bundan sonra yılda en az iki kez açık erişimli olarak yayınlanacaktır.

İlk sayımız gibi ikinci sayımız da tüm dünyanın içinden geçtiği COVID-19 salgınının doğurduğu olağandışı ve zor koşullar içinde hazırlandı. Ancak bu durum taşıdığımız heyecanı azaltmamış aksine gelecek sayılar için daha çok çalışma azmi aşılamıştır.

Dergimiz ülkemizin akademik hayatına ve toplumsal çalışmalarına katkı sunmak amacını taşımaktadır. Bu amaçla dergimizde “sosyal bilimler” alanına özgün katkıda bulunacak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, güvenlik çalışmaları, kamu yönetimi ve yerel yönetimler ile insan bilimlerinin tüm alanlarında çalışmalara yer verilir. Dergide bilimsel etik çerçevede içerisinde kuramsal ve analitik özgün çalışmalar yanı sıra uygulamalı makaleler yayımlanmaktadır. Dergi akademisyenlerin yanı sıra uzman araştırmacıların Türkçe ve İngilizce makalelerine de açık olacaktır. Dergimizi akademisyenlerin yanı sıra başta Esenyurt olmak üzere çevre ve ülkemizin kamu ve yerel politika yapıcılara, sivil toplum kuruluşlarına ve tüm ilgililere de ulaşmayı amaçlamaktayız.

Dergimizin gelişme politikasının temelinde akademik ilkelere ve etik kurallara sıkı sıkıya bağlılık yer almaktadır. Akademik ve etik ilkeler uzun vadede derginin sürdürülebilirliğinde ve nitelikli bir akademik yayın olmasında kaldıraç işlevi görecektir. Bu bakımdan dergide yayınlanan makalelerin hakemlik süreçleri titizlikle yürütülmekte ve başta intihalin önlenmesi olmak üzere akademik ilkelere özen gösterilmektedir.

Bu sayımızın ilk makalesi uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın en can sıkıcı ve önemli konularından aynı zamanda da ülkemizin hassas olduğu uluslararası terörizme farklı bir bakış açısından yaklaşmaktadır. Makalede uluslararası terörizm çerçevesinde uluslararası alandaki yaklaşımlar ve uluslararası alanda üzerinde mutabık kalınan bir tanım geliştirilememiş olmasından hareketle mağdur temelli yeni bir tanım arayışı göstermektedir.

İkinci yazıda İlker İpekçi, Dr. Abdullah Soydemir ve Ahmet Erciyas'ın NATO'nun 2030 Vizyon Raporunun derinlemesine bir analizi ve bu ışıkta geleceğe ilişkin çıkarımları bulunabilir.

Öğr. Gör. Yunus Emre Genç ise kaynak nitelikli yazısında muhasebede uluslararasılaşmanın gerekçelerine ve uluslararası geçerliliği olan AAOIFI standartları ile IFRS'nin karşılaştırmalı bir analizine yer vermektedir. Bu çalışma ayrıca İslam dininin muhasebeye etkisine de değinmektedir.

Derginin son bölümünde COVID-19 salgını koşulunda devletlerin sorumluluğu konusuna yaşam hakkı bakımından bir yaklaşım göstermekte ve henüz çok yeni olan ve uluslararası insan hakları kurumları ve mahkemelerinin dahi nihai bir sonuca varmadığı bir konuda değerlendirmeler taşıyan bir yazıya erişebilirsiniz.

Bu sayımıza katkı sunan üniversitemizden ve üniversitemiz dışından yazarlara, derginin yayınında emek sarf etmiş herkese ve titiz çalışmalarıyla değer katan değerli hakemlerimize minnet ve teşekkürlerimizi sunarız. Gelecek sayımızda da değerli yazarların nitelikli çalışmalarını okurlarla buluşturabilmeyi dileriz.


Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU

Editör

Editor

ULUSLARARASI HUKUK, TERÖRİZM VE MAĞDUR: YENİ BİR TERÖRİZM TANIMI DENEMESİ

INTERNATIONAL LAW, TERRORISM AND VICTIM: AN ESSAY ON A NEW DEFINITION OF TERRORISM

Dikran M. ZENGİNKUZUCU 

Doç. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi

İYBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İng) Bölümü

[✉ dikranzenginkuzucu@esenyurt.edu.tr](mailto:dikranzenginkuzucu@esenyurt.edu.tr)

*“Ey Perseus, bunları aklından çıkarma ve
Adalet [Dikê] dağıtırken şiddeti [Biaia] unut
Zeus insanlara şu nomos'u bıraktı
Birbirlerini yemek
Balıklar, yabani hayvanlar ve kanatlı kuşlar içindir
Çünkü aralarında Dikê yoktur
Hâlbuki Zeus insanlara çok daha iyisini, Dikê bıraktı”.*
(Hesiodos, İşler ve Günler)

ÖZ

Terörizm belirli kısmi ya da geniş politik amaçlara ulaşmak için geniş kitlelerde endişe, korku veya yılgınlık yaratan iradi bir şiddet eylemidir. Bu bakımdan terör doğrudan veya dolaylı sivilleri mağdur etmektedir. Küreselleşme terörün de sınır aşırı ve çok daha karmaşık hale gelmesine yol açmış, uluslararası toplumun ve uluslararası örgütlerin de dikkatini geniş şekilde teröre çekmiştir. Öte yandan, terörle mücadele politikaları da yine sivillerin zarar görmelerine ya da bazı hak ve özgürlüklerinde kısıtlamalara neden olabilmektedir. Bu bağlamda bir yandan terörizm diğer yandan ise terörle mücadele araçları değişik şekillerde sivillere zarar vermektedir. Bu çalışma terör ve terörizm ile mücadele politika ve araçlarını sivilleri odağa alan bir bakış açısıyla gözden geçirerek terör için mağdurlar yönünden yeni bir tanım önermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Terörizm, Terör Mağdurları, Terörizmle Mücadele Önlemleri, Sosyal Risk İlkesi, Devlet Sorumluluğu

ABSTRACT

Terrorism is a conscious act of violence that creates anxiety, fear or intimidation among the masses in order to achieve certain partial or broad political aims. In this respect, terrorism aggrieves directly or indirectly civilians. Globalization, on the other hand, has made terror transnational and much more complex and terror has attracted widely the attention of the international community and international organizations. Nevertheless, counter-terrorism policies can also lead to some damages to civilians or result with restrictions on certain rights and freedoms. In this context, terrorism on the one hand and counter-terrorism measures on the other hand victimize civilians in different ways. The aim of this study is to review the policies and means of terrorism and counter-terrorism with a focus on civilians and to propose a new definition of terrorism based on victims.

Keywords: Terrorism, Terror Victims, Counter-terrorism Measures, Social Risk Principle, State Responsibility

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 27.10.2020

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 03.03.2021

Araştırma Makalesi/Research Paper

GİRİŞ

Siyasal şiddet çok geniş bir alanı kapsayan bir kavramdır. Siyasal şiddet savaştan bireysel şiddete, etnik veya ayrımcı şiddetten isyana, devrimden darbeye ve nihayetinde teröre kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar (Danziger ve Smith, 2015: 334 – 344). Ünlü Alman siyaset bilimci Max Weber (1994: 310 – 311) devleti “belirli bir toprak parçası üzerinde meşru fiziksel şiddet kullanma tekeli” olarak tanımlarken aslında devletin kendisinin de siyasal şiddetin bir görünümü olduğunun altını çizmekteydi. Anayasa hukuku anlamında en yaygın şekilde savaşlar, devrimler veya hükümet darbeleri ile bazen de bağımsızlık mücadeleleri ile kendini gösteren aslı kurucu iktidar başarılı olduğu ölçüde meşru sayılabilen bir diğer siyasal şiddet görünümüdür (Gözler, 1998: 65 – 73). Öte yandan, bir anlamda da hukukun kendisi şiddetin bir tezahürüdür (Schmitt, 1985: 4 – 15; Negri, 1999: 25 – 30; Agamben, 2000: 25 – 30; Boyar, 2016: 55). Ancak terör siyasal şiddet hareketleri arasında en gayri meşru yol olarak öne çıkmaktadır. Bir başka bakış açısıyla, Barnes ve Kaase (1979: 59) siyasal katılımı “siyasal sistemin değişik seviyelerinde doğrudan ya da dolaylı olarak siyasal tercihlerini etkilemeye yönelik her türlü istemli davranış” olarak tanımlarken zımni olarak da olsa siyasal şiddeti ve bilinçli bir siyasal hedefe yönelmiş terörü de siyasal katılımın bir yöntemi olarak kabul etmektedir. David Easton’ın (1965: 50) tanımıyla siyaset “bir toplumda değerlerin buyurucu (otoriter) dağılımı”dır. Bu değerlerden pay almak isteyen bazı grupların gayri meşru terör yoluyla kendilerine alan açma çabaları bilinçli ve iradi bir eylem olarak gerçeklik kazanmaktadır. Terör eylemleri genelde farkındalık yaratmak ve dikkat çekmek, siyasi otoritede yara açmak, taraftar toplamak gibi birçok neden taşıyabilir. Öte yandan, siyasal şiddet ve terör birçok hukuk dalının ilgi alanına girebilmektedir. Bu bakımdan yerine göre anayasa hukuku, ceza hukuku, uluslararası hukuk, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları hukuku, gibi birçok hukuk alanı konu ile ilgilenebilmektedir.

Terörizm ve terörle mücadele geleneksel olarak terörist/terörizm ile devlet ve siyasal otorite ekseninde ele alınmış ve çoğunlukla devlet güvenliği açısından değerlendirilmiştir. Ancak son dönemlerde ağırlaşan, yaygınlaşan, sistematikleşen ve süreklilik gösteren terör olayları artık bireylerin ve halkların insanlık onuruna uygun yaşama haklarını kısıtlar ve tehdit eder bir hal almıştır. Bu bakımdan artık terörizmin yalnız devletin güvenliği yönünden değil aynı zamanda da mağdurlar yönünden de bir tanım ve tarifinin yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bu çalışma, terör ve terör mağdurlarını insan hakları hukuku açısından ele almayı ve yeni bir terör tanımı yapmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede öncelikle güncel terör tanımı ve terör kavramı çerçeve gözden geçirilecektir. Bu tanım çerçevesinde terörün öğeleri çözümlenmeye çalışılacak ve buradan hareketle terör mağduru kavramı ile terör mağdurunun hakları incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde yapılan çözümlenmenin sonuçlarından hareketle yeni bir tanım denemesi yapılacaktır.

1. TERÖR VE TERÖRİZM TANIMLARI

Latince “korkudan sarsıntı geçirme, korkudan dehşete düşmeye neden olma” anlamında “yıldırımak” (Young, 1802), “afallamış” (Entik, 1771) anlamında kullanılan *terrēre* kökünden gelen terör –*terror* (ing.), *terreur* (fr.)- Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde (1998) “yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş” olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde terörizm genel olarak “bir ideolojik amaca ulaşmak için fiziksel şiddetin masun siviller üzerinde korku ve yıkıma neden olacak şekilde ahlak dışı kullanımı” şeklinde tanımlanmaktadır (Plange ve Campbell, 2013: 10). Doğu Ergil (1980: 1) terörü “saldırılan veya korkutulan sivil kurbanlar aracılığıyla hedeflenen daha büyük bir kitleyi yıldırıp, korkutarak yasa dışı stratejik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin planlı ve bilinçli şekilde şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunması” şeklinde tanımlarken terörün amacı, kaynağı, hedefi ve araçlarının altını çizmektedir. Terörizm ise terörün eylemleşmesidir. Bu çerçevede terörizm bir grup tarafından “aşağıdan yukarıya” ya da devlet tarafından “yukarıdan aşağıya” organize edilebilir. Terörizmin amaçları yasa dışı bir stratejik ve siyasal hedefi gerçekleştirmektir. Bu bakımdan terörizm “kaçırmadan cinayete” ve birçok farklı eylem türüne uzanan geniş bir yelpazede ortaya çıkabilmektedir ancak hedefini gerçekleştirmek için kullanıldığı en önemli yöntem sivil kurbanları korkutmak ve yıldırma olmaktadır. Terör çok kez kendiliğinden ya da irade dışı şekilde meydana çıkabilse de terörizm siyasi amaçlar güderek bilinçli ve iradi şekilde terör yaratmak, terörü hesaplı ve sistematik şekilde kullanmaktır (Altuğ, 1995). Bu bakımdan terörizm esasen irrasyonel ve gayri iradi bir eylem değil belirli amaçlar ve hedeflere ulaşmak yönünde bilinçli ve iradi olarak seçilmiş ve planlanmış rasyonel bir harekettir. Ancak güncel siyasi gelişmeler çerçevesinde terör tanımını yaparken karşılaşılan iki çıkmaz “devlet terörü”nün tanıma alınıp alınmayacağı ile “özgürlük savaşları” ya da “kendi kaderini tayin hakkı” çerçevesinde ortaya çıkabilecek şiddet eylemlerinin ne ölçüde terör tanımına alınacağı noktalarında ortaya çıkmıştır (Becker, 2006: 84 – 88). Bu “birisinin teröristi, diğerinin özgürlük savaşçısı” anlayışı terörizmin evrensel bir tanımına ulaşmayı mümkün kılmamıştır (TBB, 2006: xi – xii).

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak, terörizm genel olarak politik veya ideolojik amaçlar güden ve siyasal otoriteye karşı ancak doğrudan ya da dolaylı olarak sivilleri hedef alan şiddet eylemleri olarak anlaşılır. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu A/RES/3034 (1972) kararında terörizmin barış ve düzen için en ciddi tehdit olduğunu ve tüm devletler için insan haklarının kullanılması ve ekonomik ve toplumsal gelişme önünde engel teşkil ettiğini, küresel istikrar ve refahı sarstığını kabul ve ilan etmiştir. Ancak terörün bugün hukuksal olarak kesin ve tam bir tanımı yapılmamıştır. Öte yandan, BM 1994’de kabul edilen A/RES/49/60 (1994) sayılı “Uluslararası Terörizmin Engellenmesi İçin Önlemler Bildirisi”nden bu yana kendi kaderini tayin hakkının kullanımında da terörist eylemlere başvurulmasını meşru görmemekte; “amacı ne olursa olsun, kim tarafından işlenirse işlensin, hangi şekilde ortaya çıkarsa çıksın terörizmi mahkûm etmekte” ve “hangi siyasi felsefe, ideoloji, ırk, etnisite, din ya da diğer bahaneleri gözetirse gözetilsin her durumda haklı gösterilemez” ilan etmektedir. BM Güvenlik Konseyi (GK) de SC Res 1269 (1999) sayılı GK’nin Uluslararası Barış ve Güvenliği Koruma Sorumluluğu” ve SC Res. 1566 (2004) sayılı “Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Terörist Eylemlerden Kaynaklanan Tehditler” kararlarında, her türlü terörist eylem, itici güdüsüne bakılmaksızın gayrimeşru ilan edilmektedir.

Her devlet yasalarında terör için farklı tanımlamalar yapabilmektedir. Terörle Mücadele Kanunu (TMK) 1. maddesinde terörü “cebiri ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet



otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler” şeklinde tanımlanmaktadır.

2. ULUSLARARASI TERÖRİZM İLE MÜCADELE

2.1. Katılımcıların Terörizmle Mücadelede Uluslararası Girişimler

Uluslararası alanda terörizm ile mücadele zaman içerisinde belirli konularda ortaya çıkan güncel gerekler çerçevesinde gelişmiştir ve henüz tam ve tek bir evrensel tanıma ulaşılamamıştır. BM çerçevesinde uluslararası düzen ve barışın tesisi bağlamında terör ve terörizmi konu alan sayısız bildirge ve kararın yanı sıra 13 uluslararası sözleşmeden söz edilebilir. Bu sözleşmeler şöyle sıralanabilir:

- 1963 Uçakta İşlenen Saldırılan ve Bazı Diğer Eylemler Üzerine Sözleşme
- 1970 Uçaklara Yasadışı El Konulmasının Önlenmesi Sözleşmesi
- 1971 Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi
- 1973 Diplomatik Görevliler Dâhil Uluslararası Korunan Kişilere Karşı Saldırıların Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi
- 1979 Rehin Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme
- 1980 Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Üzerine Sözleşme
- 1988 Denizde Seyrüsefer Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi
- 1988 Kıta Sahaneliklerine Yerleştirilmiş Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi
- 1991 Tespit Amaçlı Plastik Patlayıcıların İşaretlenmesi Sözleşmesi
- 1997 Terörist Bombalamaların Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
- 1999 Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
- 2005 Nükleer Terörizmin Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi

Bu uluslararası sözleşmeler devletlerden terörist eylemlere karşı mücadele, terör bağlantılı saldırıların önlenmesini, uluslararası terör suçlarını mevzuatlarında tanımlamalarını ve özellikle suçluların iadesi konusunda işbirliği geliştirmelerini sağlamayı öngörmektedir. Bu uluslararası sözleşmelerin dışında çeşitli uluslararası örgütler çerçevesinde yapılan bölgesel terörle mücadele sözleşmeleri de bulunmaktadır Bunların başlıcaları Avrupa Konseyi (AK) Terörün Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi, Amerikan Devletler Topluluğu (ADT) Terörizme Karşı Amerika Sözleşmesi, ASEAN Terörizme Karşı Sözleşme, Shangai Terörle, Ayrılıkçılıkla ve Aşırılıkla Mücadele Sözleşmesi, Arap Birliği'nin Terörün Önlenmesi İçin Arap Sözleşmesi, Afrika Birliği Örgütü Terörizmle Mücadele ve Önlenmesi Sözleşmesi'dir. Bölgesel sözleşmeler genelde yukarıda sayılan belgelere ya da iç hukuklara atıf yaparak terörizmi tanımlamaktadırlar.

2.2. Uluslararası Belgelerde Terörizmin Yasaklanması

BM GK 1373 (2001) sayılı “Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Terörist Eylemlerden Kaynaklanan Tehditler” kararında “terörizm eylemleri, yöntemleri ve uygulamaları BM amaç ve ilkeleriyle ters düşmektedir” tespitinde bulunmakta ve açıkça “her terör eyleminin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmakta” olduğunu ilan etmektedir. BM GK kararına göre her devlet terörist eylemleri suç olarak düzenlemeli, terörist saldırıların hazırlanmasında veya

uygulanmasında destek olmayı cezalandırmalı, terörizmin finansmanını suç saymalı, terörist saldırı düzenleyen ya da yeltenen kişilerin mal varlıklarını dondurmaları ve bu alanlarda uluslararası işbirliğini geliştirmelidir. GK'nın 1269 (1999) sayılı Uluslararası Barış ve Güvenliği Koruma Sorumluluğu ve 1566 (2004) sayılı "Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Terörist Eylemlerden Kaynaklanan Tehditler" kararlarında da aşağıdaki üç niteliğe sahip işlenen suçların hangi politik, felsefi, ideolojik, ırksal, etnik, dini veya başka güdüyle işlenmiş olursa olsun terörizme karşı mücadele kapsamında değerlendirilip cezalandırılmasını istemektedir (m. 3)

- Sivillere karşı olanlar dâhil ölüm ya da ciddi bedensel yaralanmaya neden olma veya rehin alma amacıyla,
- Genel kamuoyunda veya bir insan grubunda ya da bazı insanlarda bir terör durumunu kışkırtmak, bir topluluğu sindirmek veya bir hükümet ya da uluslararası örgütün bir eylemin yaptırmak veya yapmaktan alıkoymak kastıyla işlenen,
- İlgili uluslararası sözleşmeler ve protokollerin kapsamına giren ve bunlar tarafından tanımlanan saldırılar.

GK'nin değişik kararlarında da devletlerden terörist eylemlerin teşvik edilmesini önlemesi ve cezalandırılması istenmiştir. Buna göre terörist eylemleri destekleyen, kolaylaştıran, finansmanına katılan ya da katılmaya kalkışan, planlayan, hazırlayan ve işleyen veya teröristlere güvenli alan açan herkesin yargı önüne çıkarılması gerekmektedir.

BM çerçevesinde yapılmış 13 uluslararası sözleşmenin ikisi bir terörizm tanımı içermezken diğerleri kendi konularına giren saldırganlıkların bir tanımını yapmaktadır. BM tarafından hazırlık çalışmaları yapılan "Uluslararası Terörizme Karşı Kapsamlı Sözleşme" Taslağının 2. maddesi terörü "hareket amacı, doğası ya da bağlamı bir insan topluluğunu sindirmek veya bir hükümet ya da uluslararası örgütü herhangi bir eylemi yapmaya ya da yapmamaya zorlamak olan yasadışı ve istemli şekilde herhangi bir kişiyi öldürmek ya da ciddi şekilde bedenlen yaralamak, kamu kullanımındaki meydanlar, bir devlet ya da hükümet tesisi, bir taşıma sistemi, bir altyapı tesisi dâhil kamu ya da özel mallara veya çevreye ciddi zarar vermek ya da bu mallarda, meydanlarda, tesislerde ya da sistemlerde ciddi ekonomik kayıplara yol açmak" olarak tanımlamaktadır. Aslında terörizmi ve terör ile mücadeleyi ulusal ve uluslararası olarak ayırmak insanlık için bir gaf olarak değerlendirilebilirse de devletlerin eşitliği ve egemenliği ilkelerine bağlı olarak yargı yetkilerinin dokunulmazlığı, farklı yorumları ve hatta bazı devletlerin bu eylem ve eylemcilere verdiği destekler bu ayrımı gerektirmektedir. Ancak BM ve bölgesel örgütler çerçevesinde bir küresel terörle mücadele rejimi kurulması çabaları sürmektedir. BM Taslak Sözleşmesi 4. maddesine göre suçun finansmanını da içerecek şekilde birden fazla devlet sınırlarında işlenmesi, saldırgan ve mağdurların farklı uyrukluklar taşıması, saldırganların saldırı devletinin sınırlarının dışında bulunması durumlarında uluslararası terörizmden bahsetmek söz konusu olacaktır.

Bunun yanı sıra uluslararası terörizmin bir parçası olarak silahlı çatışma durumunda sivillere karşı yürütülen düşmanca davranışlar uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde suç sayılmaktadır. Uluslararası insancıl hukuk silahlı çatışma altında olsa dahi "terörizm uygulamalarını" ve "terörizm eylemlerini" dışlamaktadır. Cenevre Konvansiyonları toplu cezalandırmalar ve benzer her türlü sindirme ve terörizm uygulamaları da yasaklanmaktadır (Cenevre Konvansiyonu IV m.



33). Özellikle “ana amacı sivil halk arasında terör yaymak olan şiddet eylemi ve tehditi” yasaklanmıştır (Ek Protokol I m. 51/2, Ek Protokol II m. 13/2) yasaklamaktadır. Bu çerçevede, uluslararası insancıl hukuk bir silahlı çatışma sırasında meşru askeri hedeflere yönelik olsa dahi öncelikli amacı siviller arasında korku yaymak ve onları terörize etmek olan saldırıları da yasaklamaktadır (ICRC, 2014).

Uluslararası ceza hukuku içerisinde uluslararası terörizm tanımı alınmamıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Tüzüğü, hazırlık aşamasında devletler arasında bir tanım üzerinde anlaşılabilmesi nedeniyle açık olarak terörizm suçunu içermemektedir. Türkiye ile birçok ülke Roma Tüzüğü’nü hazırlayan Konferans sırasında uluslararası terörün de bir suç olarak tanımlanmasını önermişlerdir. Türkiye uluslararası terörün ayrı bir suç kategorisi olarak Roma Tüzüğü’ne alınmasını teklif etmiştir (Proulx, 2004: 1023; Çetin, 2010: 356 – 357; Aslan, 2007: 76). Ancak terörizmin tam bir tanımının yapılamaması, Mahkeme’yi politize edebilecek olması ya da Mahkeme’yi devreye sokacak kadar ağır bir suç teşkil etmemesi ve terörizmle ulusal alanlarda mücadelenin daha etkin olacağı gerekçeleriyle terör suçu Tüzüğe alınmamıştır (Cassese, 2003: 124 – 125; Margariti, 2017: 12 - 61). Öte yandan, bazı düzenlemelerin terörizmi uluslararası ceza hukukunun kapsamına sokmakta olduğu da iddia edilebilir. Roma Tüzüğü 7. maddesi altında “herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen” öldürme, toplu yok etme, işkence, ırza geçme, kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer eylemler “insanlığa karşı suçlar” kapsamına girebilecek niteliktedir. Örneğin barış zamanında gerçekleşmiş olsa dahi 11 Eylül 2001 saldırılarının ağır ve sistematik bir şekilde işlenmiş olması nedeniyle “insanlığa karşı suçlar” kapsamında değerlendiren görüşler vardır (Shorlemer, 2003: 272 – 274; Greenwood, 2002: 305; Vagts, 2003: 313). Roma Tüzüğü 8. maddesine göre sivil bireylere ya da sivil nüfusa karşı kasten saldırılar yöneltilmesi de terörizmi savaş suçları kapsamına sokabilecek niteliktedir. Nitekim Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi *Prosecutor v. Galic* davasında 5 Aralık 2003 Tarihli Kararında kendi tüzüğüne dayanarak “sivil kişilere karşı terör suçu”nun savaş suçları kapsamına girdiği hükmüne varmıştır.

3. TERÖR MAĞDURU VE HAKLARIN KORUNMASI

Bir terör eyleminde iki taraf vardır. Bir tarafta bir amacı veya gündemi çerçevesinde teröre başvuran (ya da terörist) kişi veya grup diğer tarafta da bu eylemin muhatabı siyasal otorite bulunmaktadır. Terörizm amacına ulaşmak için şiddet, korkutma, yıldırmaya ve zarar vermeye yönelik eylem ve yöntemler kullanmaktadır. Bunun karşıtı olarak da terör ile mücadelede bir yanda siyasal otorite ve devlet diğer yanda ise terörist bulunmaktadır. Terör ile mücadele de bir bakıma yine kısıtlamalar, yasaklar, bilgi çarpıtma ve kaba şiddet içermektedir. Her iki durumda gerek terör eylemlerinde gerekse de terör ile mücadelede göz ardı edilen, gözden kaçan bir özne var. Belki de bu süreçte en büyük zararı yaşayan bu özne arada kalan sivil insanlardır. Gerek ulusal seviyede gerekse de uluslararası seviyede terörist eylemlerin başta gelen kurbanları siviller olmaktadır.

Terör doğrudan sivilleri hedef alarak amaçlarına yönelmekte ya da siviller doğrudan hedefte olmasalar da can, mal kayıpları ve korku, sinme, dehşete düşme, yakınlarını kaybetme gibi manevi zararlarla karşılaşabilmektedirler. Öte yandan, terörizm ve terörist eylemler tanım gereği insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne karşı yıkıcı şekilde yönelmektedir. Yine

terörizm toplumlar içerisindeki hoşgörü, barış ve bir arada yaşama kültürünü, çoğulculuğu ve sivil toplumu tehdit etmektedir. Öte yandan yine ulusal olsun uluslararası alanda olsun terörle mücadele bazen fiziksel bazen haklar açısından sivillere kısıtlamalar ve yasaklar olarak yansıyabilmektedir. Bu bakımdan, hükümetlerin terörizm ile mücadelesinin getirdiği zaruri kısıtlamalar bazen istekli bazen isteksiz şekilde aşırıya kaçabilmekte ve sivil yaşamı etkileyebilmektedir. Bazen de bu mücadele sırasında yapılan kategorik tanımlamalar bazı toplumsal grupları toptan mağdur etmekte, birbirlerine karşı hoşgörünün kaybolmasıyla toplumsal barışı tehlikeye düşürmektedir.

3.1. Uluslararası Alanda Terör Mağdurlarının Hakları

BM Genel Kurulu'nun 1985'de kabul ettiği A/RES/40/34 (1985) sayılı "Suç ve İktidarın Kötüye Kullanımı Mağdurları için Adalet Temel İlkeleri Bildirgesi" mağduru iktidarı kötüye kullanma suçunu yasaklayan yasalar dâhil devletlerin yürürlükteki ceza hukukuna aykırılık içeren eylem ya da ihmallerden dolayı bireysel ya da toplu olarak fiziksel ya da ruhsal hasarlardan acı duyan, duygusal acı çeken, ekonomik kayıplar yaşayan veya temel haklarından ciddi olarak mahrum kalan kişi olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, Genel Kurul yalnızca mağdurların değil çoğu zaman onların ailelerinin, tanıkların, onlara yardım edenlerin ve hatta saldırganlıkları araştıranların da zorluklar, adaletsizce kayıplar, zararlar ve yaralanmalar ile karşı karşıya kalabildiklerinin altını çizmektedir. Bildirge tüm devletlerden istenen terör mağdurları için öngördüğü asgari muamele ölçütleri arasında şunlar belirtilmiştir;

- Onurlarına saygı ve merhamet ile muamele,
- Hukuksal süreçler hakkında bilgi sahibi olmak, görüşlerini ve endişelerini bildirebilmek,
- Yasal süreç boyunca uygun yardım alma hakkına sahip olmak;
- Tehditlere ve misillemelere karşı korunma;
- Mahremiyetlerinin korunması;
- Uygun şekilde yerine koyma ve tazminattan yararlanma; ve
- Gerekli tıbbi, psikolojik ve sosyal yardımı alabilme.

İnsan hakları çerçevesinde terör kurbanlarının durumunun, terör kurbanlarının haklarının dikkate alınması her zaman ilgi alanı içerisinde yer almış ise de özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası toplumun bir gereksinimi olarak gündeme girmiştir. BM (2005) Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi özellikle terörizm ile mücadelede uluslararası işbirliğinin uluslararası hukuka, özellikle de insan hakları hukukundan, mülteci haklarından ve uluslararası insancıl hukuktan doğan sorumluluklarına uygun şekilde yürütülmesini ve terör kurbanlarına yardımın ve kendileri ile ailelerine kayıp ve acılarıyla uyumlu desteğin sağlanmasının önemini vurgulamaktaydı (BM, 2005, par. 85).

BM Genel Kurulu'nun 2005'de kabul ettiği A/RES/60/147 (2005) sayılı "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Büyük İhlallerinin ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurları İçin Onarım ve Yerine Koyma Hakkı Üzerine Genel İlkeler ve Kılavuzlar" metni mağdurlarına insancıl şekilde, insan haklarına ve onurlarına saygı içerisinde muamele edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir ve kendilerinin ve ailelerinin güvenliklerinin, bedensel ve ruhsal



sağlıklarının ve mahremiyetlerinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamaktadır (m. 10). Bu çerçevede devletler gerekli yasal önlemleri almakla sorumludurlar (m. 1/2-d). Mağdurların sahip olduğu temel haklar şöyle sıralanabilir (m. 11);

- (a) Adalete eşit ve etkin erişim,
- (b) Çekilen acıların uygun, etkin ve hızlı onarımı,
- (c) İhlal ve onarım mekanizması hakkında ilgili bilgilere erişim.

Buna göre onarım mekanizması ihlalin izlerine silmeye yönelik ve çekilen acı ile orantılı olmalıdır. Uluslararası hukuk altında devletlerin kendi eylemlerinden ya da ihmallerinden kaynaklanan mağduriyetleri ve çekilen acıları yerine koyma sorumluluğu vardır. Devlet mağdurların kayıplarını onarmak veya yardım sağlamak amacıyla ulusal programlar kurmalıdır. Bu onarım duruma göre yerine koyma, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve tekrarlanmama garantisi şeklinde olabilir. Yerine koyma duruma göre özgür bırakılma, kaybettiği insan haklarından, kimliğinden, aile yaşamından ve uyrukluğundan faydalanma, oturduğu yere veya işine geri dönme ve malların iadesi şeklinde olabilir. Tazminat yaşananlar ile orantılı olarak her türlü ekonomik kayba karşılık sağlanmalıdır. Bu kayıplar bedensel ve ruhsal hasarları, iş, eğitim ve sosyal yardımlar dâhil kaçırılan olanakları, kaybedilen kazançları ve maddi zararları, manevi zararlar ile hukuksal, tıbbi, psikolojik ve sosyal yardım masraflarını kapsar (m. 20). Devletler bu ilkeleri ve uygulamaları hiçbir temelde ayrımcılık içermeden tüm mağdurlara uygulamak yükümlülüğündedirler ve bu sorumluluklarını hiç bir şekilde askıya alamazlar.

3.2. Terörden Mağdur Olma ve Devletin Sorumluluğu

Sivillerin terör olaylarından zarar görmeleri durumunda devletin vatandaşların zararlarını karşılama sorumluluğu temel iki yaklaşım çerçevesinde tartışılacaktır. Bu yaklaşımlar “sosyal risk ilkesi” ve “devletin sorumluluğu ilkesi”dir.

Uluslararası hukuk altında devletlerin kendi eylemlerinden ya da ihmallerinden kaynaklanan mağduriyetleri ve çekilen acıları yerine koyma sorumluluğu vardır. Sorumlu bir özel veya tüzel kişilik ya da bir kurumsa mağdurun kayıplarını yerine koymak ile ya da devlet yerine getirmişse ona karşı tazmin etmek durumundadır. Bu durumda devlet öncelikle olasılık dâhilinde olduğu çerçevede söz konusu terör eyleminin önlenmesi ve kayıpların meydana gelmemesinden sorumludur. Buna koşut olarak devlet terör eyleminden ya da kendi ihmalinden doğan zararları da yerine koymak sorumluluğundadır. Bu zararlar maddi olduğu kadar manevi zararları da kapsamaktadır.

Son kertede terörün hedefi bütünüyle ya da kısmi olarak devletin kendisi olsa da devletin öncelikle vatandaşlarının güvenliğini korumak dolayısıyla terör mağduru olmaması için gerekli tüm önlemleri almış olmak sorumluluğu vardır. Bu bakımdan ilke olarak bireyler tarafından yapılan saldırılardan devlet sorumlu tutulamaz ise de vatandaşın güvenlik hakkının ihlal edilmesinden ve sonuçlarından devlet sorumludur. Bu açıdan bakıldığında terör eyleminin önlenmesi için gerekli tedbirleri almış olmak, engellemek ve engelleyememiş ise de olanaklı olduğu çerçevede sivil vatandaşların bireysel ya da genel olarak mağduriyetlerini gidermek ve tüm bunları yaparken yine vatandaşların temel haklarının zedelenmemesi, bir başka deyişle yeni

mağduriyetler yaratmamak devletin sorumluluğudur. Bir bakıma bu sayılan sorumluluklar devletin varlık nedeninin bir parçasıdır.

3.2.1. Sosyal Risk İlkesi

İnsanların toplu halde yaşamalarından dolayı insanlar istemeseler dahi bazı kargaşa ve olumsuzlardan etkilenme olasılığı taşırlar. Devlet bu nedenle sorumlu tutulamaz ancak etkilenmeler ölüme veya ölüm olmasa bile çok ciddi zararlara kadar varabilir. Bu zararlar kargaşanın çıkmasında hiçbir etkisi veya kusuru olmayanlar üzerinde de doğabilir. Toplumun ve onun örgütlü hali olan devletin bu mağdurları zararlarıyla baş başa bırakmasının hakkaniyet ve adalet ilkelerine uygun olmaması düşüncesi, sosyal risk ilkesini ortaya çıkarmıştır (Bayer, 2018: 52 – 53). Bu ilke çerçevesinde terör eylemleri toplum için sosyal bir risk oluşturduğu için terör eylemlerinden kaynaklanan zararlarda, zararlar devletin faaliyeti arasında uygun nedensellik bağı kurulmasa bile devlet yine de bu zararlardan sorumlu olacaktır (Durkal, 2018: 320 – 321). Bu sorumluluk toplumun düzenini ve devamlılığını sağlamak için devletin bir ödevidir (Çoban, 2003: 323 – 324).

3.2.2. Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Devletin Sorumluluğu

Uluslararası insan hakları hukukunun yerleşik kurallarına göre devletler kendi yargı yetkileri altındaki tüm bireylerin ayrımsız şekilde temel hak ve özgürlüklerini korumak yükümlülüğündedirler. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1, 2, 3, 5. maddeler ve sonrasında bütün insanların insanlık onuruna uygun bir yaşam hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 1. maddesi şöyledir; “Yüksek Sözleşmeciler Tarafından kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar”. Bu haklar içerisinde ve en başlarında yaşam hakkı ile işkence ve insanlık onuruna aykırı muameleye maruz kalma yasağı da gelmektedir. Devletler bireylerin bu haklarını sadece kendisinden değil dışarıdan da gelen tehditlere karşı koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Terör eylemlerinin sivil kişilerin yaşam hakkına, insanca yaşama hakkına ve güvenlik hakkına yönelmiş bir tehdit ve eylem olduğu açıktır. Bu çerçevede devletler kendi yetki alanları içerisinde bulunan bireyleri terör eylemlerinden mağdur olmalarına karşı da koruma yükümlülüğündedirler.

Tagayeva and Others v. Russia davası'nda Rusya'nın Kuzey Osetya bölgesindeki Beslan kasabesindeki bir okulda 2004 yılı Eylül ayında gerçekleştirilen bir terör saldırısında 180'i çocuk 330 sivil hayatını kaybetmiştir. Başvuru sahipleri, öncelikle “devletin mağdurları yaşamlarıyla ilgili bilinen risklerden koruma yükümlülüğünü yerine getirmediğini”, “olaylarla ilgili etkin bir soruşturma yürütülmediğini”, “görüşmelerin ve kurtarma operasyonunun planlanması ve denetiminin pek çok açıdan yetersiz olduğunu” iddia etmişlerdir. Bazı başvuru sahipleri de ayrıca, meydana gelen ölümlerin yetkililerin orantısız güç kullanımından kaynaklandığını da iddia etmişlerdir. Mahkeme devletin söz konusu bölgede ve bir eğitim kuruma yönelik olası bir terörist saldırı hakkında yeterli istihbarat bilgisine sahip olmasına karşın önleyici tedbirleri almakta başarısız olmasını, müdahalenin planlanması ve yürütülmesindeki zaaf ve okul içerisinde ağır öldürücü silahların kullanımı nedeniyle ölümlere neden olmasını yaşam hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Mahkeme ayrıca bu müdahalenin daha sonrasında gerekli soruşturmaya tabi tutulmamasını da ihlal olarak kabul etmiştir.



Bu çerçevede devlet yalnız terör mağdurlarının zararlarını tazmin etmek değil elindeki kaynaklar ile olası olduğu ölçüde terör eylemini engellemek ve vatandaşlarının yaşam ve diğer haklarını korumak sorumluluğundadır. Ayrıca terör olayına müdahale ederken de planlama ve uygulama aşamalarında olabildiğince vatandaşını yeni zararlardan korumak ve gözetmek zorunluluğundadır.

4. TÜRK HUKUKUNDA TERÖR MAĞDURLARININ KORUNMASI

4.1. Terör Mağduruna Karşı Sorumluluk

Türk mevzuatı terörle mücadele mağduru olarak sadece kamu görevlisi/personelini kabul etmiş ve kamu personeli için mağduriyetin giderilmesini düzenlemiştir (TMK m. 21). Buna göre “kamu görevlilerinden yurtiçinde ve yurtdışında görevlerini ifa ederlerken veya sıfatları kalkmış olsa bile bu görevlerini yapmalarından dolayı terör eylemlerine muhatap olarak yaralanan, engelli hâle gelen, ölen veya öldürülenler”in terör mağduru olarak zararları tazmin edilir. Öte yandan, Türkiye’de, terörle mücadele içerisinde aktif olarak yer almayan sivil kişilerin terörle mücadele önlemleri kapsamında kamu görevlilerince mağdur edilmeleri olgusu da oldukça sık ortaya çıkan bir durumdur. Bu mağduriyetler nihayetinde mağdurlar şikâyetlerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) taşımıştır. AİHM’in önüne gelen *Doğan and others v. Turkey* ve diğer davalarda mağdurları haklı bulan kararları sonrası Türkiye, ulusal hukukunda terörle mücadeleye aktif olarak katılmayan sivil kişilerin terörle mücadele adına kamu görevlilerince mağdur edilmelerini gidermeye yönelik bazı kanuni düzenlemeler yapmıştır.

2004 yılında çıkartılan 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun’un ilk maddesinde amacı “terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılansısına ilişkin esas ve usulleri belirlemek” olarak açıklanmıştır. Bu Kanun ile bir tazminat komisyonunu kurulmuştur (madde 4). AİHM, *Aydın İçyer v. Turkey* davasındaki kararı ile 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanunun kurduğu tazminat mekanizmasını etkili bir iç hukuk yolu olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra, TMK Madde 21’de de bazı değişiklikler yapılmış, örneğin TMK (m. 21/(ı), “terörle mücadeleden dolayı köyleri boşaltılan üniversite çağındaki öğrencilere ve ölenlerin çocuklarına yüksek öğrenimleri süresince Devletçe karşılıksız burs verilir” hükmünü getirmiştir. Ayrıca terörle mücadele adına köyleri boşaltılan ve yaşam yerlerinden farklı bir muhitte yaşamak zorunda bırakılan kişiler için bazı tazmin yolları öngörülmüştür.

5233 Sayılı Kanunun 7. maddesi terörden ve terörle mücadeleden zarar görenlerin karşılansılabilecek zararlarını şöyle sıralamıştır;

Bu Kanun hükümlerine göre sulh yoluyla karşılansılabilecek zararlar şunlardır:

- a) Hayvanlara, ağaçlara, ürünlere ve diğer taşınır ve taşınmazlara verilen her türlü zararlar.
- b) Yaralanma, engelli hâle gelme ve ölüm hâllerinde uğranılan zararlar ile tedavi ve cenaze giderleri.
- c) Terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle kişilerin mal varlıklarına ulaşamamalarından kaynaklanan maddî zararlar.

5233 Sayılı Kanunun “Zararın tespiti” başlıklı 8. maddesinde “kapsama giren zararların, zarar görenin beyanı, adlî, idarî ve askerî mercilerdeki bilgi ve belgeler göz önünde tutularak olayın oluş şekli ve zarar görenin aldığı tedbirlere göre, zarar görenin varsa kusur veya ihmalinin de göz önünde bulundurulması suretiyle, hakkaniyete ve günün ekonomik koşullarına uygun biçimde komisyon tarafından doğrudan doğruya veya bilirkişi aracılığı ile belirleneceği” öngörülmüştür.

Bu çerçevede devlet terör ve terörle mücadeleden doğan maddi zararları karşılamayı üstlenmiştir. Ancak bu zararların tespiti itiraz yolu açık olmak kaydıyla komisyon ve bilirkişilere bırakılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu tasarrufu “sosyal risk ilkesi”ne şöyle bağlamaktadır (AYM, 25/06/2009, E.2006/79, K.2009/97):

“Terör ve terörle mücadeleden doğan ancak idari bir eylem veya işlemle nedensellik bağı bulunmayan maddi zararların karşılanmasına ilişkin 5233 sayılı Yasa’daki düzenlemeler, yasa koyucunun sosyal hukuk devletinin gereği olarak sorumluluk hukukunun genel ilkelerine yasayla getirdiği bir istisnadır. İdarenin kusurunun bulunmadığı ancak ‘sosyal risk ilkesi’ gereği sulh yoluyla karşılanması gereken zararların nelerden ibaret olduğunun tespiti, yasa koyucunun takdir yetkisi içindedir. İtiraz konusu kurallarda yer alan maddi zararların öncelikle sulh yoluyla karşılanmasına ilişkin hükümlerin bulunmasını bu kapsamda değerlendirmek gerekir”.

Danıştay içtihatlarında da terörden kaynaklanan ancak devlet ile doğrudan nedensellik bağı kurulamayan zararlarda “sosyal risk ilkesi” gereği mağdurun yalnız bırakılmayıp, bu zararın devlet tarafından karşılanması sosyal devletin gereği sayılmıştır (Danıştay 10.D., 29.01.2007; Danıştay 10.D., 21.04.2008). Öte yandan, terör nedeniyle uğranılan “zarar ile idari eylem arasında nedensellik bağının kurulabildiği hallerde sosyal risk ilkesinin uygulanmasına olanak bulunmadığından, idare hukuku kuralları çerçevesinde öncelikle hizmet kusurunun bulunup bulunmadığının araştırılması, hizmet kusuru yoksa kusursuz sorumluluk ilkesine göre zararın tazmin edilip edilemeyeceğinin belirlenmesi gerekmektedir” (Danıştay 10.D., 18.09.2007).

4.2. Terörle Mücadele ve Dolaylı Mağdur

Terörizmin ortaya çıkışı bazılarınca geniş bir hak ve özgürlükler rejiminin sonucuna bağlamak zaman zaman görülen ancak ciddi bir yanılgıdır. Hiçbir insan hakları belgesi terörizmi meşrulaştırmaz ve sayılan hak ve özgürlüklerden terörizmin faydalanmasına yol açmaz. BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (BMKSH) 5. maddesi, AİHS 17. maddesi ve T.C. Anayasası 14. maddesi hakların kötüye kullanımını yasaklamaktadır. Öte yandan, devletler terör ile mücadele yükümlülüklerini yerine getirmek için aldıkları tedbirler sonucu yine sivil bireylerin günlük olağan yaşamlarında faydalandıkları birçok hakkı da dolaylı olarak kısıtlamış ya da zaman zaman engellemiş olmaktadır. Bu çerçevede çoğunlukla başvurulan uygulamalar olarak polisin araştırma ve müdahale yetkilerinin arttırılması, göçmen ve mültecilerin ülkeye girişi ve barınması ile ilgili mevzuatların sıkılaştırılması ve bazı hak ve özgürlüklerin kullanımında kısıtlamalara gidilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede en çok zarar gören ve kısıtlanan bireysel hak ve özgürlükler arasında başta ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı, veri güvenliği ve kişisel hayatın mahremiyetinin ihlali sayılabilir. Bu haklar, özellikle de ifade özgürlüğü ile örgütlenme hakkı esasen kendi başına demokratik bir toplum düzeninin temel taşlarıdır. Bu hakların kullanımı ile diğer hakların örneğin düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü, çalışma hakkı, katılma hakkı, seçme ve seçilme hakkı ve diğer birçok hak ve özgürlüğün de kullanımı arasında doğrudan ilişki vardır.



Bu kısıtlamalar özel ya da genel nitelikli olabilir. AİHS de bazı hakları düzenlerken ilgili madde içerisinde kısıtlama nedenlerini ve koşullarını da belirtmiştir. Örneğin toplantı ve gösteri hakkını düzenleyen 11. maddesinin 2. paragrafı “Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarıncı yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir” şeklindedir. Benzer şekilde özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 5. madde, özel ve aile hayatına saygı hakkını düzenleyen 8. madde, din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 9. madde, ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. madde, mülkiyet hakkını düzenleyen Ek Protokolün 1. maddesi, serbest dolaşım özgürlüğünü düzenleyen 4. Protokolün 2. maddesi, yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin 7. Protokolün 2. maddesi de kısıtlama koşullarını içerisinde belirtmektedir. T.C. Anayasası da 2001 yılında yapılan değişiklik ile genel kısıtlama koşullarını kaldırmıştır ve her hakkın kısıtlama koşullarını ilgili maddenin içerisinde belirtilen gerekçelerle sınırlandırmıştır. T.C. Anayasasının 13. maddesi temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ile ilgili şu düzenlemeyi içermektedir.

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz”.

Buna göre devlet terörizm ile mücadele için dahi olsa temel hak ve özgürlüklerde bireyleri etkileyecek bir düzenleme yapacağı zaman şu ilkeleri gözetmek durumundadır:

- Hak ve özgürlüğün özüne dokunmamak,
- İlgili Anayasa maddesinin içerisinde sayılan nedenlere bağlı kalmak,
- Sınırlandırmayı yasa ile yapmak,
- Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine uymak,
- Ölçülülük ilkesine aykırı olmamak.

Öte yandan, devletlerin terörizme karşı mücadele ederken özellikle olağanüstü koşullarda bir takım hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gitmesi kaçınılmazlığını başlıca insan hakları belgeleri de tanımaktadır.

BMKSH Sözleşmesi 4. maddesi ilk paragrafta “Sözleşmeci Taraf Devletler, ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bun resmen ilan etmeleri halinde, durumun zorunluluklarının kesinlikle gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu Sözleşmedeki yükümlülüklerinde azaltma yapan tedbirler alabilir”.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesi “Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği

ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülükler ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme’de öngörülen yükümlülükler aykırı tedbirler alabilir” şeklindedir.

T.C. Anayasası da 15. maddenin ilk fıkrasında “Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir” demektedir.

Buna karşın her koşul ve durumda dokunulamayacak bazı hak ve özgürlükler bulunmaktadır. AİHS meşru durumlar dâhilinde zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı dışında meydana gelen ölümler dışında idam cezasının yasaklanması dâhil yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik yasağı ile kanunsuz ceza olmaz düzenlemelerinin hiçbir koşulda askıya alınmasına izin vermez. BMKSH Sözleşmesi dokunulmaz alanı yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik yasağı, borç nedeniyle hapis yasağı, kanunsuz ceza olmaz ilkesi, hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkı ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü aynı şekilde azaltılamaz hak ve özgürlükler olarak düzenlemiştir. T.C. Anayasası da koşut şekilde 15. maddesinin ikinci fıkrasında “kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz” demektedir.

Ancak AİHS’deki bu istisna hükmü devletlere hakları tümünden askıya alma keyfiyeti tanımamaktadır. *Ireland v. the United Kingdom* davasında AİHM şöyle demektedir; “Ulusun[un] varlığı”nın olağanüstü bir tehlike altında olup olmadığını, bu tür bir tehdit varsa bunu gidermek için hangi tedbirleri almak gerektiğini tespit etmek, öncelikle her bir Sözleşmeci Devlet’in sorumluluk alanına girer... Yine de Devletler’in bu konudaki yetkisi sınırsız değildir. Devletler’in taahhütlerini yerine getirmelerini sağlamakla sorumlu olan Komisyon ve Mahkeme (19. Madde), Devletler’in bu tür istisnaî tedbirleri alırken durumun şartlarının kesin olarak gerektirdiği ölçütünün ötesine geçip geçmediklerini denetleme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla, üye Devletler’e sağlanan takdir hakkı AİHM denetimine tâbidir. Buna koşut olarak *Aksoy v. Turkey* davasında da Mahkeme, “Türkiye’nin güneydoğusunda şüphe götürmez biçimde ciddi boyutlara ulaşan terör sorununu ve teröre karşı etkili tedbirler alınmasında Devlet’in karşı karşıya olduğu güçlükleri dikkate almaktadır. Ancak Mahkeme, başvurucunun terör suçuna karıştığına dair şüphe bulunduğu gerekçesiyle hiç kimseye görüştürülmeden ve bir yargıç ya da adli görevli huzuruna çıkarılmadan on dört gün ya da daha uzun bir süre gözaltında tutulmasının, bu durumun gerektirdiği bir uygulama olduğuna ikna olmamıştır”.

Terör kişisel hak ve özgürlüklerin kullanımını doğrudan ya da dolaylı olarak engellemesinin yanı sıra ortaklaşa yaşam ve haklarda da ciddi mağduriyetlere yol açmaktadır. Ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ulaşmak ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek terörün etkilerinden kurtulmaksızın olanaklı değildir. BM Millenium (BM, 2020) hedeflerine ulaşmak, ulusal ve uluslararası çevre ve kalkınma gündemlerini hayata geçirmek UNEP ve UNDP ilke ve ajandaları, gerekse de uluslararası ve bölgesel örgütlerin ajandaları bakımından küresel güvenlik hedeflerine ulaşmak insan hakları için toplu çabalar olmaksızın olanaklı değildir. Terör değişik seviyelerde olsa da her alanda kalkınmayı baltalayıcı etkiler yaratmaktadır. Öte yandan, uzun vadede terörle mücadelede başarı teröre ve şiddete yol veren koşulların önlenmesi ve özellikle de uzun vadeli sosyal ve ekonomik istikrarın sağlanmasına bağlıdır. BM Küresel Terörle Mücadele



Strateji Planı küresel terörle mücadelede ilk ayak olarak terörün yaygınlaşmasına yol açan koşullarla mücadeleyi öngörürken sosyo-ekonomik marjinalleşme sorununa eğilme, uygarlıklar, kültürler, halklar ve dinler arasında önyargıları kaldırmak ve diyalog ortamı kurmak, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı oturtmak gibi başlıkların altını çizmektedir (BM, 2006). Koşut şekilde OECD de terörle mücadele programlarına aktarılan sosyal ve ekonomik programlara ve alanlara (eğitim, sağlık, su, temizlik, gıda vb.) ait fonlar uzun vadede ciddi sonuçlar doğurabildiğini tespit ederek terörizmle mücadele ve terör önlemlerinin kalkınma hedefleri ile uyumlu olmasının gerekliliğinin altını çizmektedir (Lenain, Bonturi ve Koen, 2002).

SONUÇ

Terör, genelde bir dizi politik amaçlara ulaşabilmek amacıyla siviller üzerinde endişe, korku, baskı, yığınlık etkisi yaratmak olarak görülmektedir. Bu çerçevede terörizm, terör eylemlerini son derece rasyonel ve iradi şekilde kullanımıdır. Küreselleşme terörün de giderek sınır aşırılılaşması ve uluslararasılaşması sonucunu doğurmuştur. Terör bu etkiyi yaratmak için birçok yola başvurabilmektedir. Bireysel ya da toplu öldürmeler veya yaralamalar, silahlı güç kullanma, kamu veya özel binalara, alanlara, altyapı tesislerine, araçlara vb. yerlere zarar vermek, uçak, deniz ve kara taşıtlarını kaçırmak veya zarar vermek bunların sadece başlıcalarıdır. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sonucu son dönemlerde ekonomik terör ve sanal terör gibi yeni yöntemler ve sanal silahlar, nükleer silahlar gibi yeni araçlar ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar bu sayılan terör eylemleri belirli hedeflere ulaşmak amacıyla son kertede devlet ve siyasi otoriteyi hedef almaktaysa da eylemlerin yöneldiği kişiler çoğunlukla siviller ile kamu görevli ve personelleridir. Devletlerin bir yandan kendi otoriteleri ve varlıklarını korumak diğer yandan ise kendisini oluşturan toplumu korumak için teröre karşı mücadele yürütmesi kaçınılmazdır. Uluslararası terörizm de başta BM çerçevesinde olmak üzere uluslararası toplumun küresel ya da devletler temelinde mücadele zorunluluğu doğurmaktadır. Öte yandan terörizme karşı mücadele bazen sivillere doğrudan zararlar verebilmekte bazen de kayıplar, zararlar, temel hak ve özgürlüklere erişimin kısıtlanması şeklinde dolaylı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Bu çerçevede terörizm gerek terör eylemleri gerekse de terörle mücadele araçları nedeniyle siviller üzerinde mağduriyet yaratmaktadır ve bu mağduriyetler doğrudan ya da dolaylı şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Siviller bazen terör eylemlerinin doğrudan hedefi olabilmektedirler. Bu durumda siviller terör eylemlerinden dolayı can kayıpları veya yaralanmalar ve mal kayıpları yaşayabilmektedirler. Bir sivil doğrudan terör eyleminin hedefi olmasa da yine de can kaybı veya yaralanmalar, mal kayıpları ortaya çıkabilmekte, ruhsal sarsıntı geçirebilmekte, yakınlarına gelen zararlar nedeniyle maddi ve manevi mağduriyetler yaşayabilmektedirler. Öte yandan, siviller farkında olmasalar bile uzun vadede terör nedeniyle toplum içerisindeki hoşgörü, barış ve bir arada yaşama kültürünün kaybolması, çoğulculuğun ve sivil toplumun aşınması, ekonomik kayıplar ve refahın azalması nedenleriyle ciddi dolaylı mağduriyetler ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğu ilkesi çerçevesinde devletler kendi yetki alanları içerisinde bulunan bireyleri terör eylemlerinden mağdur olmalarına karşı da koruma

yükümlülüğündedirler. Bu çerçevede devlet öncelikle mümkün olduğunca sivillerin terörden zarar görmesini engelleyecek önlemleri alması, yine de zarar meydana gelmişse bu mağduriyetin ortadan kalkması için mümkün olan ve orantılı tüm önlemleri alması gerekmektedir. Öte yandan, bireylerin bir toplum içerisinde yaşamasından dolayı bazı “sosyal risk”lerle karşı karşıya olduklarını kabullenen yaklaşıma göre ise devlet kendi eylemleri ile doğrudan nedensellik bağı kurulamayan zararlardan ve kayıplardan sorumlu tutulmasalar da siviller terörizmin doğurduğu ciddi mağduriyetlerle baş başa bırakmamalı ve bazı zararları devlet tarafından karşılanmalıdır. Uluslararası hukuk devletlerden terör mağdurlarının maddi kayıplarının uygun şekilde, etkin ve hızlıca onarılması veya yerine konulmasını, gerekli tıbbi, psikolojik ve sosyal yardımı alabilmelerini ve mağduriyetin giderilmesi süreçleri hakkında bilgilendirilmelerini, bu süreçte her türlü desteğin sağlanmasını istemektedir. Türk mevzuatı terör mağduru olarak sadece kamu görevlisi/personelini görmekte ve mağduriyetlerinin giderilmesini düzenlemekteyse de 2004 yılında çıkarılan 5233 sayılı kanunla terör eylemleri ve terörle mücadele önlemlerinden kaynaklanan üçüncü kişilerin maddi zararlarını tespit etmek ve karşılamak üzere bir komisyon kurulmuştur. Ancak manevi kayıplar bu kapsamın dışındadır.

Buna karşın, terörizmle mücadele çerçevesinde de bireyler çeşitli mağduriyet ve zararlarla karşılaşmaktadırlar. Bu anlamda en büyük risk altında olan grubun terörle mücadele ile görevli kamu görevlileri ve personeli olduğu şüphesizdir. Ancak terörizmle mücadele sırasında ya da önlem olarak sivil bireyler de can kayıpları, yaralanmalar ama daha da çok köy boşaltmalar örneğinde olduğu gibi mal ve ekonomik kayıplar yaşamaktadırlar. Öte yandan terörizmle mücadele kimi durumlarda bazı olağanüstü önlemler almayı gerekli kılabilir. Uluslararası insan hakları belgeleri ve anayasaların da öngördüğü gibi devletin ve ulusun varlığını tehdit eden ciddi hallerde hükümetler bazı temel hak ve özgürlükleri güvenceye alan düzenlemelere ters önlemler alabilirler. Yaşam hakkı, işkence ve onur kırıcı muamele yasağı, kölelik yasağı ve cezaların geriye yürümezliği gibi bazı haklara hiç bir şekilde dokunulamazsa da ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı, kişisel verilerin gizliliği ve kişisel hayatın mahremiyeti gibi bazı temel hak ve özgürlükler bu gibi hallerde en fazla kısıtlanan ve sivillerin erişimde mağduriyet yaşadığı durumlardır ki bu haklar geniş anlamda demokratik bir toplumun da temellerini oluşturmaktadırlar.

Buradan hareket ile terörizmin ve devletin terörizmle mücadelesinin özde iradi bir siyasi güç mücadelesi olduğu söylenebilir. Terör bir grup tarafından gayrimeşru şekilde şiddet uygulamasıdır. Devlet de buna karşın kendi “meşru şiddet kullanma tekeli”ni uygulayarak ya da otoritesine dayanarak bazı kısıtlamalar ile mücadele etmektedir. Ancak devletin bu mücadele araçlarının meşru sınırlar dışına çıkabildiğini gösterir çok sayıda örnek de mevcuttur. Bu şiddet ve güç kullanımından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen asıl unsur ise sivil bireyler ya da geniş tanımla toplumdur. Bu çerçevede terörizmi tanımlamak için “gruplar ve devlet arasında karşılıklı gayrimeşru ve meşru güç kullanımıyla siviller üzerinde endişe, korku ve yılgınlık yaratarak, onları kişisel hak ve özgürlükleri ile toplumsal ve ekonomik yaşamlarını kısıtlayarak doğrudan veya dolaylı olarak mağdur eden bir siyasi, ekonomik ve toplumsal değerlerin paylaşımı mücadelesi” olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Akçiçek Agamben, G. (2000). *Kutsal İnsan*. İstanbul: Ayrıntı.

Antonio, C. (2003). *International Criminal Law*. Oxford: OUP.

- Aslan, M.Y. (2007). Uluslararası Ceza Divanı ve Türkiye'ye Etkileri. *AÜHFD*, 56(4), 55 – 79.
- Barnes, S. H. ve Kaase, M. (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies.*, Beverly Hills: Sage Publications.
- Bayer, Ç. (2018). Danıştay Kararları Işığında Sosyal Risk İlkesi. *SÜAMYOD*, 1(1), 36 - 80.
- Becker, T. (2006). *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility.* Oregon: Hart Publishing.
- Boyar, O. (2016). Anayasa Hukuku ve Şiddet. *MÜHF – HAD*, 22 (1), 53 - 80.
- Çetin, M. (2010). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin durumu. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(3), 335 – 60.
- Çoban, A. (2013). Yargı Kararları Işığında Sosyal Risk İlkesi, *SÜHFD*, 11(1-2), 319-39.
- Danziger, J. N. ve Smith, C.A. (2015). *Understanding the Political World*, Boston: Pearson.
- Easton, D. (1965). *A Framework for Political Analysis.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Entik, J. (1771). *The Latin and English Dictionary.* London.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet.* Ankara: Turhan Yayınevi.
- Eroğlu Durkal, M. (2018). Terörden ve Terörle Mücadeleden Doğan Tazminat Sorumluluğunun Dayanağı. *Erciyes Üniversitesi HFD*, 13(2), 315 – 369.
- Gözler, K. (1998). *Kurucu İktidar.* Bursa: Ekin Kitapevi.
- Greenwood, C. (2002). International Law and the War against Terrorism. *International Affairs*, 78(2), 301-17.
- ICRC (2014). *International humanitarian law: answers to your questions.* ICRC, Geneva. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc-002-0703.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- Lenain, P., Bonturi, M. ve Koen, V. (2002). *The Economic Consequences of Terrorism.* OECD Economics Department Working Papers, No. 334, Paris: OECD, <https://doi.org/10.1787/511778841283>.
- Negri, A. (1999). *Constituent Power and the State.* Minneapolis: University of Minnesota.
- OECD (2019). *Economic Consequences of Terrorism.* <http://www.oecd.org/economy/outlook/1935314.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- Plange, E. ve Campbell, T. (2013). Coding and Variable Formation for Definitions of War, Torture and Terrorism, K. Malley-Morrison, S. McCarthy ve D. Hines (Ed.), *International Handbook War, Torture, And Terrorism..* New York: Springer, 2 - 14.
- Margariti, S. (2017). *Defining International Terrorism: Between State Sovereignty and Cosmopolitanism.* Berlin: Springer.
- Proulx, V.-J. (2004). Rethinking the Jurisdiction of the International Criminal Court in the Post-September 11th Era: Should Acts of Terrorism Qualify as Crimes against Humanity? *American University International Law Review*, 19(5), 1009 – 89.

- Schmitt, C. (1985). *Political Theology*. Cambridge: MIT.
- TBB (2006). *Türkiye ve Terör*. Ankara, TBB Yayınları.
- TDK (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- UN (2005). *World Summit Outcome*, 24.10.2005. <https://undocs.org/A/RES/60/1>. (Erişim Tarihi: 19.11.2019).
- UN (2006). *The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy*. <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/ares60288>. (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- UN (2020). *UN Millenium Goals*. <https://www.un.org/millenniumgoals/> (Erişim Tarihi: 17.01.2020).
- Vagts, D. F. (2003) What Courts shall Try Persons Accused of Terrorism. *EJIL*, 14(2), 313 - 326.
- Von Shorlemer, S. (2003). Human rights: Substantive and institutional application of the war against terrorism. *EJIL*, 14(2), 265 - 282.
- Weber, M. (1994). The Profession and Vocation of Politics. R. Guess ve Q. Skinner (Ed.), *Weber: Political Writings*, Cambridge: CUP, 309 – 369.
- Young, W. (1802). *A New Latin – English Dictionnary*. London.

Yargı Kararları

- AYM, 25/06/2009, E.2006/79, K.2009/97.
- Danıştay 10.D., 29.01.2007, E: 2004/7285, K: 2007/212; Danıştay 10.D., 21.04.2008, E: 2006/5024, K: 2008/2685.
- Danıştay 10.D., 18.09.2007, E: 2005/4493, K: 2007/4199.
- AİHM, *Handyside v. United Kingdom*, Appl. no 5493/72, Judgement of 7.12.1976.
- AİHM, *Aydın İçyer v. Turkey*, App. No. 18888/02, Admissibility Decision of 12.1.2006.
- AİHM, *Tagayeva and Others v. Russia*, Appl. nos. 26562/07, 14755/08, 49339/08, 49380/08, 51313/08, 21294/11 ve 37096/11, Judgement of 13.4.2017.
- AİHM, *Doğan and others v. Turkey*, App. Nos.8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02, Judgment of 29.6.2004.
- AİHM, *Ireland v. the United Kingdom*, Appl. no. 5310/71, Judgement of 18 January 1978.
- AİHM, *Aksoy v. Turkey*. Appl. no. 21987/93, Judgement of 18 December 1998.





NATO'NUN 2030 VİZYONU

NATO 2030 VISION

İlker İPEKÇİ Bağımsız Araştırmacı, İş Geliştirme
Uzmanı arilker@yahoo.comAbdullah SOYDEMİR 

Dr., Bağımsız Araştırmacı

 soydemirabdullah@gmail.comAhmet ERCİYAS Doktora Adayı, İstanbul Aydın
ÜniversitesiSiyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
(İng) Bölümü erciyas1976@gmail.com

ÖZ

NATO, kurulduğu tarihten itibaren güvenlik ortamında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak kendi dönüşümünü sağlamış ve küresel sistemde etkin rol almış bir uluslararası örgüttür. Bu dönüşüm sürecini destekleyecek fikri bir çalışma olarak, NATO Genel Sekreteri tarafından yetkilendirilen bir heyet tarafın NATO 2030 raporu hazırlanmıştır. Bu rapor, NATO'nun küresel ve bölgesel güvenlik ortamına ilişkin stratejik öngörüsünü içermekte ve ittifakın gelecekte kendini hangi konumda görmek istediğine dair bir vizyon belgesi sunmaktadır. Ayrıca yakın geleceğin stratejik güvenlik ortamı ve tehdit değerlendirmesi üzerine değerlendirmeler içermektedir. Bu kapsamda makalenin amacı, NATO'nun 2030 vizyonunun analiz edilmesi ve bu değerlendirmeler ışığında geleceğin küresel güvenlik ortamı hakkında kapsamlı çıkarımlar yapılmasıdır. Raporda, ittifakın barışın, istikrarın ve hukuk düzeninin beşiği olması, kolektif savunmanın esas alınması ve uluslararası düzende daha fazla rol alınması hususları ön plana çıkmaktadır. Çalışmada NATO'nun gelecek vizyonu hakkında değerlendirmeler yapılmış, sonuçlara ulaşılmış ve öngörülerde bulunulmuştur. NATO'nun küresel güvenlik ortamında meydana gelen değişimlere yönelik dönüşümünü gerçekleştireceği ve ABD'nin RF ve Çin ile girişeceği küresel güç mücadelesinde, Türkiye'nin kendine manevra alanı bulabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: NATO, Rusya Federasyonu, Çin, Küresel Güvenlik, Güç Mücadelesi.

ABSTRACT

NATO is an international organization that has transformed itself depending on the developments in the security environment and has taken an active role in the global system. As an intellectual work to support transformation process, NATO 2030 report has been prepared by a delegation authorized by the NATO Secretary General. This report contains NATO's strategic foresight regarding the global and regional security environment and provides a vision of the alliance in the future. In this sense, this report includes important assessments on the strategic security environment and threat assessment of the near future. The purpose of the article is to analyze NATO's future vision and to make comprehensive inferences about the future global security environment in the light of these assessments. In the study, it has been concluded that NATO will realize its own transformation for the changes occurring in the global security environment and Turkey will find room for maneuver during the global power confrontation of the US to RF and China.

Keywords: NATO, Russian Federation, China, Global Security, Power Struggle.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 27.06.2021

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 26.11.2021

Araştırma Makalesi/Research Paper

GİRİŞ

NATO Genel Sekreteri tarafından 2019 Londra Zirvesi'nde verilen politik direktif doğrultusunda görevlendirilen fikir grubunun analiz ve değerlendirmelerini içeren rapor (Fikir Grubu Nihai Raporu, 2020) 2020 yılının sonlarında tamamlanmıştır. Söz konusu gruptan, esas olarak üç ana konuda tavsiye oluşturması talep edilmiştir; Transatlantik bağların sağlanması da dahil olmak üzere ittifakın dayanışmasının güçlendirilmesi, üyeler arasındaki politik danışma ve koordinasyonun artırılması ve bütün yönlerden kaynaklı tehdit ve meydan okumalara karşı ittifakın politik rolünün ve vasıtalarının kuvvetlendirilmesi.

Söz konusu rapor; yapılan çalışma sonucunda ulaşılan ana sonuçlar ile 2030 yılına kadar geçecek süre içerisinde NATO'nun çevresini şekillendirecek ana eğilimler üzerine değerlendirmeler içermektedir. Diğer bir ifadeyle, NATO'nun küresel güvenlik ortamına ilişkin kurumsal ve stratejik öngörüsünü içermekte ve 2030 yılında ittifakın kendini hangi konumda görmek istediğine dair bir vizyon sunmaktadır. Bu anlamda rapor, NATO'nun gelecek vizyonu, yakın geleceğin stratejik güvenlik ortamı ve tehdit değerlendirmesi üzerine önemli tespitler içermektedir. NATO'nun 2030 vizyonunda öne çıkan önemli hususlar olarak; ittifakın barışın, istikrarın ve hukuk düzeninin beşiği olmasının sağlanması, kolektif savunmanın esas alınması, uluslararası düzende daha fazla rol alınması, karşılıklı saygı ve ortak güvenlik değerleri kapsamında işbirliği taahhüdünün geliştirilmesi sıralanabilir. Üye ülkelerin örgütün uyum ve menfaatlerine zarar vermemesi ve önyargısız bir şekilde milli hedeflerin sınırlanması vurgusu raporda dikkat çeken diğer hususlardır. Ayrıca, hızlı karar alma süreçlerinin önemine vurgu yapılmakta ve kriz durumunda karar alma süresinin sınırlandırılması, karar alma sürecinde üyeler arasında koalisyon ilişkisi kurulması ve tek ülke engellemesini önlemek amacıyla bir eşik noktası oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu vurgu ve tavsiyeler, oybirliği ile karar alınması veya karar alma sürecinin hızlandırılması bağlamında yeni düzenlemelerin yolunun açılacağı çıkarımı sunmaktadır.

NATO, askeri bir ittifak olmasından öte öncelikle politik bir örgüttür. Güvenliğin salt askeri bir konu olmaktan çok daha kapsamlı bir husus olduğunu değerlendirmekte ve üye ülkeler arasında müşterek politik kültürün oluşturulmasını, danışma ve işbirliğinin artırılmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede örgütün gelecek vizyonu küresel güvenlik değerlendirmelerine ışık tutmaktadır. Raporun akademik bir kapsamda analiz edilmesi, geleceğin küresel güvenlik ortamına ve güç mücadelesine yönelik kuvvetli çıkarımlar sunabilecek ve küresel güvenlik ortamının anlaşılması noktasında mevcut literatüre önemli bir katkı sağlayabilecektir.

Hazırlanan makalenin maksadı, NATO'nun gelecek vizyonunun analiz edilmesi ve bu değerlendirmeler üzerinden geleceğin küresel güvenlik ortamı hakkında kapsamlı çıkarımlar yapılmasıdır. Çalışmada, küresel olaylar ve aktörler ile sürekli etkileşim içinde bulunan ve dinamik bir yapı sergileyen küresel güvenlik ortamı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Makalenin araştırma soruları, 'NATO'nun 2030 vizyonu nasıl şekillenecektir?' ve 'Bu vizyon doğrultusunda, geleceğin küresel güvenlik ortamı hakkında hangi çıkarımlar yapılabilir?' şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi takip edilmiş ve rapor üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Çalışma esasen söz konusu rapora bağlı kalmakla birlikte, konuyla ilgili mevcut literatürün incelenmesine ve araştırma konusunda mesleki bilgi birikimine sahip olan yazarların sistemli öngörülerine de dayanmaktadır. Araştırma konusunu kapsamlı bir yaklaşımla incelemek

için doğrusal ve etkileşimli bir çalışma planı takip edilmiştir. Bunun nedeni, raporun ilgili parametrelerinin birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı etkileşim içinde olmasındandır. Makalenin giriş bölümünde, araştırmayla ilgili metodolojik çerçeve çizilmiştir. Birinci bölümde, NATO'nun 2030 stratejik izdüşümü hakkında bilgi verilmiş ve ittifakın vizyonu ortaya konulmuştur. Bu bölümde ilave olarak, diğer bölümlerde ele alınmayan; terörizmle mücadele, NATO'nun güney politikası ve istikrarın yayılması, gelişmekte olan yıkıcı teknolojiler (Emerging Disruptive Technologies-EDTs) ve silahların kontrolü üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde, tehdit veya işbirliği düzleminde NATO ve Rusya Federasyonu (RF) ilişkilerinin nasıl şekilleneceği üzerine incelemeler yapılmıştır. Üçüncü bölümde, Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere, NATO'nun uluslararası örgütler ve ortaklar (partners) ile ilişkileri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Dördüncü bölümde, yeni bir küresel güç ve ABD'ye rakip olarak görülen Çin hakkında NATO'nun nasıl bir öngörüye sahip olduğu incelenmiştir. Beşinci bölümde, NATO'nun politik danışma ve karar alma süreçleri hakkında, raporda yer alan analizler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Son bölümde ise, her bir ana bölüm ve alt konularda yapılan analizler doğrultusunda ulaşılan bütünlük sonuçları ve değerlendirmeler okuyucu ile paylaşılmıştır. Çalışmada genel olarak, NATO'nun geçmiş 72 yıllık tecrübesi doğrultusunda, küresel güvenlik ortamında meydana gelen veya gelmesi muhtemel gelişmelere karşı ön alma noktasında kendi dönüşümünü sağlayacağı, başarılı bir politik-askeri örgüt¹ olarak küresel sistemde etkin bir rol almaya devam edeceği ve bu yöndeki küresel girişimlerini yoğunlaştıracağı sonucuna ulaşılmıştır.

1. NATO'NUN 2030 STRATEJİK İZDÜŞÜMÜ

1.1. NATO'nun Politik Hedefi, Rolü ve Araçları

Raporun genelinde 'uyum' sözcüğünün NATO için kritik önemi ortaya çıkmaktadır. Politik hedef, algı, söylem ve araçlarda müttefikler arasında uyumun artırılması ve muhafaza edilmesi, NATO'nun gelecek vizyonunda vazgeçilmez bir öge olarak kendini göstermektedir (NATO Official Text, 2018). Bu maksatla NATO'nun, politik çalışma sistematğinde köklü değişikliklere gitmesi, güvenlik ortamını şekillendirmek için tepki verici değil ön alıcı yöntemler geliştirmesi, stratejik bir bakış açısına sahip olması, sınırlarının ötesindeki tehditleri kavrayabilecek ve yönlendirebilecek bir örgüt olarak küresel güvenlik ortamını şekillendirecek yapıya evrilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (NATO Factsheet, 2018).

Bu kapsamda öncelikle önerilen tedbir 2010 yılında hazırlanan Stratejik Konseptin güncellenmesidir. Mevcut konsept hazırlandığında RF ile işbirliği süreci devam etmekte; Çin, güvenlik ortamını etkileyen bir aktör olarak görülmemekte; devlet dışı aktörler, vekâlet savaşları, hibrid harekât ortamı, siber güvenlik, iklim değişikliği ve pandemi gibi parametreler küresel güvenlik ortamını henüz günümüzdeki kadar etkilememekteydi (Ringsmose ve Rynning, 2020). Stratejik Konseptin güncellenmesinin maksadı; müttefikler arasında ortak önceliklerin ortaya konulması, ittifakın yeni stratejik meydan okumalar ile yüzleşmesini sağlayarak uyumun artırılması ve küresel güvenlik ortamına yönelik uyum adımlarının büyük stratejide birleştirilmesidir. Çıkacak üründen ziyade süreç içerisindeki planlama, görüşmeler, tartışmalar ve uzlaşmalar asıl kazanım olarak görülmektedir.

¹ Raporda ifade edildiği üzere, NATO kendini tarihin en başarılı ittifakı olarak görmektedir.



Yeni bir stratejik konsept oluşturulurken 2010 versiyonunda bulunan üç ana görev (kolektif savunma, kriz yönetimi ve ortak güvenlik) ile istikrarın yayılması, direnç ve elastikiyet (*resilience*) (Roepke ve Thankey, 2019) gibi konuların korunmasının yanı sıra, NATO'nun temelini oluşturan prensiplere tüm müttefiklerce bağlı kalınması, jeopolitik gelişmelerin (Çin ve RF'nin NATO'nun etki ve ilgi sahasındaki faaliyetleri) kapsamlı olarak ele alınması, terörizmle mücadele, hibrid/siber tehditler ve Gelişmekte Olan Yıkıcı Teknolojilerin (Emerging and Disruptive Technologies-EDTs) etkilerinin yansıtılması hususlarına yer verilmesi planlanmaktadır.

1.2. Terörizmle Mücadele

Raporda ifade edildiğine göre terörizm, NATO ülkelerinin tarihte en fazla kayıp verdiği güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. Stratejik Konsept terörizmle ilgili olarak analiz yapılması, danışmalarda bulunulması ve yerel kuvvetlerin eğitilmesi gibi genel konulara yer vermektedir. Her ne kadar terörizmle asıl mücadele ilgili müttefikin kendi sorumluluğunda olmakla birlikte, NATO'nun etkin olarak rol alması gerekmektedir. Teröristlerin sürekli yenilenen stratejileri, eylem yöntemleri ve EDTs'nin hızlı yayılımı, NATO'nun uyarlanabilen ve yaratıcı bir terörizmle mücadele stratejisi ile, yöntem ve araçları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır (MC 0472/1, 2016: 5-6). Raporda bu konuda yer alan öneriler kapsamında:

- NATO'nun ana görevlerinin içinde terörizmle mücadeleye yer verilmesi,
- Terörizm tehdidinin tatbikatlarda ve alınan derslerde yer alması,
- Ortak durumsal farkındalık için müttefikler arasındaki istihbarat paylaşımının iyileştirilmesi,
- Ülkelerin silahlı kuvvetleri dışında terörizmle mücadele eden diğer kurumlarının bilgi ve tecrübelerinden paydaş olarak istifade edecek yöntemler geliştirilmesi,
- Teröristlerin ticari olarak elde edebildikleri EDTs'lere ve sürekli gelişen taktiklerine yoğunlaşacak mekanizmaların tesis edilmesi ve NATO Savunma Planlama Süreci (NATO Defence Planning Process-NDPP) (Fleischer, 2015: 103-114) içerisinde terörizmle mücadeleye özgü yetenek geliştirme faaliyetlerine yer verilmesi,
- Müttefiklerin terörizmle mücadelede sivil hazırlıklar dâhil direnç ve elastikiyetlerini geliştirmesi ve NATO'nun destek sağlaması hususları vurgulanmıştır.

1.3. NATO'nun Güney Politikası ve İstikrarın Yayılması

NATO'nun güneyi olarak ifade edilen bölge Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır. NATO bu bölgelerdeki gelişmeleri yönlendirebilmek ve istikrarı sağlamak için bir dizi ortaklık inisiyatifleri (Akdeniz Diyalogu, İstanbul İnisyatifi vb.) geliştirmiştir. Bununla birlikte NATO'nun güney kanadı devlet ve devlet dışı aktörlerden kaynaklanan karmaşık ve çeşitli tehditler barındırmaya devam etmektedir (Ülgen ve Kasapoğlu, 2016: 1-3). NATO'nun güneyindeki endişe verici gelişmeler, RF'nin ve belirli oranda Çin'in eş güdümlü olarak bu bölgede varlık göstereceğine ve birçok farklı ideoloji ve motivasyona sahip yerel aktörün yarattığı asimetrik tehdidin şiddetini artıracığına işaret etmektedir (Díaz-Plaja, 2018). Raporda Güney'e yönelik öneriler kapsamında:

- NATO'nun, RF'nin ve Çin varlığının yanı sıra terörizmle mücadeleyi içeren tehditlere karşı güneye yönelik açık, uyumlu ve istikrarlı bir yaklaşım geliştirmesi, bu konuda süregelen İstikrarın Yayılması, Güney Çerçevesi, Savunma Kapasite Artırımı,

Ortaklıklar gibi inisiyatiflerin bütüncül bir bakış açısıyla entegre edilmesi, müttefiklere bu alanlarda görev ve sorumluluklar verilmesi,

- Güney'e yönelik mukabele planlarının güncellenmesi, Napoli'de kurulan ve Güney'deki gelişmeleri takip eden merkezin güçlendirilmesi,
- AB (başta deniz güvenliği olmak üzere), Afrika Birliği, İslam İşbirliği Konferansı, Körfez İşbirliği Konseyi gibi örgütler ile işbirliğinin geliştirilmesi,
- Güney'deki gelişmelere yönelik NATO Atlantik Konseyinde politik danışmaların sıklığının artırılması hususlarına yer verilmiştir.

1.4. Gelişmekte Olan Yıkıcı Teknolojiler (Emerging Disrupting Technologies-EDTs)

Yıkıcı teknoloji, mevcut yollarla yapılan işlerin, yeni bilgi tabanlarıyla yapılmasını sağlayan teknolojidir. Başka bir deyişle yıkıcı teknoloji terimi; kurulan teknoloji ve piyasaları ani bir değişim ile etkileyen teknolojiyi tanımlamak için kullanılmaktadır (Bilge, 2017: 58-83). EDTs, ittifak için bir tehdit olmakla birlikte, doğru bir şekilde yönetildiği takdirde stratejik kazanç dönüştürülebilir tarihi fırsatlar sunmaktadır (TASAM, 2020). Kriz ortamlarına yönelik çok büyük verilerin gerçek zamanlı olarak paylaşımı ve analiz edilmesi, istihbarat ve bilgi paylaşımında yapay zekâ uygulamalarından istifade edilmesi kazanç sağlayabilecektir (Christie, 2020). EDTs kapsamında raporda:

- EDTs uygulama stratejisinin müttefiklerce kabul edilmesi ve EDTs tehdit değerlendirme ve analiz yeteneğinin kazanılması,
- Kritik EDTs alanlarında dünyada üstünlük kurulmasının stratejik bir öncelik olarak belirlenmesi, EDTs'in tüm yönleriyle tartışılacağı bir forum oluşturulması,
- NATO'nun, EDTs'in güvenlik boyutlarında işbirliği ve bilgi paylaşımında müttefikler arasında koordinatör olması,
- EDTs'e NDPP sürecinde yer verilmesi,
- Yapay zekânın stratejik ve operasyonel planlamalarda kullanılması,
- NATO'nun yönetici ve teknik seviyedeki personelinin teknolojik ve yapay zekâ yeterlilik seviyesine kavuşturulması,
- Bu alanda özel sektör firmaları ve üniversiteler (Aronhime ve Cocron, 2020) ile ortak çalışma yapılması,
- Çin'in Askerî-Sivil Füzyon (Military-Civilian Fusion-MCF) Stratejisi kapsamında Batı'daki bilim adamları ve araştırma merkezlerinin fikri mülkiyet haklarının ve teknolojik gelişmelerinin satın alınması yöntemine karşı tedbir getirilmesi,
- Müttefiklerin gizlilik dereceli donanım ve altyapılarına sızmaların önlenmesi ve NATO ile karşılıklı çalışabilir yapıda olmasının temin edilmesi,
- NATO bünyesinde, ABD'deki DARPA (Defence Advanced Research Projects Agency-Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı) veya AB'deki EDF'ye (European Defence Fund-Avrupa Savunma Fonu) benzer ve stratejik alanlarda yaratıcılık ve yapay zekâ odaklı bir ARGE programını yürütecek yapılanmaya gidilmesi hususlarına yer verilmiştir.

1.5. Silahların Kontrolü ve Nükleer Caydırıcılık

NATO, Soğuk Savaş dönemi sonrasında nükleer silahların kontrolü, silahsızlanma ve silahların yayılımının engellenmesi hususlarındaki mekanizmaların etkin bir şekilde işletilmesine aktif olarak katkıda bulunmuştur (NATO Factsheet, 2020). Özellikle Arap Baharı ve Ukrayna krizini



takip eden yıllarda, NATO'nun potansiyel hasımları silahlanma çabalarını artırmış ve karşılıklı riskli durumlar yaşanmıştır.

Raporda ifade edildiği üzere; silahların kontrolü kapsamında birçok anlaşma RF tarafından ihlal edilmiştir. Örneğin Orta Menzil Nükleer Kuvvetler (Intermediate-Range Nuclear Forces-İNF) Anlaşması'na aykırı olarak füze üretimi yapmış ve çeşitli bölgelere yerleştirmiş (NATO Factsheet, 2019), Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'nı askıya aldığını ilan etmiş, Viyana Dokümanı'nı 'bypass' etmiş, Açık Semalar Anlaşması'nı suiistimal etmiş, Budapeşte Muhtırası'nı yürürlükten kaldırmış ve Kimyasal Silahlar Düzenlemesi'ni ihlal etmiştir. Rapora göre; RF henüz uluslararası düzenleme getirilmemiş yeni teknolojilerin ortaya çıkarılmasına öncülük etmektedir. RF, hassas güdümlü, çift maksatlı füze envanterini genişletmiş ve Kuzey Atlantik, Kırım ve Kaliningrad bölgelerine ileri teknoloji silah sistemleri yerleştirmiştir. 2030 yılına gelindiğinde RF'nin nükleer kuvvetlerin modernizasyon dönemini tamamlayacağı öngörülmektedir.

Tüm bu meydan okuma ve tehditlerin uluslararası güvenliğe yönelik ciddi riskler barındırdığı ve transatlantik bölgesine yansımaları olacağı açıktır (Durkalec, 2019). NATO'nun 1957'den beri uygulamakta olduğu iki yönlü temel yaklaşım (NATO Factsheet, 2020) (risklerin azaltılması için çaba gösterilmesi ve etkili bir caydırıcılık ve savunma politikası izlenmesi) geçerliliğini korumaktadır. Raporda silahların kontrolü ve nükleer caydırıcılık kapsamında:

- Müttefikler tarafından, mevcut silahların kontrolü anlaşmalarına uyma yönünde RF'ye politik baskı yapılması,
- Silahların kontrolüne yönelik doğrulama rejimlerinin daha etkin hale getirilmesi, silahlanma faaliyetlerinin izlenmesi ve yaptırım mekanizmalarının uygulanabilmesi konularında müttefiklerin teşvik edilmesi,
- NATO'nun geçmişindeki nükleer caydırıcılık konusundaki başarılı uygulamaların gözden geçirilmesi ve günümüze tatbik edilmesi,
- Müttefikler ve ortakların, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (Non-Proliferation of Nuclear Weapons-NPT) Anlaşması'nın (NATO Official Text, 2020) hükümlerine tam olarak bağlılıklarını teyit etmesi, anlaşmanın İran ve Kuzey Kore dâhil tüm yönleriyle uygulanması konusundaki ortak kararlılığın ortaya konulması, Yeni Stratejik Silahların Azaltılması (New START) ve INF Anlaşmaları'nın güncellenmesi ve uygulanması,
- Suriye, RF, Kuzey Kore ve terörist örgütler tarafından kimyasal silahların kullanımının ortak bir dille lanetlenmesi, kimyasal silahlara yönelik müşterek politika geliştirilmesi, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons-OPCW) güçlendirilerek hızlı ve etkin bir karşılık verme mekanizmasının oluşturulması,
- Çin'in nükleer silahlar ve balistik füzeleri bağlamında, silahların kontrolü müzakerelerine dâhil edilmesi, Asya'da olası bir silahlanma yarışının önüne geçebilmek amacıyla Çin ile etkin bir temas içerisine girilmesi,
- Nükleer caydırıcılık (Cox, 2020) özelinde, RF'nin yeni askerî yeteneklerinin yaratmış olduğu tehditler de dikkate alınarak, nükleer savunma ve caydırıcılık konuşlanmasının, INF Anlaşması'nın yeni şartlarına uyumlu hale getirilmesi,

- ABD, İngiltere ve Fransa'nın bağımsız nükleer silah depoları ile birlikte nükleer caydırıcılık politikasının kritik bir unsuru olan 'nükleer paylaşım düzenlemelerinin' sürdürülmesi ve gerektiğinde hayata geçirilmesi,
- NATO'nun nükleer caydırıcılık politikasının rolünün müttefiklere ve vatandaşlarına daha iyi aktarılması, uzmanların ve sivil toplumun RF'nin nükleer yetenekleri hakkında sistemli bir şekilde bilgilendirilmesi hususlarına yer verilmiştir.

2. NATO VE RF- İŞBİRLİĞİNDEN TEHDİDE

İkinci Dünya Savaşı sonrası RF, NATO'nun kurulmasının başlıca nedeni olmuş (Sommer ve Clayton, 2013: 8-12) ve on iki Batı ülkesinin Dışişleri Bakanları, NATO'nun doğum belgesi olan Kuzey Atlantik Pakti'na 1949'da imza atmıştır. Örgütün kuruluş amacı, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki karmaşa ortamında, özellikle Sovyet yayılmasının yarattığı gerilimi 'çevreleme' (*containment*) politikası ile engellemek olarak belirlenmiştir (Trani ve Davis, 2017: 25-46). NATO bu dönemde üye ülkelerin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla RF tehdidini odak noktası olarak gösteren dört adet stratejik konsept yayımlamıştır.

Soğuk savaş yılları boyunca iki blok arasında devam eden çatışma hali, 90'lı yılların başında Sovyetlerin dağılması ile sona ermiştir. Soğuk Savaş sonrasında Batı (AB ve NATO) RF ile dostluk temellerine dayanan yeni bir süreç başlatmıştır. Bu dönemde NATO'nun varlık sebebi sorgulanmaya başlanmış ve Sovyet tehdidine karşı Avrupa ve Batı değerlerini savunmak amacıyla kurulan örgütün odak noktası/ilgi alanı, Doğu Avrupa'dan küresel ölçekli krizlere/çatışmalara doğru kaymıştır. Esen barış ve demokrasi rüzgarları eşliğinde AB ve NATO doğruya doğru genişlemeye başlamış, eski komünist ve Varşova Pakti ülkeleri bu iki örgüte üye olmaya başlamıştır. Soğuk savaşın bitmesiyle NATO, küresel ölçekli sorun alanlarına yönelmiş ve bu yaklaşım 1991 yılından itibaren yayımladığı stratejik konseptlere de yansımıştır. Bu dönemde RF ile ilişkiler gelişmiştir. NATO ve RF, Avrupa-Atlantik bölgesindeki güvenlik konularını danışma, görüş birliği oluşturma, iş birliği yapma, ortak karar ve eylem için mekanizma oluşturma ve ortak çıkar alanlarında çalışacakları NATO-RF Konseyi'ni (NATO Russia Council-NRC) kurmuştur.

Ancak Vladimir Putin'in göreve gelmesi ile RF, NATO ve AB'nin genişleme politikalarını (Light, 2008: 7-27) bir tehdit olarak görmüş (Mearsheimer, 2014: 77-89) ve Gürcistan'da ve müteakiben Ukrayna'da NATO ve AB genişlemesine set çekmiştir. Özellikle, 2014 yılında yaşanan Ukrayna Krizi, küresel güvenlik algılarını temelden sarsmış ve RF, NATO tehdit değerlendirmelerinde yeniden ön sıradaki yerini almıştır (Kendall-Taylor ve Edmonds, 2019: 54-66). Ukrayna krizi, NATO'nun kuruluş reflekslerine geri dönmeye neden olmuş ve kolektif savunmanın önemini artırmıştır. NATO 2030 raporunda 2014 yılından itibaren başlayan RF-NATO mücadelesinin izlerini görmek mümkündür. NATO 2030 raporunda, RF halen bir tehdit unsuru olarak görülme ve pro-aktif şekilde takip edilmesi gereken muhasım karakterini sürdürmekle birlikte, çalışmanın sonraki bölümlerinde de görüleceği üzere NATO'ya karşı tek rakip olma özelliğini yitirmektedir. Diğer bir rakip, teknolojisi, ekonomisi ve NATO'nun etki ve ilgi alanlarındaki faaliyetleri ile Çin'dir (Oertel, 2019: 67-80).

Raporda, RF özelinde verilen tavsiye kararları ve atılması gereken adımlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Galler ve Varşova zirvelerinde kararlaştırılan parametreler dahilinde, RF'ye karşı caydırıcılık yaklaşımına devam ederken diyalog kanallarını açık tutulmalıdır.



- RF'nin tehditlerine ve düşmanca eylemlerine siyasi olarak kararlı ve tutarlı bir şekilde yanıt vermeye devam edilmelidir.
- Müttefik ülkeler, RF tehdidine karşı alınan kararlara ve caydırıcılığı sağlayacak politikalara bağlı kalmalıdır.
- NATO, yeterli konvansiyonel ve nükleer askeri yetenekleri muhafaza etmeli ve üye ülke topraklarına, özellikle NATO'nun doğu kanadına doğrudan veya dolaylı saldırılara karşı koyacak kuvvetlere sahip olmalıdır. ABD dışı müttefikler NATO'nun stratejik ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve ABD ile aralarında etkili bir denge sağlayabilmek için ekonomik taahhütlerinin ve askeri katkılarının sağlama çabalarını artırmalıdır.
- NATO, barış içinde beraber var olmayı tartışmaya açık kalmalı ve RF'nin duruş ve tutumundaki yapıcı değişikliklere olumlu tepki vermelidir. RF'ye karşı tutumun, Rus halkına karşı olmadığı, aksine mevcut hükümete ve politikalarına karşı olduğu vurgulanmalıdır.
- NRC, RF'ye siyasi mesajlar verecek ana platform olmalı ve RF ile birleşik ve iki yönlü iletişim kurabilecek görevleri yürütmelidir. Ukrayna'daki çatışma NRC'nin gündeminde üst sıralarda olmalıdır.
- RF ile olası çatışmaları engelleyecek ve silahsızlanma ve silahların kontrolünü içerecek güven artırıcı önlemler ve mekanizmalar geliştirilmeye devam edilmelidir.
- RF-Çin arasında Avrupa-Atlantik güvenliğini etkileyebilecek askeri, teknolojik ve politik alanlardaki iş birliğini izlemek ve değerlendirmek için Müşterek İstihbarat ve Güvenlik (Joint Intelligence and Security-JIS) dairesi içinde özel bir birim kurulmalıdır.

Yukarıda sıralanan tavsiye kararları, NATO'nun RF'ye karşı genel politikasını yansıtmakla beraber, bu süreçte ittifak içerisinde oluşan uyumsuzluğa (tek ses olamamaya karşı) bir eleştiri niteliğindedir. NATO üyesi olan AB'nin büyük ortakları Fransa ve Almanya'nın Ukrayna krizi esnasında ve sonrasında farklı bir tutum sergilemeleri, NATO'nun geleceğinin sorgulanmasına (The Economist, 2019) neden olacak tartışmalara yol açmıştır. Bunun yanı sıra AB içerisinde (nihayetinde NATO içinde) 2014 sonrasında RF'ye karşı ayrışan politikalar genel olarak coğrafi (Mattelaer, 2018: 339-356) temele dayanmaktadır. NATO ve AB'nin doğu kanadını oluşturan devletler (eski Varşova Paketi üyeleri) Ukrayna krizi ile RF tehdidini yakından hissederken, güney kanat ülkeleri (başta Fransa ve İtalya olmak üzere) terörizm ve göç gibi Kuzey Afrika ve Orta Doğu kaynaklı tehditlerin Avrupa için daha büyük bir tehlike olduğunu/olacağını ileri sürmektedir. Soğuk savaş sonrası oluşan güvenlik ortamında, RF ve Batı (NATO, AB) arasında kurulan barış ortamı, Ukrayna krizi ile sarsılmış ve Soğuk Savaş dönemi ilişkisine yeniden evrilmiştir. 2030 ve ötesinde RF (Çin ile birlikte) müttefikler için tehdit olma özelliğini koruyacaktır. NATO, kendi içindeki birlikteliği ve uyumu oranında RF'ye karşı koyabilecektir.

3. NATO VE AB/ORTAKLIK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

3.1. NATO ve AB

NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Sovyetler Birliği ve Varşova Pakti'na karşı, Avrupa Kıtasını ve batı değerlerini (demokrasi ve insan hakları) korumuştur. AB, NATO sayesinde İkinci Dünya Savaşının yıkıcı yaralarını sarabilmiş ve güvenlik konusunu ABD ve NATO'ya bırakmıştır (Kagan, 2002: 3–28). Bununla birlikte, Avrupa güvenlik ve savunma kabiliyetini sürdürmek maksadıyla

özerk bir Avrupa güvenlik ve savunma yapısı oluşturma yönünde, 1940'ların sonlarından beri, özellikle Fransa tarafından çaba sarf edilmiştir (Hyde-Price, 2018: 392-400).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte NATO'nun varlık nedeni sorgulanırken, AB, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları-AGSP (Common Security and Defence Policy-CSDP) sayesinde küresel güç olma yolunda adımlar atmıştır. Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamında hazırlanan Avrupa güvenlik stratejisi ağırlıklı olarak AB'nin Avrupa dışındaki güvenlik endişelerini yansıtmaktadır (Galbreath vd., 2019: 90). ABD ve NATO, savunma politikalarında ve harcamalarında tekrarlama olacağından ve otonom bir yapının NATO'nun varlık sebebini ortadan kaldıracığından dolayı AGSP'ye kuşkulu yaklaşmıştır (Howorth ve Keeler, 2003: 25-29). NATO'nun varlığı sorgulanmasına rağmen, aynı dönemde meydana gelen Yugoslavya ve Kosova krizleri, AB'nin sınırlılıklarını ortaya koymuş ve NATO'nun güvenlikte liderlik rolünün Avrupa için önemini ortaya çıkarmıştır (van Steenderen ve Koster, 2011:10-11). NATO-AB ilişkilerinde kurumsal bir yapının tesis adına 2002'de imzalanan Berlin Artı (Berlin Plus) Anlaşması, AB ve NATO arasındaki işbirliğinde en önemli dönüm noktalarından biri oluşturmuştur.

Raporda değinildiği üzere, AB ve NATO'nun RF aleyhine genişleme politikaları, RF'nin kendini tehdit altında hissetmesine neden olmuştur. RF'nin Kırımı ilhaki ile AB'nin (ve NATO'nun) doğu kanadını oluşturan ülkeler ve demokrasiler kendini tehdit altında görmüşlerdir. Ukrayna Krizi, NATO'nun yeniden kuruluş felsefesine, diğer bir deyişle kolektif savunma odaklı stratejiye dönmesine ve NATO-AB ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu yeni dönemde NATO daha cüretkâr bir tutum izlemiş ve RF'ye karşı alınacak tedbirlerde AB'nin daha aktif bir tutum almasını sağlamıştır. Bu kapsamda teşkil edilen Kalıcı Yapılandırılmış İş Birliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation-PESCO), 2017 yılında resmi olarak yürürlüğe girmiştir (Howorth, 2017: 454-459). PESCO projelerinin en büyüğü olan ve askeri birliklerin Avrupa kıtasında hızlı bir şekilde intikalini amaçlayan 'Askeri Hareket Kabiliyeti' (Military Mobility) NATO-AB iş birliğinin (Laçici, 2020) sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

NATO 2030 raporu, AB ve NATO'nun işbirliği için gerekli tüm mekanizmalara sahip olmasına rağmen bugüne kadar etkin bir şekilde işletilemediğine dikkat çekmektedir. Rapor, NATO ve AB'nin, güven ve ortaklık anlayışını en üst düzeyde yeniden inşa etmeye çalışmasını tavsiye etmektedir. Bu maksatla NATO ve AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının, AB-NATO arasındaki ilişkinin mevcut durumunu gözden geçirmek ve daha fazla iş birliği için alanları incelemek üzere özel bir resmi oturumda bir araya gelmesinin yararlı olacağı belirtilmektedir. NATO ve AB'nin, iki örgüt arasında kararlaştırılan mevcut mekanizmaları ve düzenlemeleri uygulamalarının önemi vurgulanmaktadır.

Rapora göre NATO ve AB, yeteneklerinin çakışabileceği alanları geliştirmelidir. NATO-AB Yetenek Grubu'nun toplanamamasını bu konuda bir engel olarak görülmekte ve canlandırılması gerektiği belirtilmektedir. Raporda bu konuda dikkat çeken diğer önemli hususlar aşağıda özetlenmiştir:

- NATO, daha güçlü ve daha yetenekli bir Avrupa savunma kapasitesine yönelik AB çabalarını, NATO'yu güçlendirdiği, adil yük paylaşımına katkı sağladığı ve Avrupa dışı üyeleri de içerdikleri sürece memnuniyetle karşılanmalıdır.



- NATO, ittifakın verileri paylaşma ve AB'ye danışma yeteneğini artırmayı amaçlayan 'yapay zekâ' konusunda AB ile stratejik bir diyalog geliştirmelidir,
- NATO ve AB, mutabık kalınan yetmiş dört ortak alanda çalışmalıdır.

Soğuk Savaş sonrası, AB'nin kendi otonom savunma yeteneklerini geliştirme kararlığı sonrasında, NATO (ve ABD'nin) altını çizdiği hususlar raporun AB başlığının esasını oluşturmaktadır. Bu hususlar; NATO'nun savunma için esas aktör örgüt olduğu, AB katkısının önemli olduğu, çaba ve gayretlerin gereksiz tekrarının kaynak israfına neden olduğu ve AB dışı NATO üyesi ülkelerin de AB girişimlerine katılabilmesidir. AB üyesi olmasa dahi, Avrupa savunmasının ayrılmaz bir parçası olan ve AGSP'nin bir gün kendisine karşı kullanılabilceği konusunda endişe duyan Türkiye (Cebeci, 2012: 95-119), özellikle NATO imkanlarının kullanıldığı hareketlerin karar alma mekanizmalarına katılma ve hareketlerin bir parçası olma gerekliliğini savunmaktadır.

Yukarıda belirtilen hususlar incelendiğinde, NATO'nun AB ile ilişkilerinde esasen bir değişiklik öngörmediği görülmektedir. NATO, AB ile kendisine rakip veya onun yerine geçebilecek bir politika geliştirmedeği sürece ortak tehditlere karşı iş birliğini derinleştirecek mekanizmalar geliştirmeye devam edecektir. NATO, Pasifik bölgesinde Çin'e karşı hareket serbestisine sahip olmak isteyen en büyük ortağı (ittifaka katkısı açısından) ABD'nin etkisiyle, NATO'yu güçlendirecek ve Avrupa Kıtası savunmasına katkı sağlayacak politikaları destekleyecektir. Üyelerinin yirmi biri aynı olan NATO ve AB arasında etkileşim kaçınılmazdır. Günümüz güvenlik ortamında NATO ve AB için öne çıkan küresel riskler/tehditler benzerdir. Ancak, iki örgütün beraber çalışma kararlılığı göstermesi kaçınılmaz gibi gözükse de iki örgüt lider ülkelerinin (özellikle ABD ve Fransa) farklı yaklaşımlarının, işbirliği önünde engel olabileceği değerlendirilmektedir. AB içinde farklı tehdit algılamaları (RAND Report, 2017) ve sonucunda farklı strateji beklentileri, AB ve NATO ilişkilerini etkileyecektir. NATO ve AB arasında asıl zorluk, ortak amaçları üzerinde anlaşmak, gerekli kaynaklar ve katkılar konusunda ortak bir anlayış ve strateji belirlemek olacaktır.

3.2. NATO ve Ortaklık İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası, NATO'nun en önemli amaç ve hedeflerinden biri iki kutuplu dönemin sona ermesinden kaynaklanan istikrarsız ortamın ortaya çıkarttığı tehditlerinin üstesinden gelmek için iş birliği ve ortaklık sürecinin kurulması olmuştur. Bu amaçla tesis edilen Barış için Ortaklık mekanizması ile, istikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri azaltmak, bireysel ve ortak ülkeler ile NATO üyesi ülkeler arasında güçlendirilmiş güvenlik ilişkileri kurmayı amaçlamaktadır. Rapor, NATO ve ortak ülkeler arasındaki ilişkileri ele almakta ve NATO'ya (ve ayrıca Batı Değerlerine) tehdit olarak gördüğü RF, Çin ve terörizme karşı ortaklık ilişkilerinin nasıl evrilmesi gerektiği konularda tavsiyelerde bulunmaktadır. Raporda öne çıkan ortaklıklarla ilgili hususlar ise şu şekildedir:

- NATO'nun, stratejik çıkarlarını korumak için çeşitli bölgelerdeki ortaklıkların nasıl kullanılacağına dair küresel bir plan hazırlaması gerektiği belirtilmektedir.
- Ortaklık stratejisinin coğrafi perspektiften ziyade problem/konu odaklı kurulması gerektiğini öne sürülmektedir. Çin ve RF'nin coğrafi ilgi alanlarını aşan politikaların bu

tavsiyede etkili olmuştur. NATO'nun ortaklık stratejisinin küresel odaklı olacağı, Çin ve RF tehditlerini önlemeye odaklanacağı değerlendirilmektedir.

- RF'nin sürekli dış ve iç baskısı altında olan savunmasız demokrasiler olan Ukrayna ve Gürcistan ile ortaklıkları genişletmeye ve güçlendirmeye çalışması gerektiği tavsiye edilmektedir.
- Afrika ve Orta Doğu kaynaklı problemleri çözme adına akademik ve bilimsel yöntemleri de içeren yenilikçi bir ortaklık stratejisinin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Güney odaklı mevcut ortaklık mekanizmalarının etkinliklerinin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Güney kaynaklı problemlerin çözümünde Türkiye'nin liderliği almak için gerekli adımları atması, terörizm gibi sorunlu alanlarda kendi tezlerinin kabulünü sağlaması adına önemli olduğu değerlendirilmektedir.

4. NATO'NUN ÇİN YAKLAŞIMI: YENİ RAKİP?

Raporda, küresel sistemde güç ve etkilerini artırma çabasında olan ve revizyonist dış politika yürüten iddialı ve otoriter devletlerden bahsedilmektedir. Mevcut ve gelecekte artacağı öngörülen güç projeksiyonu nedeniyle, Çin bu kategoride değerlendirilmektedir. Küresel güç merkezlerinin batıdan Asya-Pasifiğe kaymasına bağlı olarak, NATO'nun stratejik öngörülerinde Asya-Pasifiğin hâkim gücü olan Çin özel bir yere sahiptir. Söz konusu raporda, NATO'nun esasen kurulma nedeni olan RF doksan dört kez geçerken, Çin'den seksen üç kez bahsedilmesi, verilen bu önemin somut bir göstergesidir.

NATO, Çin'i, ittifakın stratejik hesaplamalarını değiştiren bir büyük jeopolitik gelişme olarak görmektedir. Çin, ittifak için RF'den daha farklı bir meydan okuma olarak tanımlanmakta ve mevcut durumda Avro-Atlantik bölgesi için direkt bir askeri tehdit oluşturmadığı belirtilmektedir. Çin'in ekonomik ve askeri gücüne binaen küresel ve stratejik bir politikası olduğu, bölgesinin dışında ekonomik ve diplomatik baskı vasıtaları uyguladığı ve komşularına karşı güç kullanma isteğini ortaya koyduğu vurgulanmaktadır. Gelecek on yıl içinde, ittifakın karşısında muhtemel bir rakip olacağı ifade edilmektedir. Nitekim 2021 Münih Güvenlik Konferansı'nda ABD Başkanı Biden, Çin ile 'uzun vadeli' rekabete hazır olunması gerekliliğini ifade etmiştir (Bourke, 2021). NATO, bütün üye ülkeleri için özgürlük ve güvenlik vaat etmektedir. Ayrıca, açık ve istikrarlı bir uluslararası düzeni kendisine vizyon olarak belirlemiştir. Bu bağlamda, Çin'den kaynaklı ekonomik ve teknolojik risklere karşı üyelerini korumayı kendine bir görev olarak görmektedir. Bu yaklaşımını, Pasifik ve Hint Okyanusu'ndaki deniz ticaret yollarının korunması ve ulaşım güvenliğinin sağlanması konuları ile gerekçelendirebileceği değerlendirilmektedir.

NATO, Soğuk Savaş'taki tek bir tehdit veya sonrasındaki denk bir rakipsizlik ortamından çok daha karmaşık problem alanları ile karşı karşıyadır. Bu sorunlarla mücadelesinde temel sorun, üye ülkelerin problem konularını farklı şekilde algılaması ve önceliklendirmesidir. Üye ülkeler arasındaki politik sapmalar tehlikeli olarak değerlendirilmekte ve bu hassasiyetin RF ve Çin tarafından istismar edilmesinden endişe duyulmaktadır. Çin'in artan ekonomik, insani, teknolojik ve askeri gücü nedeniyle, üye ülkeler ile girişeceği ikili veya çok taraflı ilişkilerin², NATO'nun

² Yol-Kuşak Projesi, stratejik ve ekonomik yatırımlar, 17+1 Formatı (Çin ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri arasındaki işbirliği; Çin ile 17 ülke arasındaki ticari ve yatırım ilişkilerini teşvik etme girişimidir. Arnavutluk, Bosna&Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Kuzey Makedonya, Karadağ, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya ve Slovenya ile yürütülmektedir.) ve Askeri-Sivil Füzyon (Military-civil fusion-MCF) stratejisi (Aşağıda açıklanmıştır.) buna en güzel örneklerdir.



müşterek çıkar, güvenlik, uyum ve birlikteliğine zarar verebileceği endişesi rapora yansımaktadır. NATO'nun birlikteliğini sarsacak türde bir adımın, taktik bir sorundan ziyade stratejik bir etkisi olacağı ifade edilmektedir. Çin gibi küresel bir tehdide karşı ortak ve güçlü bir yaklaşım sergileyememesi durumunda NATO'nun etkinliği ve güvenilirliği sarsılacaktır. Bu maksatla ABD, NATO içindeki birlikteliği artırmak ve üye ülkelerin Çin gibi küresel güç çekim merkezlerine savrulmasını engellemek maksadıyla, her türlü yöntemi kullanacak veya strateji geliştirecektir.

Raporda Çin'in, nükleer silahlar, deniz kuvvetleri ve füze kabiliyeti de dahil olmak üzere, her alandaki artan askeri modernizasyonunun ittifaka ve stratejik istikrara yönelik risk ve tehdit konusu oluşturacağı belirtilmektedir. Ayrıca iletişim, uzay, siber uzay, yeni teknolojiler ve dezenformasyon konusunda Çin kaynaklı risklere dikkat çekilmektedir. Kovid-19 sürecinde Çin tarafından ittifak üyeleri nezdinde yürütülen dezenformasyon kampanyası, bu riske örnek olarak gösterilmektedir. Çin, küresel boyutta artan bir güç ve ittifak için sistematik bir tehdit olarak betimlenirken, ülkenin ekonomik gücüne, otoriter tutumuna ve toprak boyutundaki hırslarına ayrıca dikkat çekilmektedir. İttifak için RF ölçeğinde yakın bir askeri tehdit oluşturmamasına rağmen, Atlantik, Akdeniz ve Kutup bölgelerine yönelik askeri girişimlerini genişletmekte, RF ile savunma bağlarını derinleştirmekte, uzun menzilli füze ve savaş uçağı, uçak gemisi, nükleer denizaltılar ve uzay temelli yetenekler geliştirmektedir. Çin'in nükleer silahları ve balistik füzelerinin kontrolü konusunda gerekli müzakerelerde bulunulmasının ve Asya'daki silahlanma yarışının azaltılmasının önemi ifade edilmektedir. Çin'in yetenek, faaliyet ve niyetlerinin farkında olunması, ittifakın teknolojik üstünlüğünün muhafazası ve politik birlikteliğin gösterilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu yönde yapılan tavsiyeler kapsamında; siber, hibrid, yıkıcı teknolojiler, uzay, silahların kontrolü ve silahlanmanın önlenmesi konuları da dahil olmak üzere, Çin kaynaklı güçlüklerin ele alınması tavsiye edilmektedir.

NATO, RF gibi Çin'i de hem jeopolitik hem de ideolojik bir rekabet noktasına taşımak istemektedir. Raporda, Çin'in milli güç unsurlarına özel atıf yapılırken, liderlerinin ideolojik hedeflerine de vurgu yapılmaktadır. Konuyu ideolojik zemine taşımasının maksadının, NATO'nun temel değerlerinden olan bireysel özgürlük, hukuk düzeni ve demokratik değerlerin savunulması ve Çin'in insan hakları ve hukuk düzeni konularındaki yaklaşımı noktasında, özellikle Avrupalı ülkelere olası tehdidi göstermek ve onların desteğini sağlamak olduğu değerlendirilmektedir.

Çin, jeopolitik olarak, RF ile birlikte Asya'nın iki egemen gücünden biridir. Teknolojik, askeri ve ekonomik gelişmeler, Çin'in küresel bir güç olacağını göstermektedir. Çin coğrafi olarak kuzey, batı ve güneyde doğal engellerle çevrelenmiştir. Friedman, bu coğrafi özelliği nedeniyle Çin'i doğuda okyanusa tutunmuş dar bir ada olarak değerlendirmektedir (Friedman, 2012: 220). Bu coğrafi bakış açısına göre, ABD'nin Çin'i doğusundan çevreleme alternatifini ciddi anlamda ele alacağı çıkarımı yapılabilir. Ayrıca, Çin'in Tibet, Uygur Özerk bölgesi-Sincan, İç Moğolistan, Mançurya bölgeleri, merkezi Çin yönetimi için yeterli derecede bir hassasiyet oluşturmaktadır. Çin'in coğrafi konumu ve hassasiyetine binaen, ABD'nin Çin politikasını, öncelikle bölgedeki ülkeler vasıtasıyla yürütme stratejisini benimsemesi kuvvetle muhtemeldir. Yine Friedman'ın bakış açısına göre, ABD için bölgedeki güç dengelemesi politikası bağlamında Japonya, Kore Cumhuriyeti, Avustralya ve Singapur ile ilişkileri önem arz etmektedir (Friedman, 2012: 220-242). Malakka boğazını kontrol eden Singapur'un stratejik önemi, Malakka Boğazı'nı devre dışı bırakma çabaları (Karaca, 2012: 93-118) ile zayıflayacak olsa da ABD için önemli bir aktör olma

durumunu koruyacaktır. Bu ülkelere Yeni Zelanda ve yüksek bir müslüman nüfusa sahip Endonezya ve Malezya da eklenebilir. Coğrafi, insani ve teknolojik güçlerine ilave olarak, din faktörü de Çin'i çevreleme stratejisi bağlamında bu ülkelerin önemini artıracaktır. Yeni Zelanda ve Avustralya halihazırda NATO+4 formatı³ girişimi altında NATO ile ilişki içinde bulunmaktadır. Raporda, bu tür dialogların Hindistan gibi diğer bölge ülkelerinde de genişletilebileceği ifade edilmektedir. Bu tür dialogların, Çin'in yükselişinin politik ve stratejik sonuçları ile baş edilebilmesi için gerekli olduğu vurgulanmaktadır. NATO'nun bu ülkeler ile ilişkilerini geliştirebileceği değerlendirilmektedir.

Çin ile mücadele maksadıyla, demokrasi, bireysel özgürlükler ve hukuk düzenine bağlı bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgesel istikrarı geliştirmek adına Hint-Pasifik ortaklar ile işbirliğinin derinleştirilmesi tavsiye edilmektedir. Bu kapsamda, NATO'nun Asya'ya olası açılma veya Çin'i çevreleme stratejisinin yukarıda sunulan ülkeler üzerinden yapılabileceği ve mevcut trans-atlantik bağa ilave olarak trans-pasifik bir bağ oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Eski doğu bloğu ülkeleri ile geliştirilen Barış İçin Ortaklık (Partnership for Peace- Pfp), Kuzey Afrika ülkeleri ile oluşturulan Akdeniz Diyalogu (Mediterranean Dialogue- MD) veya Körfez ülkeleri ile kurulan İstanbul İşbirliği İnisiyatifi (Istanbul Cooperation Initiative- ICI) gibi inisiyatifler, trans-pasifik bir bağ için örnek teşkil edebilecek ve buna benzer kurumsal bir yapı oluşturulabilecektir.

Raporda Hindistan, Dünya'nın en geniş demokrasisi ve ittifak ile temel değerler ve çıkarlar paylaşan bir devlet olarak tanımlanmakta ve gelecek ortaklığı için görüşmelere başlanması tavsiye edilmektedir. Raporda açık olarak ifade edilmemesine rağmen, bu girişimin altında, Çin'i dengeleme stratejisinin yattığı değerlendirilmektedir. Bu tür birlikteliğin temelleri olarak, paylaşılan ortak değerlere ve çıkarlara atıf yapılmaktadır. Bu noktada dikkat çeken husus, işbirliği sağlanabilecek ülke olarak, bölgesel güç mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olan Pakistan'dan bahsedilmemesidir. Bu yaklaşımda; demokratik değerler ve ortak çıkarlar bağlamında Pakistan'ın Hindistan ile denk görülmemesi algısının ve Çin ile Pakistan arasındaki yakın işbirliğinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Raporda, Hindistan ile yürütülen ilişkilere benzer şekilde, Orta Asya ülkeleri ile müzakerelerin başlatılması tavsiye edilmektedir. Bu tür bir girişim; Çin'in güneyden çevrelenmesine yönelik trans-pasifik stratejiye alternatif veya tamamlayıcı bir seçenek olarak, Çin'in kuzeyden çevrelenmesi yaklaşımını ön plana çıkarabilecektir. Trans-Asya yaklaşımının, Çin'in yükselen jeopolitik güç projeksiyonuna karşı kuzeyden çevrelenmesinin sağlanmasına ilave olarak, Asya'nın iki büyük gücü Çin ve RF arasında coğrafi olarak girme noktasında etkili olabileceği değerlendirilebilir. Ancak bu tür bir girişim, Çin ve RF'nin NATO'ya karşı doğal ittifakını güçlendirmesi sonucunu da doğurabilecektir. Bu nedenle NATO'nun, tepkisel karşı güç dengelemesini tetiklemeden ziyade, bu iki gücün kendi aralarında karşı karşıya gelmelerini sağlayarak, bölgesel çıkar çatışmalarını tetikleme stratejisini takip edebileceği değerlendirilmektedir.

Çin'in uygulamaya koyduğu MCF girişimi, Halk Kurtuluş Ordusu'nu 2049 yılına kadar "dünya çapında bir orduya" dönüştürmek için yürütülen bir stratejidir. Araştırmacıları ve

³ NATO+4 formatına, Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda ve Kore Cumhuriyeti dahildir. Bu ülkeler, bazı NATO tatbikatlarına gözlemci veya oyuncu olarak katılabilmektedir. Bu girişime ilave olarak, NATO-Pasifik Ortaklık Konseyi ve Dörtlü Güvenlik Diyalogu inisiyatifleri de bulunmaktadır.



akademisyenleri, devlet ve özel sektörün önemli araştırmalarına ve teknolojik ilerlemelerine yönelmeyi hedeflemektedir. Bu stratejisi sayesinde, teknolojik gelişmeler konusunda kazanımlar elde etmektedir. Çin'in MCF stratejisine karşı koymak amacıyla uzun dönem plan geliştirilmesi gerektiği ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda; birlikte çalışabilirlik, dış etkilere karşı koyma ve güvenlik konularında altyapının geliştirilmesi ve üye ülkeler arasındaki askeri-teknolojik ilişkiler alanında yatırım yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

5. NATO'NUN DANIŞMA VE KARAR ALMA SÜREÇLERİ

NATO'ya yöneltilen eleştirilerden ve alınması gereken derslerden biri de karar alma mekanizmasındaki yavaşlıktır (Rühle, 2015: 80-86). Son dönemdeki krizlerde RF'ye mukabele edemeyen NATO, hızlı karar alma mekanizmalarını hayata geçirme konusundaki çalışmalara siyasi ve askeri karar verme sürecini (Fryc, 2016: 45-65) geliştirerek başlamış olsa bile istenen seviyeye ulaşamamıştır. Raporda bu 'problem sahasına' özellikle değinilmiştir. 'Mutabakat kuralı' (*consensus*) veya 'uzlaşma ilkesi', Washington Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana NATO'nun karar alma sürecinin temel taşı olmuş (Traugutt, 2016) ve 'NATO ruhu' (NATO Spirit) olarak adlandırılmıştır. Mutabakat kuralının, NATO içindeki siyasi uyum üzerinde önemli katkısı bulunmaktadır.

Siyasi uyumunu sağlamış NATO'nun küresel sistemde bir istikrar kaynağı olacağı raporun öne çıkan argümanlarından birisidir. Bu bakımdan, NATO'nun kararları zamanında alabilmesi ve uygulayabilmesi için gereken gayreti göstermesi gerektiği ve özellikle kriz anlarında zamanında hareket edebilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Belge ayrıca örgütün siyasi karar alma mekanizmasında, Ukrayna krizinde olduğu gibi, tıkanmalar olduğuna ve bazı müttefiklerin tek ülke vetolarına başvurma eğilimlerinin ittifakın güvenilirliğini zayıflattığına işaret etmektedir. Bu tespitin, Türkiye'nin politik tutumu ve öncelikleri gereği son yıllarda bazı konularda veto yetkisini (Emmott, 2019) kullanmasına karşı bir mekanizma geliştirme çabasına hizmet edebileceği değerlendirilmektedir. Hızlı ve zamanında kararlar alabilmek ve uygulayabilmek noktasında verilen tavsiyeler ise şu şekildedir:

- Tartışmalı konuları mümkün olduğu kadar erken bir aşamada çözmenin gereği vurgulanmaktadır.
- Müttefiklerin operasyonlarını NATO çatısı altında yürütmelerinin sağlanması için yeni mekanizmalar geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.
- Karar almanın önünde engel olarak görülen tek ülke vetolarını ortadan kaldırmak amacıyla üye ülkelerin taahhüdü alınmasının gerekliliği belirtilmektedir.
- Büyük bir krizde harekete geçmemek müttefiklerin güvenliğini ve NATO'nun güvenilirliğini tehlikeye atacağından, bir kriz ortamında yirmi dört saat içinde fikir birliğine varma yeteneğini sağlamanın gerekliliğinin altı çizilmiştir. (Ukrayna Krizi esnasında NATO, RF'nin faaliyetlerine mukabele edememesinin bu tavsiye kararının temelini oluşturduğu değerlendirilmektedir.)
- NATO'nun uluslararası sistemdeki etkisini güçlendirmek için reaksiyon stratejisi yerine önleyici (proaktif) bir strateji geliştirmesi tavsiye edilmektedir. Bu maksatla bakanlar düzeyinde daha fazla toplantılar düzenlenmesi; alanlarını ilgilendiren konularda (savunma ve dışişleri bakanlarının yanında) diğer bakanların da toplantılara katılım

göstermesi ve önemli küresel meselelerde daha hızlı bildirimler yayınlama kabiliyetinin artırılması gereği vurgulanmaktadır.

Raporda, mutabakat kuralının önemi belirtilse de zamanında gerekli cevap vermeyi engelleyen karar alma mekanizmasının geliştirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulduğu görülmektedir. NATO, üye sayısı sürekli artan bir örgüttür. Bunun en önemli sebeplerinden biri tüm üye ülkelerin eşit olarak kabul edilmesi ve NATO Ruhu olarak gösterilen mutabakat kuralının karar alma mekanizmasında kullanılmasıdır. 1949'dan günümüze üye sayısı sürekli artan bir örgütün mutabakat kuralı çerçevesinde karar almasının giderek zorlaştığı/zorlaşacağı beklenmelidir. Ancak raporda, esas problem sahasının örgüt üyeleri arasındaki siyasi uyumsuzluk ve buna bağlı olarak birbirlerinin tehdit algılamalarına saygı göstermemeleri olduğu göz ardı edilmektedir. Diğer bir husus ise, tüm üye ülkeler ortak karara varmadan bir görevin/misyonun/harekatın NATO şemsiyesi altında başlatılması ve icrası, NATO'nun güvenilirliğini azaltabilecek ve üye ülkelerin birbiriyle olan ilişkileri zedeleyebilecektir. Bazı problem sahalarının çözümüne ilişkin sunulan tavsiye kararlarının, üye ülkeler arasındaki daha büyük krizlere ve NATO'nun çözülmesine yol açabileceği raporda göz ardı edilmektedir. Ayrıca, NATO karar alma mekanizmasında değişiklik çalışmalarının Türkiye-NATO ilişkilerinde bazı gerginliklere yol açabileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

NATO, Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan denk bir rakipsizlik durumunda kendisine yeni görevler yüklemiş ve bu kapsamda, askerî konulara ilave olarak; teknoloji, çevre, bilim ve enerji konularını da gündemine almıştır. RF-Gürcistan savaşı ve 2014 yılındaki Ukrayna krizi neticesinde hayal dünyasından sıyrılma kararı almıştır. Kendine denk bir rakip olarak RF ile güç mücadelesine başlamıştır. Bu gelişmelere ilave olarak NATO, değişen, evrilen ve gittikçe daha karmaşık hale gelen küresel güvenlik ortamında ve güç mücadelesinde, yeni tehdit ve risklerle karşı karşıya kalacağını fark etmiştir. NATO, 2030 yılına kadar olan süreçte, RF'yi ittifak için ana tehdit olarak değerlendirmektedir. NATO için diğer bir önde gelen tehdit Çin olacaktır. Çin'in, mevcut durumda askerî bir tehdit olarak değerlendirilmemesine rağmen, askerî, ekonomik, teknolojik alanlarda yaptığı hamleler ile NATO için çok boyutlu bir tehdit olma olasılığı kuvvetle muhtemeldir. ABD, kendi üzerindeki maliyeti asgariye indirerek, NATO üzerinden ve dolaylı bir tutumla bu devletler veya diğer aktörler ile mücadele noktasında görev alanını genişletmeye çalışmaktadır. ABD muhtemelen, NATO güvenlik şemsiyesini genişleterek, RF'ye karşı ortak cephe oluşturma, RF'yi güneyden ve batıdan çevreleme ve bölge üzerindeki etkisini NATO vasıtasıyla devam ettirme stratejisini sürdürecektir. Benzeri bir girişimin Uzak Doğu'da Çin'e karşı, yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere Çin'in güneyden veya kuzeyden çevrenmesine yönelik hamleler ile yapılması muhtemeldir.

Hiçbir Avrupa veya Kuzey Amerika ülkesinin, RF ve Çin'in birlikte sergileyeceği güç projeksiyonu ile mücadele edemeyeceğini değerlendiren NATO, mücadelesini ve karşı stratejisini birlik bütünlüğü içinde yürütmeyi hedeflemektedir. Bu ülkelere karşı birlikteliğin zedelenmemesine ve üyeler arasındaki farklılıkların istismar edilmemesine özel önem vermektedir. Bu maksatla, RF'nin ve Çin'in yetenek, faaliyet ve niyetlerinin farkında olunmasının, ittifakın teknolojik üstünlüğünün muhafazasının ve politik birlikteliğin gösterilmesinin önemi vurgulanmaktadır. NATO, bu tehditlere karşı birlikte hareket edememekten endişe duymaktadır.

Çin veya RF gibi küresel bir tehdide karşı ortak ve güçlü bir yaklaşım sergileyememesi durumunda, NATO'nun etkinliği ve güvenilirliği sarsılacaktır. Son yıllarda daha karmaşık bir duruma evrilen küresel güvenlik ortamı, NATO'nun kendini adapte etmesini, birlikteliğini kuvvetlendirmesini ve tek bir güç olarak hareket etmesini gerektirmektedir. Bu maksatla ABD'nin, NATO içindeki birlikteliği artırmak ve üye ülkelerin Çin ve RF gibi küresel güç çekim merkezlerine savrulmasını engellemek amacıyla, her türlü yöntemi kullanacağı veya strateji geliştireceği değerlendirilmektedir.

Yeni tehdit değerlendirmesine göre stratejik konseptin güncellenmesi gerekmektedir. NATO konseptleri, kuruluşundan bu yana ittifakın hangi tehdidi önceliklendirdiğini ve bu meydan okumalara karşı atılması gereken adımlarını belirleyen bir dokümandır. Bu kapsamda, geçmiş 72 yılda geliştirilen her bir konsept, içinde bulunulan dönemin ihtiyaçlarını ve ittifakın küresel gelişmeleri nasıl algıladığını yansıtmaktadır. Mevcut konsept 2010 yılında hazırlanmıştır ve aktif angajman ile modern savunma prensiplerine dayanmaktadır. Bu konsept ittifakın üç ana görevini; kolektif savunma, kriz yönetimi ve ortak güvenlik olarak belirlemiştir. Hazırlanan raporda, bu üç ana görevin ittifak için hala önemli olduğu ve hazırlanacak yeni konseptte güçlendirilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Söz konusu konsept, RF ile stratejik ortaklık ilişkisine atıf yaparken, terörizme sınırlı ölçüde değinmiş, Çin'den ise bahsetmemiştir. 2010 yılından bu yana küresel ve bölgesel boyutta yaşanan siyasi, askerî, ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelerin güvenlik ortamına etkileri sonucu ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamamaktadır. Buna bağlı olarak, yeni hazırlanacak konsept, ittifakın gelecek dönemdeki misyon ve vizyonunu belirleyecektir. Raporda, yeni bir konseptte ihtiyaç belirtilmekle birlikte, karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelinme noktasında, yeni dokümanın salt olarak yeterli olmayacağı vurgulanmaktadır. Yeni tehditlere yönelik olarak doktrin güncellenmesi kadar, bunu uygulamada gösterilecek etkinliğin de önemli olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu noktada, geniş kapsamlı bir çalışma ile geleceğin küresel ortamından kaynaklı tehditlerine yönelik etkin bir konsept hazırlanacağı, ancak esas sorunun bu yeni konseptin uygulanmasında yaşanacağı ve NATO'nun esasen bu konuda güçlük çekeceği değerlendirilmektedir.

NATO'nun başarılı bir savunma örgütü olarak varlığını sürdürmesi üyelerinin uyumlu bir biçimde ve kolektif hareket edebilmesine bağlıdır. Günümüzün çok boyutlu güvenlik ortamında, müttefiklerin çıkar çatışmaları daha bariz bir şekilde kendini hissettirecektir. Ayrıca içinde bulunduğumuz küresel salgın, ülkeleri ekonomik olarak büyük bir sıkıntıya sürüklemiş, bütçe önceliklendirmesine olumsuz yansımaları olmuş ve savunma harcamalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ortamda ülkelerin önceliklerinin eş güdümlü hale getirilmesi, kolektif bir harekete dönüştürülebilmesi ve savunma hedeflerine bağlılığın sağlanması, NATO'nun önündeki asıl meydan okuma olarak göze çarpmaktadır.

NATO'nun bilindiği üzere iki stratejik yönü bulunmaktadır: Doğu ve Güney. NATO'nun Avrupa coğrafyasını düşündüğümüzde Doğu RF'yi, Güney ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı işaret etmektedir. NATO tarafından geliştirilen strateji, uygulama ve söylemlerde Doğu ve Güney yaklaşımları arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Doğu stratejisinde kolektif savunma ağırlık kazanırken, Güney'de güvenlik ve ortaklıklar gibi mekanizmalar ön plana çıkmıştır. Ancak gelinen nokta itibarıyla, RF'nin Ortadoğu ve Akdeniz'deki faaliyetleri düşünüldüğünde bu farklılık ortadan kalkmaya başlamıştır. Önümüzdeki yıllarda NATO, Doğu ve Güney'de 360 derece

yaklaşımını sürdürmek ve Avrupa sınırlarının tüm çevresini bütüncül olarak ele almak ve buna göre strateji geliştirmek durumundadır. NATO'nun, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da önleyici bir anlayış ile bu bölgelerdeki ortaklıklarını güçlendirmesi (Bird, 2019), kapasitelerini artırması, Güney'e yönelik tehditleri daha iyi izlemesi ve olası krizlere yönelik öngörü ve mukabele yeteneğini artırması gerekmektedir.

Yine bu kapsamda, terörizmle mücadelede öncelikle bütüncül ve ortak bir bakış açısına ihtiyaç vardır. NATO'nun, müttefiklere tehdit oluşturan terör odaklarına karşı bütüncül bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra terör örgütleri ile mücadele ederken küresel eğilimler ve bu örgütlerin bağlantıları üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

NATO'nun önümüzdeki süreçte önemli sınamalarından birisi de silahların kontrolü ve nükleer caydırıcılık olacaktır. NATO'nun silahların kontrolü için etkin mekanizmaları destekleyeceği ve mevcut anlaşmaların güncellenmesine taraf olacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte stratejik rakiplerin nükleer silahlanma ve stratejik füze geliştirme çabaları ile orantılı olarak sistem ve teknolojilerini geliştireceği öngörülmektedir. NATO, bu çabalarının tamamen savunma odaklı olduğunu tüm dünya kamuoyuna anlatma çabası sergileyecektir.

Büyük Veri, Yapay Zekâ, Otonom Sistemler, Uzay, Bulut Teknolojileri, Hipersonik ve Yeni Füze Teknolojileri, Kuantum Teknolojileri ve Biyoteknolojiler, İnsanı Güçlendiren Destek Sistemleri gibi alanlar EDTs olarak kabul görmektedir. Bu teknolojilere erişim/tedarik NATO ve müttefiklerin gelecek güvenlik ortamında vazgeçilmez önemde olacaktır.

Raporda hızlı karar alma süreçlerinin önemine vurgu yapılmakta, kriz durumunda karar alma süresinin sınırlandırılması, mevcut yapı içinde karar alma sürecinde üyeler arasında koalisyon ilişkisi kurulması ve gittikçe artan tek ülke engellemesi maksadıyla, bir eşik noktası oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu vurgu ve tavsiyeler, oybirliği ile karar alınması veya karar alma sürecinin hızlandırılması bağlamında yeni düzenlemelerin yolunun açılacağı izlenimi vermektedir.

Raporda ayrıca, iklim değişikliği, enerji güvenliği, uzay, hibrid/siber tehditler, insan güvenliği, pandemi ile mücadele, kadın-barış ve güvenlik, stratejik iletişim konuları üzerine savunma ve güvenlik perspektifinden değerlendirme ve tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu konuların ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınmasının literatüre önemli bir katkısı olabileceği değerlendirilmektedir.

Bütün farklı görüşlere rağmen, paylaşılan ortak prensipler, demokratik değerler ve kurumlar, ortak vizyon, çıkarlar ve olası bir konvansiyonel⁴ veya konvansiyonel olmayan tehdide karşı kolektif savunmanın sağlayacağı müşterek menfaatler doğrultusunda, ittifak varlığını sürdürecektir. NATO'nun uzun ömürlü oluşu ve ittifak olarak başarısı, stratejik gelişmelere göre dönüşüm kabiliyetinde yatmaktadır. Nitekim raporda gelecek dönemde küresel boyutta yaşanacak değişimlere uyum sağlamanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, değişen ve gelişen bölgesel ve küresel güvenlik paradigmaları doğrultusunda, örgütün kendini dönüştürmeye devam edeceği ve gelecekte de önemli bir aktör olmaya devam edeceği değerlendirilmektedir.

⁴ Söz konusu raporda, güvenlik bağlamında kolektif savunmaya olan ihtiyacın devam ettiği iddia edilmektedir (s..5-6).
2021 *Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue: 2*



Çin'in güneyden veya kuzeyden çevrelenmesi veya NATO'da trans-pasifik veya trans-Asya yaklaşımların evrilmesi sonucunda, güç projeksiyonunda olduğu gibi, küresel güç mücadelesinin odak noktası da Asya-Pasifik'e kayacaktır. Friedman'a göre, ABD küresel güç dengeleme stratejisi kapsamında, Kafkaslar'da RF'ye, Orta Doğu'da ise İran'a karşı güç dengelemesi yapmak için Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır (Friedman, 2012: 157-182). Benzer şekilde, NATO ve dolayısıyla ABD'nin RF ve Çin ile girişeceği ve Asya-Pasifik'e kayan güç küresel güç mücadelesinde, bölgesel konularda Türkiye kendine manevra alanı bulabilecektir. Bu kapsamda, Türkiye'nin eşit bir düzeyde ilişki kurduğu ve veto hakkının olduğu NATO ile ilişkilerini milli menfaatleri doğrultusunda sürdürmeye devam etmesinin, ülkemizin bölgesel güç projeksiyonuna önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aronhime, L. ve Cocron, A. (2020). NATO ile Birlikte Çalışmak: Johns Hopkins Üniversitesinin Deneyimleri. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2020/10/21/nato-ile-birlikte-calismak-johns-hopkins-ueniversitesinin-deneyimleri/index.html>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Bilge, B. (2017). Yıkıcı Teknolojilerin Belirlenmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1): 58-83.
- Bird, J. (2019). Terörle Mücadelede Ortaklarla Birlikte Çalışmak. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/05/16/teroerle-muecadelede-ortaklarla-birlikte-calismak/index.html>, (Erişim Tarihi: 16.02.2021).
- Bourke, L. (2021). Biden Says World Must Prepare For 'Long-Term' Competition With China.
<https://www.smh.com.au/world/europe/biden-says-world-must-prepare-for-long-term-competition-with-china-20210220-p5748h.html>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Cebeci, M. (2012). NATO, AB ve Türkiye: OGSP Açmazı. *Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 20(2): 95-119.
- Christie, E. H. (2020). NATO'da Yapay Zekâ: Dinamik Benimseme, Sorumlu Kullanım. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2020/11/24/natoda-yapay-zeka-dinamik-benimseme-sorumlu-kullanim/index.html>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Cox, J. (2020). Bugünkü Nükleer Caydırıcılık. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2020/06/08/buguenkue-nuekleer-caydiricilik/index.html>, (Erişim Tarihi: 04 Şubat 2021).
- Díaz-Plaja, R. (2018). İstikrarı Yayma: Bir Çalışma Ajandası. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2018/03/13/istikrari-yayma-bir-calisma-ajandasi/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Durkalec, J. (2019). Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF) olmadan Avrupa Güvenliği. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/09/30/orta-menzilli-nuekleer-kuvvetler-antlasmasi-inf-olmadan-avrupa-guevenligi/index.html>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

- Emmott, R. (2019). Turkey holds up NATO military plans over Syria dispute – sources. <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-turkey-exclusive-idUSKBN1Y01W0>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Fikir Grubu Nihai Raporu (2020). https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Fleischer, P. (2015). NATO Defence Planning Process. Implications for Defence Posture. *Securitologia*, 21(1): 103-114.
- Friedman, G. (2012). *Gelecek 10 Yıl* (Çev. Tayfun Törüner). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Fryc, M. (2016). From Wales to Warsaw and Beyond: NATO's Strategic Adaptation to the Russian Resurgence on Europe's Eastern Flank, *Connections*. 15(4): 45-65.
- Galbreath, D. J., Chappell, L. ve Mawdsley, J. (2019), *Contemporary European Security*. Oregon: Routledge.
- Howorth, J. (2017). EU–NATO Cooperation: The Key to Europe's security future. *European Security*, 26(3): 454-459.
- Howorth, J. ve Keeler, J. (2003). *Defending Europe, Europe in Transition*, 1. Ed., New York : Palgrave Macmillan.
- Hyde-Price, A. (2018). *The Common Security and Defence Policy, The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*. Oxford: Oxford University Press.
- Kagan, R. (2002). Power and Weakness. *Policy Review*, 113:3–28.
- Karaca, R. K. (2012). Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010). *Uluslararası İlişkiler*, 9(33): 93-118.
- Kendall-Taylor, A. ve Edmonds, J. (2019). The Evolution of the Russian Threat to NATO. *Whitehall Papers*, 95(1):54-66.
- Laçiçi, T. (2020) Military Mobility: Infrastructure for the defence of Europe. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646188/EPRS_BRI\(2020\)646188_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646188/EPRS_BRI(2020)646188_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Light, M. (2008). Keynote article: Russia and the EU: Strategic Partners or Strategic Rivals?. *Journal of Common Market Studies*, 46(1):7–27.
- MC 0472/1 (Final) (2016). MC Concept for Counter Terrorism. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/topics_pdf/20160905_160905-mc-concept-ct.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Mattelaer, A. (2018). Rediscovering Geography in NATO Defence Planning. *Defence Studies*, 18(3):339-356.
- Mearsheimer, J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5): 77-89.




- NATO Factsheet (2018). Brussels Summit Key Decisions 11–12 Temmuz 2018. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181105_1811-factsheet-key-decisions-su.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- NATO Factsheet (2019). The INF Treaty – NATO's Position. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_06/20190617_190617-factsheet-INF-Treaty_en.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- NATO Factsheet (2020). NATO Nuclear Deterrence. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/2/pdf/200224-factsheet-nuclear-en.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- NATO Factsheet (2010). NATO and Nuclear Disarmament. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/2010-factsheet-nuclear-disarmament-en.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- NATO Official Text (2018). Brussels Declaration on Transatlantic Security and Solidarity. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156620.htm, (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- NATO Official Text (2020). Statement on the 50th Anniversary of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. https://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/ckNonkJE02Bw/content/id/4071905, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Oertel, J. (2019). NATO's China Challenge. *Whitehall Papers*, 95(1): 67-80.
- RAND Report (2017). European Relations with Russia Threat Perceptions, Responses, and Strategies in the Wake of the Ukrainian Crisis. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1054032.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Ringsmose, J. ve Rynning, S. (2020). Why NATO needs a new Strategic Concept?. *Center for Euro-Atlantic Studies*. <http://lindleyfrench.blogspot.com/2020/06/why-nato-needs-new-strategic-concept.html>, (Erişim Tarihi: 06.02.2021).
- Roepke, W. ve Thankey, H. (2019). Direnme Gücü: Savunmanın İlk Hattı. *NATO Review* <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/02/27/direnme-guecue-savunmanin-ilk-hatti/index.html>, (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Rühle, M. (2015). NATO and the Ukraine Crisis. *American Foreign Policy Interests*, 37(2) :80-86.
- Sommer, T. ve Clayton, A. (2013). *NATO No Longer Fits The Bill: We Need a More European Alliance*, Hamburg: Edition Körber.
- TASAM (2020). NATO Bilim ve Teknoloji Trendleri Raporu 2020-2040. https://tasam.org/tr-icerik/56709/nato_bilim_ve_teknoloji_trendleri_raporu_2020-2040_genis_ozet, (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- The Economist (2019). Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead. <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).


- Trani, E. P. ve Davis, D. E. (2017). Woodrow Wilson and The Origins of the Cold War. *World Affairs*, 180(4): 25-46.
- Traugutt, L. G. (2016). Is Consensus Still Necessary Within NATO?. NATO Defense College. <http://www.jstor.com/stable/resrep10296> (Erişim Tarihi:04.02.2021).
- Ülgen, S. ve Kasapoğlu, C. (2016). A Threat-Based Strategy for NATO's Southern Flank. Carnegie Europe. https://carnegieendowment.org/files/NATO_Southern_Flank.pdf, (Erişim Tarihi:06.02.2021).
- van Steenderen, A. ve Koster, K. (2011). US-EU Defense Relations: Competitors –or Partners in Crime?. *Socialism and Democracy*, 25(2): 10-11.

AAOIFI STANDARTLARI VE IFRS'NİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF AAOIFI STANDARDS AND IFRS

Yunus Emre GENÇ 

Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi

 yunus.genc@giresun.edu.tr

ÖZ

Küreselleşen dünyada çok uluslaşma sonucunda işletmeler farklı ülkelerde faaliyet göstermeye başlamıştır. Yoğun rekabetin yaşandığı bu dönemde bilgiyi elde edip paylaşan işletmeler hız kazanarak sorun yaşamayacaklardır. Çok uluslu bu şirketler faaliyet gösterdikleri her bir ülkenin farklı muhasebe standartlarına uygun olarak finansal raporlamalarını ayrı ayrı hazırlamaları gerekir. Firmalar için zorluk oluşturan bu durumdan ancak uluslararası bir geçerliliği olan ortak muhasebe standartlarının uygulanması ve kabul edilmesi ile kaçınılabilir. Uluslararası geçerliliği olan AAOIFI standartları ile IFRS'nin karşılaştırmalı bir analizinin yapıldığı bu çalışma, muhasebede uluslararasılaşmanın gerekçelerine ve İslam dininin muhasebeye etkisine de değinmektedir.

Anahtar kelimeler: AAOIFI Standartları, IFRS, Uluslararası Muhasebe, İslami Muhasebe

ABSTRACT

Today, multinational enterprises are active in different countries since world becomes more global. While firms experience intense competition in the market, they could be accelerated thereby gaining information and sharing it. Multinational companies should prepare their financial reports separately in accordance with different accounting standards of the countries, which they are active in. Yet, firms can avoid this situation in practicing and accepting accounting standards which are internationally valid. This paper analyses AAOIFI standards and IFRS comparatively, also mentions causes of internationalisation in accounting and the effects of Islam to accounting.

Keywords: AAOIFI Standards, IFRS, International Accounting, Islamic Accounting

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 12.07.2021

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 13.12.2021

Araştırma Makalesi/Research Paper

GİRİŞ

Muhasebenin temel görevini işletme içi ve işletme dışı kişi ve kuruluşlara bilgi üretmek oluşturmaktadır. Üretilen bu bilgiyi hızlı bir şekilde analiz edip kullanan veya fırsata dönüştüren işletmeler başarıyı yakalamaktadır. Bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması, gümrük kotalarının kaldırılması veya azaltılması, neticede değişen ekonomik ve siyasi koşullar uluslararası piyasaların ve işletmelerin küreselleşmesine neden olmuştur. Küresel ortamda işletmelerin başarıyı yakalayabilmesi için bilgilerin anında analiz edilip yatırıma dönüştürülmesi gerekmektedir. Hızla gelişen uluslararası ticaret; işletmelerin finansman ve yatırım kararları ile finansal raporlama standartlarını ulusal boyuttan uluslararası düzeye kaydırmaktadır. Bilgiyi kullanan kişi ve kurumlar finansal tabloları yorumlarken farklı ülkelerdeki mevcut muhasebe standartlarının uyumlaştırılması önemlidir (Çankaya, 2007, s. 127, Akgün, 2012, s. 43).

Ülkelerin ulusal muhasebe standartlarının uluslararasılaşması sürecinde İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) mevcut bulunan seçeneklerdendir. AAOIFI standartlarını IFRS'ndan ayıran en önemli unsur; AAOIFI standartları hazırlanırken müslümanların özellikle faiz konusundaki hassasiyetlerinin göz önünde tutulmasıdır. Çalışmada muhasebede uluslararasılaşma alternatiflerinden AAOIFI standartları ve IFRS'nin kullanım amaç ve alanlarına değinildikten sonra karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır. Ayrıca İslam dininin muhasebeye olan etkisinden bahsedilmiş, İslami muhasebe standartlarının gerekliliğinin nedenlerine değinilmiştir.

1. MUHASEBEDE ULUSLARARASILAŞMANIN GEREKÇELERİ

Dünyadaki ekonomik, finansal ve teknolojik alanlarda yaşanan gelişmeler, sermaye hareketlerinin artmasına ve ülkeler arasındaki ekonomik sınırların ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Uluslararası şirketlerin sayı ve iş hacimlerindeki artış, uluslararası ticaretin ve buna bağlı olarak da finansal raporlama sürecinin hızlanmasıyla neticelenmektedir. Bundan sonra çalışmalar ticari faaliyetlerin önündeki engellerin ortadan kalkması ve muhasebede ortak dilin kullanılmaya başlanmasıyla devam edecektir (Akgün, 2012, s. 57).

Ülkelerin farklı muhasebe uygulamalarının olması finansal raporlama alanında da işletmelere önemli güçlükleri beraberinde getirmektedir. Dünya ekonomisini, artan küreselleşme sonrası, sınırlar arası nakit akışlarının daha da artacağı bir gelecek beklemektedir. Finansal tabloların temelinde yer alan finansal muhasebe ve raporlama standartlarının uyumlaştırılması, günümüz işletmeleri için; sermaye piyasalarının ihtiyaçlarına cevap vermesi dolayısıyla gerekliliktir. Muhasebe ve finansal raporlama, bu gelişen küresel pazarların etkinliğini zayıflatma veya güçlendirme gücüne sahip önemli bir unsurdur. Ülkelerin farklı muhasebe uygulamalarını kullanmaları, uluslararası düzeyde faaliyette bulunan bir işletmenin, faaliyette bulunduğu ülke sayısı kadar finansal tablo hazırlamak durumunda kalmasına neden olmaktadır. Bu durum işletmelere ek maliyetler getirirken, işletmenin muhasebe bilgi sisteminden yararlanacak çıkar gruplarının eksik ve yanlış bilgilendirilmesine sebep olmaktadır. Üst düzey rekabetin bulunduğu piyasalarda, bir de muhasebe sistemindeki farklılıklardan kaynaklanan mevcut zorluklar işletmeleri zor durumda bırakmaktadır. Günümüzde raporlanan finansal bilgiler internet üzerinden hızla yayılarak yatırımcıların yerleşik olduğu yer neresi olursa olsun, şirketlerin finansal bilgilerine erişimini olanaklı kılmaktadır. Sermaye piyasalarının

küreselleşmesi, internet, telekomünikasyon ve yönetim anlayışının değişip gelişmesi, finansal raporlama sisteminde de doğal olarak bir değişimi gerektirmiştir (Akgün, 2012, s. 57, Aksoy, 2005, s. 182).

2. AAOIFI STANDARTLARI VE IFRS'YE GENEL BAKIŞ

Durer, Akbaş ve Zeytinoğlu (2016, ss. 95-96) muhasebede dünya genelinde ortak bir dil arayışının sonucu olarak ortaya çıkan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS)'yi benimseyen ülke sayısının özellikle son on yılda hızla artmakta olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (UMSK)'nin verilerine göre günümüzde yaklaşık 130 ülkede özellikle borsaya kote olan şirketler için IFRS zorunlu tutulmaktadır veya IFRS'ye izin verilmektedir, ve bu sayının gelecekte daha da artması beklenmektedir.

Mohamed Ibrahim (2007, ss. 2-3) Dubai ve Orta Doğu'daki diğer oyuncuların hiç de gerilerde kalmadıkları bir listede Kuala Lumpur ve Bahreyn'in dünyanın önde gelen islami sermaye pazarları olduğunu belirtmektedir. İslami Finansal Hizmetler Endüstrisi geçilen 10 yılda yıllık %23 büyüme göstermiştir. 300.000 istihdam olanağı sunmuş, Güney Amerika kıtası hariç tüm kıtalarda 34 ülkeye yayılmıştır. 2010 yılında 1 trilyon \$'lık bir endüstri olacağı tahmin edilmiştir. Çin ve Hindistan'ın islami bankacılığa olan ilgisini ifade ettiği bu dönemde; Birleşik Krallık'ta ilk islam bankası açılmış, Singapur islami finans merkezi olma niyetini açıklamıştır. İslami finans kuruluşları, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının (IFRS) tam olarak karşılayamadığı finansal raporlarındaki bazı özel ihtiyaçlarından dolayı Bahreyn merkezli İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonunun (AAOIFI) yayımladığı islami muhasebe standartlarını kullanmaktadırlar. Bu sistem 1991 yılında kurulmuştur ve islami kuruluşlar için 56 adet muhasebe, denetim, yönetim ve Şer'i standardı çıkarmıştır. Bu gelişme sonrasında birçok defa, küresel muhasebe standartları yaklaşımı niteliği karşılamayan, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarıyla (IFRS) zıt düşülmüştür.

Ajili ve Bouri (2016, s. 271) islami muhasebede teori ile uygulama arasındaki boşluğun hala çok büyük olduğunu belirtmektedir. Dahası, araştırmacılar henüz islami bankaların temel prensipleri ve uygun uygulamaları konusunda görüş birliği sağlayamamışlardır. Teorisyenler; hesap verebilirlik ve tam açıklık prensiplerinin uygulanması ile paydaşların ve genel olarak toplumun çıkarlarını koruyan uygun bir islami muhasebe imajı ortaya koymaktadır. Fakat gerçekte hala islami bankalar finansal durumlarını hazırlarken geleneksel muhasebe sistemine bağlı kalmaktadırlar. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) standartlarını kullanan bankalar bile bu standartlarla tam uyumlu değildirler.

Müslüman ülkelerde fazili banka ve finans kuruluşlarına tepki olarak ortaya çıkan İslami finans çalışmaları, artık konvansiyonel finans sistemine alternatif olma yolunda büyümektedir. 20 yy. başlarında teorik çalışmalar ile temeli atılmış 1960'lı yıllara gelindiğinde ilk kez uygulanmaya başlanmıştır. Uygulamadaki en önemli gelişmeleri ise 1970'li yıllarında ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda ve ilerleyen dönemlerde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve İslam Kalkınma Bankası (İKB) gibi uluslararası kuruluşlar İslami finansın gelişimine ve bilinirliğinin artmasına önemli katkılar sağlamıştır. Daha sonralarında İslami finansın yüksek gelişim göstermesi ve taşıdığı potansiyel IMF ve Dünya Bankası gibi dünya ekonomisine büyük etkisi olan kuruluşlar ile çokuluslu konvansiyonel bankaların dikkatini çekecek ve bu tür kuruluşların İslami finansa ilgisi artacaktır. İslami finans endüstrisi 2017 yılının sonu itibarıyla 2 trilyon dolar varlık

büyükliğüne ulaşmıştır. Söz konusu tutarın yaklaşık %76'lık kısmı katılım bankacılığına aittir fakat sukûk ve İslami hisse senedi piyasaları geçen yıllar içerisinde büyümeye devam etmektedir (Güçlü ve Kılıç, 2020: 88-89).

3. AAOIFI STANDARTLARI VE IFRS KARŞILAŞTIRMASI

IASB geleneksel muhasebe ile ilgili uluslararası düzenlemeler yapan özerk kuruluştur, İslami muhasebe tarafında ise bu görevi AAOIFI yürütmektedir. AAOIFI farklı olan denetim, yönetim, etik ve Şer'i standartlar da yayınlamaktadır. AAOIFI muhasebe standartları IASB standartlarından İslami bankaların ürün ve hizmetlerine özgü olarak hazırlanmış olması yönüyle ayrılmaktadır. Bahreyn, Dubai, Katar ve Umman AAOIFI muhasebe standartlarını uygulayan ülkelerden bazılarıdır öte taraftan Malezya ve Pakistan gibi kendi yerel İslami muhasebe düzenlemelerini yapan ülkeler de bulunmaktadır (Ersoy, Çatıktaş ve Yatbaz, 2018, ss. 107).

Aşağıda İslami muhasebe standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları hakkında genel bilgi verilmiştir.

1991 yılında Bahreyn'de kurulan AAOIFI, öncelikli sorumluluğu küresel finans endüstrisi için standartlar geliştirme ve çıkarma olan uluslararası öncü kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Uluslararası İslami finans için İslam hukuku, muhasebe, denetim, etik ve idare alanlarında toplam 100 standart çıkarmıştır. Yaklaşık 45 ülkeden merkez bankaları ve düzenleyici kuruluşlar, finansal kurumlar, muhasebe ve denetim firmaları ve hukuki firmalar tarafından desteklenmektedir. AAOIFI'nun standartlarını günümüzde dünya çapında öncü İslami finans kuruluşları kullanmakta ve uluslararası İslami finans uygulamalarına uyumlaştırmada derecesel ilerleme gözlemlenmektedir (<http://aaoifi.com/about-aaoifi/?lang=en>, erişim tarihi: 02.04.2018).

AAOIFI'nin 37 ülkede 140'tan fazla üye kuruluşu vardır. 35'ten fazla ülke bu standartlardan faydalanmaktadır. 3 teknik kuruldan oluşmaktadır. Şeriat kurulu 20, Muhasebe kurulu 15, Kontrol ve Etik kurulu 15 üyeden oluşur. Kurucu üyeleri İslam Kalkınma Bankası, Kuveyt Finans Evi, Al Rajhl Bankası, Al Baraka, Al-Faisal Grup ve Yayasan Albukhary Kuruluşu'dur. 5 alanda standart geliştirmektedir (Şeriat - 59, Muhasebe – 31, Kontrol, Denetim & Etik – 24). Toplamda 114 standart ve teknik açıklama kullanımdadır (AAOIFI Footprint Report 2020, 2020: 28-29).

AAOIFI Conceptual Framework Revized 2020 (<https://aaoifi.com/wp-content/uploads/2019/12/Exposure-Draft-F3-2019-AAOIFI-Conceptual-Framework-for-Financial-Reporting-by-Islamic-Financial-Institutions-Revized-2020-Final-ED-30-Dec-2019-.pdf>, erişim tarihi: 23.03.2021)'ye göre standartların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. 8 bölümden oluşmaktadır. Bu tür güncellemelerin zaman içerisinde doğan ihtiyaçtan kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Vakfı ise yüksek kalitede, anlaşılabilir, uygulanabilir ve küresel kabul gören standartların tek bir takımını oluşturmak, tanıtmak ve bu standartlara uyumu kolaylaştırmak için kurulmuş kâr amacı gütmeyen halkın yararına bir kuruluştur. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) adı geçen vakfın standart çıkarma birimi olan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan prensip bazlı standart, yorum ve Kavramsal Çerçeveyi ifade etmektedir. IFRS Vakfının misyonu IFRS'yi geliştirerek dünya genelinde finansal piyasaların şeffaf, hesap verebilir ve etkin olmasını sağlamaktır. Vakfın çalışmaları küresel ekonomide güven artırıcı, büyüme ve uzun dönemli

finansal istikrar amaçlı olup halkın yararınadır. IFRS günümüzde 125 yargı yetkisi alanında gereklidir ve fazlasında da muhtemeldir (<http://www.ifrs.org/about-us/who-we-are/>, erişim tarihi: 02.04.2018; Durak 2012, s. 39).

Çemberlitaş vd. (2020: 87)'nin çalışmalarında AAOIFI ve UFRS'de yer alan seçilmiş standartların karşılıklı olarak incelenmesiyle elde ettikleri sonuçları tablo halinde aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 1: AAOIFI ve UFRS Standartları Karşılaştırmalı Tablosu

	AAOIFI	UFRS
Kavramsal Çerçeve (Amaç)	Kullanıcılara sunulan çeşitli bilgiler arasından istediklerini seçmelerine imkân tanınması	Finansal tablolarda yer alacak bilgilerin karşılaştırılabilir olmasını sağlamak
Kiralamalar İcara - Kiralamalar	Varlık kiracının kullanabileceği hale geldiğinde kiracıdan kira tahsil edilir.	Varlık maliyet bedeli ile kiralınır
Ortaklıklar Muşaraka – İş Ortaklıkları	İki taraf hem emek hem sermaye ile ortaklığa katılır.	İki veya daha fazla tarafın müşterek kontrole sahiptir.
Ortaklıklar Mudaraba – İş Ortaklıkları	Bir taraf emeğini bir taraf sermayesini ortaya koyarak ortaklık kurar.	
Fon Kullanırma Murabaha – Borçlanma Maliyetleri	Temerrüt ve gecikmeli ödemeler karşılığında alınan sadakalar gelir olarak kaydedilmez. “Doğrudan ödenecek sadakalar”da izlenir.	Borçlanma maliyetleri doğrudan dönem gideri olarak kaydedilir.
Fon Kullanırma Murabaha – Finansal Araçlar		Finansal araçların işletmenin finansal durumu/performansı açısından önemi kamuoyuna açıklanır.
İnşaat Sözleşmeleri İstisna – İnşaat Sözleşmeleri	Alınan hakedişler istisna maliyetleri hesabı borçlandırılmak suretiyle varlıkların altında gösterilerek finansal tablolara alınır.	Bir varlık inşasında sözleşmenin tarafları sözleşmeyi onaylar ise beklenen tutar finansal tablolara alınır.

Kaynak: Çemberlitaş vd., 2020: 87

IASB farklı ülkelerde devam eden ticari işlemlerin ortak muhasebe dili fonksiyonunu başarılı bir şekilde yerine getirir. Türkiye’de Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) – IASB’nin yayımladığı standartları Türkçe’ye çevirmekte ve kamuoyunun görüşüne sunmakta daha sonra yayımlamaktadır. Çeşitli standartlar zaman içerisinde farklı sebep ve gerekçelerde birleştirilir, yürürlükten kaldırılır veya güncellenip yürürlüğe girer (Çemberlitaş vd., 2020: 87).

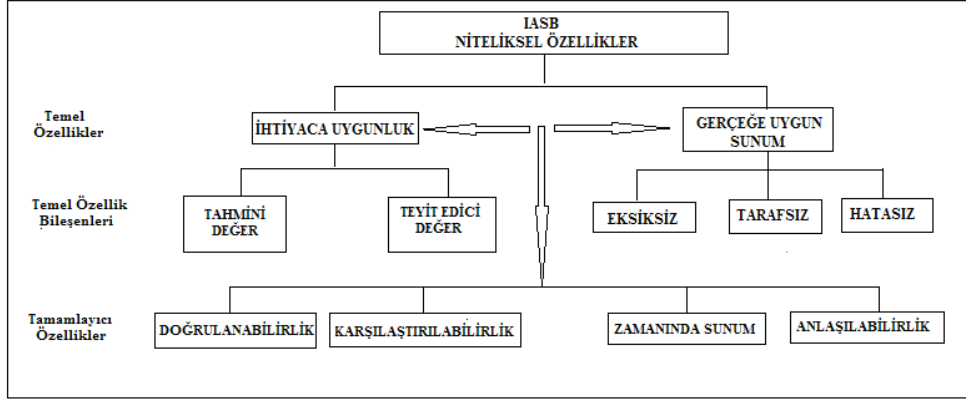
AAOIFI 2010 yılında IFRS’ye benzer şekilde İslami finansal kuruluşların ticari işlemlerindeki ortak dil mahiyetindeki standartlarını yayınlamıştır. Bu standartları Türkiye’de TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) 2012 yılında Faizsiz Bankacılık Standartları (şariat standartları) adıyla yayımlandı. AAOIFI’nin 2015 yılında yayınladığı standartlar 2018 yılında Faizsiz Finans Standartları adıyla TKBB tarafından Türkçe’ye çevrildi. Diğer muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartları ise KGK tarafından çevrilmektedir. AAOIFI şimdiye değin 26 FFMS (Faizsiz Finans Muhasebe Standartları) yayınlamış, KGK bunun 18 tanesini Türkçe’ye çevirmiştir. 8 tanesi kamuoyunun görüşüne açıktır (Çemberlitaş vd., 2020: 87).

3.1. İslami Muhasebenin Kavramsal Çerçeve Açısından Değerlendirilmesi

İslami muhasebeyi geleneksel muhasebeden kavramsal çerçeve açısından ayıran özellikler mevcuttur. Bu kısımda önce Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB)'nce yayımlanan kavramsal çerçeveye değinilmiş daha sonra İslami muhasebenin uygulamada önem verdiği niteliklerinden bahsedilmiştir.

3.2. Temel Varsayımlar ve Niteliksel Özellikler

Şekil-1: IASB - Muhasebe Bilgisinin Niteliksel Özellikleri



Kaynak: Alkan, 2018: 116.

IASB kavramsal çerçevede; temel varsayımlardan “İşletmenin Sürekliliği” ve “Finansal Tablolara İlişkin Unsurların Tahakkuku” aşağıdaki gibi açıklanmıştır (KGK, Kavramsal Çerçeve, 2011):

İşletmenin sürekliliği: Finansal tablolar normal olarak işletmenin devamlılığı ve öngörülebilir bir gelecekte de faaliyetlerini sürdüreceği varsayımına dayanılarak hazırlanmaktadır. Böylece, işletmenin tasfiyeye niyetinin ve ihtiyacının olmadığı, faaliyet hacminin de önemli bir ölçüde azalmayacağı varsayılmaktadır. Böyle bir niyet ve ihtiyaç olduğunda finansal tablolar farklı bir gerekçeyle hazırlanmalı ve bu gerekçe açıklanmalıdır.

Finansal Tablolara İlişkin Unsurların Tahakkuku: Tahakkuk esaslı muhasebeleştirme işlemleri ile diğer olayları ve durumlarının raporlayan işletmenin ekonomik kaynakları ve hakları üzerindeki etkileri, bu etkilerin gerçekleştiği dönemde gösterilmektedir. Nakit girişleri ve ödemelerin farklı bir dönemde gerçekleşmesi bu durumu etkilemez. Tahakkuk esaslı muhasebeleştirme; raporlayan işletmenin ekonomik kaynakları ve hakları ile bunlarda belirli bir dönemde meydana gelen değişimlere ilişkin bilgi, işletmenin geçmiş ve gelecekteki performansının değerlendirilmesinde sadece döneme ait nakit girişleri ve ödemelerine ilişkin bilgiye nazaran, daha iyi bir temel sağladığından önemlidir.

IASB kavramsal çerçevede, finansal bilginin niteliksel özellikleri temel özellikler ve tamamlayıcı özellikler olarak ikiye ayrılmıştır (Alkan, 2018, ss. 116-118, KGK, Kavramsal Çerçeve, 2011):

Temel niteliksel özellikler ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunumdur.

İhtiyaca uygunluk: İhtiyaca uygun muhasebe bilgisi kullanıcılar tarafından verilen kararları etkileme gücüne sahiptir. Muhasebe bilgisi; **tahminlerde kullanılabilme (tahmini değer), teyit etme (teyit edici değer)** veya her iki özelliği birden taşıyorsa, verilen kararları etkilemekte ve ihtiyaca uygun olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgi; gelecekteki sonuçlar tahmin edilirken kullanıcılar tarafından bir veri olarak kullanılabiliriyorsa, tahminlerde kullanılabilme özelliğine; önceki değerlendirmelere yönelik geri bildirim sağlıyorsa (yani önceki değerlendirmeleri doğruluyor ya da değiştiriyorsa) teyit etme özelliğine sahiptir.

Gerçeğe uygun sunum, finansal bilginin kullanıcılara faydalı olabilmesi için ilgili olayları sunması sadece yeterli değildir. Ayrıca açıklamayı amaçladığı ekonomik olayları gerçeğe uygun sunmalıdır. **Tam (eksiksiz)** bir sunum; ekonomik olayın bir kullanıcı tarafından anlaşılması için tanımlamalar ve açıklamalar da dâhil olmak üzere gerekli tüm bilgileri içermelidir. **Tarafsız sunum,** finansal bilginin seçiminde ve gösteriminde önyargı taşımamaktadır. Bilginin gerçeğe uygun bir şekilde sunulması her açıdan doğru olduğu anlamına gelmez. **Hatasız sunum;** ekonomik olayın tanımlanmasında hataların veya ihmallerin olmaması ve raporlanan bilginin elde edilmesinde kullanılan sürecin hatasız olarak seçilmiş ve uygulanmış olması anlamına gelmektedir.

2 temel niteliksel özelliğin yanı sıra, bunları tamamlayıcı ve destekleyici olarak niteliksel özelliklerin kalitesini artıran başka özellikler de mevcuttur. İhtiyaca uygunluk prensibi açısından muhasebe bilgisinin kalitesini artıran özellikler karşılaştırılabilirlik ve doğrulanabilirlik; gerçeğe uygun sunum açısından muhasebe bilgisinin kalitesini artıran tamamlayıcı özellikler ise zamanında sunum ve anlaşılabilirliktir. Bu özellikler muhasebe açısından daha yararlı bilgi ile daha az yararlı bilgiyi birbirinden ayırt etmektedir. Bahsedilen özelliklerin açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Doğrulanabilirlik, farklı bilgi düzeyindeki ve bağımsız gözlemcilerin belirli bir açıklamanın gerçeğe uygun sunulduğu hususunda görüş birliğine varabilmeleri (gözlemcilerin tam bir uzlaşmaya varmaları gerekmez) halidir.

Karşılaştırılabilirlik: Kullanıcılar, bir yatırımın satılması ya da elde tutulması veya yatırım yapılacak işletmenin seçimi gibi alternatifler arasında tercih yapmayı gerektiren kararlar vermektedir. Bu doğrultuda, raporlayan işletmeye ilişkin bilgiler diğer işletmelere ilişkin benzer bilgilerle ve aynı işletmenin başka bir döneme ya da başka bir tarihe ait benzer bilgileri ile karşılaştırılabilirliği durumunda daha faydalıdır.

Zamanında sunum, bilginin, karar verenler açısından kararlarını etkileyebileceği zamanda mevcut bulunmasıdır.

Anlaşılabilirlik: Bilginin açık ve öz olarak sınıflandırılması, tanımlanması ve sunulması onu anlaşılır kılmaktadır.

Tablo 2’de islami muhasebe açısından kavramsal çerçeveye bakılmış, uygulamadaki durum özetlenmiştir.

Tablo 2: İslami Muhasebe Açısından Temel Varsayımlar, Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri ve Güvenilir Sunumun Alt Özellikleri

Temel Varsayımlar	
Tahakkuk Esası	İslami muhasebede hem tahakkuk esası hem de nakit esası geçerlidir.
İşletmenin Sürekliliği	İslam fıkında geçerli olan istishab (bir zamanda sabit olan bir durumun aksini gösteren bir delil bulunmadıkça sonrasında da mevcut olduğuna hükmetmek) terimi esas alınarak devamlılığın sona erdiğine dair bir gösterge olmadığı sürece bir işletmenin öngörülebilir gelecekte de faaliyetlerine devam edeceği varsayılabilir.
Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri	
Anlaşılabilirlik	Kur'an'ın Arap toplumunun kendi diliyle olması ve Hz. Muhammed s.a.v. vasıtasıyla uygulamalı olarak açıklanmış olması anlaşılabilirlik kavramının İslam'daki yeri ve önemini ortaya koymaktadır.
İhtiyaca uygunluk	İhtiyaca uygunluk özeldir. Bir grubun kararını etkileyen bilgi başka bir grubun kararını etkilemeyebilir. Dolayısıyla, Müslüman bir kimseyi ilgilendiren bir şey gayrimüslim birini ilgilendirmeyebilir.
Güvenilirlik	İslam fıkı kesin kanıt yokluğunda ikna edici kanıt kullanımına izin vermektedir. Dolayısıyla tahmin ve yargıya dayalı varsayımlara yönelik ilave açıklamalara yer verilmesi uygun olabilir.
Karşılaştırılabilirlik	Finansal raporların farklı zamanlar ve işletmeler açısından karşılaştırılabilir olmasını ifade eden bu kavram İslami muhasebeyle uyum içindedir.
Güvenilir Sunumun Alt Özellikleri	
Özün Önceliği	İslami muhasebede özün önceliğinin yanı sıra bir işlemin hukuki yönü de aynı derecede önemlidir.
Tarafsızlık	İlgili Kur'an ayetlerinden (Maide s., 8. Ayet ve Nisa s., 135. Ayet) hareketle muhasebe bilgisinin bir kullanıcı grubunun zararı pahasına başka bir kullanıcı grubuna yanlı ve adaletsiz bilgi avantajı sunulmadan kullanıcıların bilgi ihtiyacına hizmet etmesi gerekir. IASB Kavramsal Çerçevenin ortak ihtiyaçlara odaklanması bazı kullanıcı gruplarının temel ihtiyaçlarını hiçe saymaya yol açabilir. Bu ise tarafsızlığa gölge düşürebilir. Ör. bir işletmenin gelir kalemlerinin faiz içerip içermediği bilgisi tüm kullanıcılar açısından ortak olmamakla birlikte Müslüman bir kullanıcı için çok önemlidir.
İhtiyatlılık	Bu kavramın gelir veya varlıkların değerini olduğundan daha düşük gösterebilir. Bu da zekât matrahını olduğundan daha düşük gösterebilir. Dolayısıyla bu kavram İslami muhasebeyle pek uygun değildir.
Tamlık*	İslami ilkelerle uyumlu işlem ve olayların adil sunumu için gerekli tüm bilgileri içermesi gerekir.
Zamanlılık	Tahmin ve yargıda bulunabilmek için bir işlem veya olay tüm yönleriyle ortaya çıkmadan raporlanmalıdır. Nitekim Şer'i ilkeler kesin kanıtın mevcut olmaması halinde ikna edici kanıtların kullanımına izin vermektedir.
Önemlilik	İslami bakış açısına göre iktisadi bir işlem veya olay miktar bakımından önemsiz olsa bile özü itibarıyla önemli olabilir. Fıkıhta "bir şeyde helal ve haram karışıkça o şeyin tamamı haram olur" ilkesi Müslümanları ihtiyatlı olmaya çağırır. Ör. Zabiha (İslami usullere göre kurban kesimi) olan ve olmayan et karışımının tamamı haram hükmündedir. Ancak bazı istisnalar da vardır. Ör. %100 ipekten üretilen giysi Müslüman erkeğe haramken ipek karışımı belirli bir oranın altında olan giysi helaldir. Bu bakımdan finansal raporlama amaçları bakımından, bir kuruluş belirli bir eşliğin altındaki bazı kalemleri raporlama ihtiyacı duymayabilir.

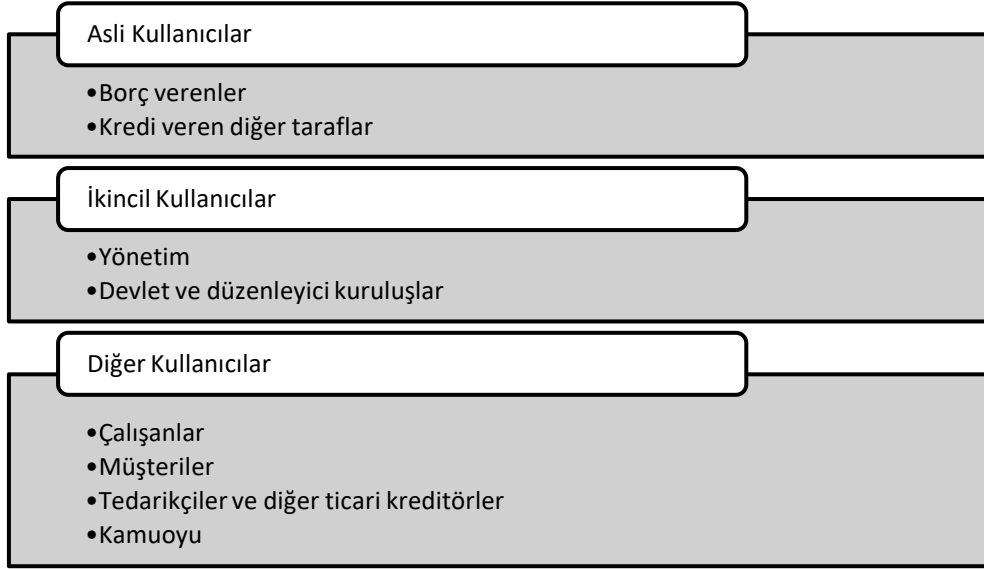
Kaynak: MASB, Financial Reporting from an Islamic Perspective, 2009'dan aktaran Ersoy, Çatıktaş ve Yatbaz, 2018, s. 101.

*Tamlık; Tam ve Hatasız sunumu birlikte kapsamaktadır.

3.3. Bilgi Kullanıcıları

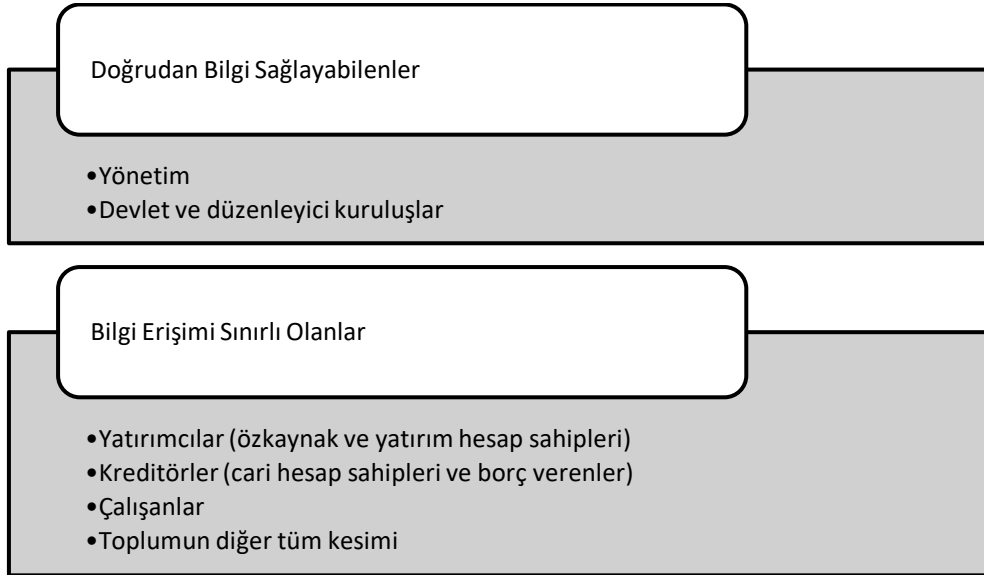
IASB Kavramsal Çerçeve'ye göre genel amaçlı finansal raporlamanın amacı, mevcut ve potansiyel yatırımcılara, borç verenlere ve kredi veren diğer taraflara raporlayan işletmeye kaynak sağlama kararlarını verirken faydalı olacak finansal bilgiyi sağlamaktır. AAOIFI bakımından finansal raporların amacı ise finansal bilgi kullanıcılarına alacakları ekonomik kararlarda faydalı olması için gerekli bilgileri sağlamaktır. (KGK, Kavramsal Çerçeve, 2011; Ersoy, Çatıkkaş ve Yatbaz, 2018, ss. 101-102). Şekil 2 ve Şekil 3'te finansal bilgi kullanıcılarının IASB ve AAOIFI'ye göre gruplandırılmış halleri mevcuttur.

Şekil 2: IASB'ye Göre Finansal Bilgi Kullanıcıları



Kaynak: Ersoy vd., 2018, s. 102.

Şekil 3: AAOIFI'ye Göre Finansal Bilgi Kullanıcıları



Kaynak: Ersoy vd., 2018, s. 102.

3.4. Finansal Tablolar

Kavramsal çerçeveye göre finansal tabloların amacı bir kuruluşun finansal pozisyonu, performansı ve finansal pozisyonundaki değişiklikleri hakkında ekonomik karar alan geniş bir kullanıcı çevresine bilgi sağlamaktır. Ayrıca finansal tablolar, yönetimin sorumluluk veya hesap verebilirliğinin sahip olduğu kaynakları için sonuçlarını göstermektedir. İslami açıdan bakılırsa, bu tablolar finansal raporlamanın bölümlerini oluşturan bilginin görünüm ve sunum aracıdır. İslam sosyal hesap verebilirlik prensibini savunmaktadır. Bir kuruluş sadece yatırımcılarının güvenini sağlamakla görevli değildir, ayrıca toplumun tüm kesimine karşı hesap verebilir olmalıdır (MASB, 2009, ss. 25-27). İslami çerçeveye göre finansal tabloların hazırlığında topluma karşı sorumluluklar göz önünde bulundurulmalıdır.

4. İSLAMİ MUHASEBE STANDARTLARININ İSLAMİ AÇIDAN İNCELENMESİ

İslami muhasebe “sosyal refahı ve Allah’ın lütfunu artırmak için -potansiyel ve beklenen bilgi kullanıcıları tarafından bilinçli görüş ve kararlara izin vermek için- İslami dünya görüşü ve etikten esinlenerek ve İslami hukuka uyarak ekonomik ve diğer ilgili bilgileri belirleme, ölçme ve iletme sürecidir (Abdul Rahman, 2010, s. 4).

Geleneksel muhasebe ekonomik kararların alımında faydalıyken, İslami muhasebe Şer’i kanunlara uygun bir yapıda hesap verebilirlik temellidir (Mohamed Ibrahim, 2007, s. 5).

Tüm aktivitelerde Allah’a ve topluma hesap verebilir olmak Müslümanlık inancında üstünlük olduğundan, geniş manada muhasebe İslam dininin merkezinde yer almaktadır (Lewis, 2001, s. 103). Muhasebe bilgilerinin sunumunda kullanılan finansal tablolar hazırlanırken Müslüman, Allah’a ve topluma karşı olan sorumluluğunu yerine getirilmelidir.

İslamiyette helal kazanç “harcanmış emek” sonucunda elde edilmekte, bunun dışındaki gelirler meşru görülmemekte yani haram sayılmaktadır. Faiz de bu haram sayılan gelirler arasındadır. Borç faizi –buna “ribe’l-kard” ya da “ribe’n-nesîe” de denmektedir-, borç verirken borçlunun ödeme zamanı ile paralel bir şekilde faiz ödemesi şeklinde baştan anlaşarak krediden/borçtan alınan faiz anlamına gelmektedir (Dalgın, 2012, ss. 193-209).

Mohamed Ibrahim (2007, s. 5) İslami Finansal Kuruluşlar için neden farklı standartlara ihtiyaç duyulmaktadır sorusunu şöyle cevaplamaktadır: Bu sorunun en yüksek dereceden cevabı, İslami Finansal Kuruluşların; güncel Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının temeli olan kapitalist dünya görüşüne bağlı olmamasıdır. Farklı standartları gerektiren ikinci en uygun sebep; İslami Finansal Kuruluşların fonksiyonlarının ve kullandıkları sözleşmelerin geleneksel bankalardan farklı olmasıdır. Modern bankacılığın mihenk taşının mevduat ve avansların kredi faizleri olduğu herkes tarafından bilinmektedir. İslami bankalar; islami hukuk veya şeriate göre faiz kabul edemez veya ödeyemezler, bundan dolayı kâr elde etmek üzere İslam’da farklı sözleşmelere izin verilmiştir.

Müslümanlara faizin haram olmasından dolayı toplumun bu konudaki hassasiyetlerinin gözetilmesi gerekliliği muhasebe işlemlerini de etkilemelidir. Muhasebe bilgi kullanıcıları gerçekleştirilen işlemlerde faizin olup olmadığını bilmek isteyebilmektedir. Bu durumda finansal tablolar bilgi kullanıcılarına faizli işlemleri açıkça belirtmelidir.

“275. Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah’a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir. 276. Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkarcı günahkarı sevmez.” (Bakara 2/275-276) ayetlerinde faiz her türüyle yasaklanmıştır.

Mohammed vd.’e göre (2016, ss. 34-38) İslami Finansal Kuruluşlar için geçerli muhasebe standartları Müslümanların İslami prensipleri tüm hayatlarında uygulama isteğini karşılayacak niteliktedir. İslami finans ile geleneksel muhasebe kuralları arasındaki en ciddi sorun varlığın sahipliği ile ilgilidir. Faizden uzak durarak kazanç elde eden İslami bankalar müşterisi adına bir varlık satın almakta ve müşterisine sahiplik hakkını kazanıncaya kadar onu kiralamaktadır. IFRS, böyle bir finansal kiralama işleminin faiz gelirli kredi olarak kaydedileceği muhasebe işlemi gerektirmektedir ki bu durum da İslam hukuku kanunlarıyla çelişmektedir. IFRS muhasebe işlemlerinin uygulaması, geleneksel bankacılık sistemi ile İslami finansal kuruluşların arasında fark olmadığına işaret etmektedir. Genel olarak muhasebe işlemleri hakkında IFRS’ye uygun raporlama şekli, İslam inancının gerektirdiği hassasiyet açısından açıklık getirilmesi gereken bir husus olarak ortada durmaktadır. Öte yandan AAOIFI tarafından İslami Finansal Kuruluşları için geliştirilmiş IFRS’nı tamamlayan muhasebe standartları bulunmasına rağmen, bunların uygulanması zor gözükmektedir. İslami finansal kuruluşların asıl amacı İslam hukukuna bağlı kalmaktır fakat batı idaresindeki rekabetçi ve dinamik bir endüstride işlem görmektedirler.

“130. Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. 131. Kafirler için hazırlanmış ateşten sakının.” (Âl-i İmran 3/130-131) mealindeki ayette faiz müslümanlara açıkça yasaklanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

AAOIFI standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları günümüzde çok uluslulaşan firmalar için finansal raporlama işlemlerinde hız kazanma açısından önemli bir unsur hâline gelmişlerdir. Uluslararası geçerliliğe sahip raporlama standartlarını kullanan çok uluslu şirketler muhasebenin şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkinlik ilkelerini küresel olarak yerine getirme fırsatı elde edeceklerdir. AAOIFI standartları Müslümanların özellikle faiz konusunda hassasiyetlerini gözetir niteliktedir. Bu niteliği ile geleneksel muhasebe işlemlerinden farklılık göstermekte, dolayısıyla IFRS’lerinin gerektirdiği faiz kalemleri muhasebeleştirme işlemlerinden sakındırmaktadır.

Mohammed vd. (2016)’nin çalışmasının sonuçları arasında AAOIFI’nin standartlarını uygulamada güçlük çektiği belirtilmektedir. Bu güçlüğün sebebinin araştırılıp ortaya çıkarılması ileride yapılacak çalışmalara konu edinilebilir. Bu şekilde AAOIFI standartlarını İslami finansal kuruluşların tam anlamıyla uygulayabilmesine katkı sağlanacaktır.

AAOIFI standartlarının IFRS ile muhasebe uygulamalarında referans alınma derecesi bakımından kalitelerinin detaylı karşılaştırılacağı bir başka çalışma, uluslararası referans olabilecek bir muhasebe standartları setinin AAOIFI standartları ile IFRS’nin bir kombinasyonu mu olması gerektiği sorusuna yanıt bulabilecektir.

Çok uluslu şirketlerin bazı şubelerinin Müslüman ülkelerde bulunması, AAOIFI standartları ile IFRS'nin birlikte kullanılmasını gerektirebilecektir. Bu durumda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği merak konusudur. Neticede, farklı ülkelerdeki farklı muhasebeleştirme uygulamalarının şirketin finansal yönetiminde bütünlüğün sağlanmasına engel olacağı düşünülmektedir.

İslami muhasebede geleneksel muhasebeden farklı olarak bilgi kullanıcılarının Müslüman olup olmadıkları durumu dikkate alınır. Zira Müslüman bilgi kullanıcıları gelir ve gider kalemlerinin haram ve helal olma durumları hakkında bilgi sahibi olmak isteyebilirler. Örneğin bir hissedar ortağı olduğu işletmenin gelirlerinin ne kadarının faiz kaynaklı olduğunu öğrenmek isteyebilir. Bu bakımdan İslami muhasebenin geleneksel muhasebeye göre daha spesifik bilgiler sunması beklenmektedir (Ersoy, Çatıkkaş ve Yatbaz, 2018: 106). Bu noktada Müslüman toplumun finansal okur yazarlığı da önemlidir. İslami muhasebe çerçevesinde finansal tablolarını hazırlayan işletmeler ve bu tabloları inceleyen toplum birbirini anlamalıdır.

Türk ve Uslu (2020: 56) 'ya göre geleneksel olmayan, farklı iktisadi ve ticari geleneği olan bir toplumun içinde doğup yaklaşık 1500 yıl boyunca tecrübe edilerek günümüze kadar gelmiş bir sistem olarak faizsiz finans; çağın finans gereksinimlerine, içinde doğduğu toplumun felsefesine uygun uygulamalar ve çözümlerle karşılık vermesi durumunda sadece Müslümanların değil bütün insanların güvenini kazanarak finans sektöründe hak ettiği payı alabilecektir.

KAYNAKLAR

AAOIFI Secretariat, *AAOIFI Footprint Report 2020*. Ekim 2020.

AAOIFI Conceptual Framework Revized 2020. <https://aaoifi.com/wp-content/uploads/2019/12/Exposure-Draft-F3-2019-AAOIFI-Conceptual-Framework-for-Financial-Reporting-by-Islamic-Financial-Institutions-Revised-2020-Final-ED-30-Dec-2019.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2021).

Abdul Rahman, A. R. (2010). *An Introduction to Islamic Accounting Theory and Practice*, Kuala Lumpur: Cert Publications.

About AAOIFI. <http://aaoifi.com/about-aaoifi/?lang=en>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

Ajili, H, Bouri, A. (2017). Comparative Study between IFRS and AAOIFI disclosure compliance: Evidence from Islamic banks in Gulf Co-operation Council Countries. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 15 (2), s. 271.

Akgün, A. İ. (2012). Muhasebede Küreselleşmenin Finansal Raporlama Standartlarına Etkisi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (1), ss. 43, 57.

Aksoy, T. (2005). Finansal Muhasebe ve Raporlama Standartlarında Uyumlaştırma ve UMS/IFRS Bazında Küresel Muhasebe Standartları Setine Yöneliş Eğilimi, *Mali Çözüm*, 71, s. 182.

Alkan, B. Ş. (2018). Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve ve Kavramsal Çerçeve Projesi, *Mali Çözüm*, 145, ss. 116-118.


Çankaya, F. (2007). Uluslararası Muhasebe Uyumunun Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama: Rusya, Çin ve Türkiye Karşılaştırma, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), s. 127.

- Çemberlitaş, İ., Oral, T., & Erkuş, H. (2020). İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartlarının Karşılaştırmalı Olarak Analizi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, ss. 79-89.
- Dalgın, N. (2012). Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular-2. 2. Bs., Samsun: Etüt Yayınları.
- Durak, G. (Nisan 2012). Uluslararası Muhasebe Standartlarının Kavramsal Çerçevesi, *Vergi Dünyası*, 368, s. 39.
- Durer, S., Akbaş H. E., & Zeytinoğlu, E. (2016). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Türkiye’de Muhasebe Eğitimi: Muhasebe Eğitimi Veren Akademisyenlerin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme, *Maliye Finans Yazıları*, 106, ss. 95-96.
- Ersoy, M., Çatıkkaş, Ö., & Yatbaz, A. (Mart 2018). İslami Muhasebenin Geleneksel Muhasebe ile Karşılaştırmalı Olarak İncelemesi, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 4 (1), ss. 101-106.
- Financial Reporting from an Islamic Perspective. https://www.masb.org.my/pdf.php?pdf=SOPi-1_15Sept09.pdf&file_path=pdf, Erişim Tarihi: 17.04.2018
- Güçlü, F., Kılıç, M. (2020). İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16 (1), ss. 75-91.
- Kamu Gözetimi Kurumu (2011) Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve.
- Karaman, H. vd. (2006). Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, I, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ss. 428, 669.
- Lewis, M. K. (2001). Islam and accounting, *Accounting Forum*, (25) 2, s. 103.
- Mohammed, N. F., Ahmad, A. E., & Fahmi, F. M. (2016). Accounting Standards and Islamic Financial Institutions: The Malaysian Experience, *Journal of Islamic Banking and Finance*, 4 (1), ss. 34-38.
- Mohamed Ibrahim, S. H. (Mart 2007). IFRS vs AAOIFI: The Clash of Standards?. Munich Personal RePEc Archive.
- Türk, M., Uslu, A. (2020). Faizsiz Finans Denetim Standartlarının Faizsiz Finans Kurumlarına Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Finansal Servis Bankacılık ve Finans* (1. Baskı), ed. Musa Gün, Lyon: Livre de Lyon.
- Who we are. <http://www.ifrs.org/about-us/who-we-are>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).




COVID-19 PANDEMİSİ, DEVLET VE YAŞAM HAKKI*

COVID-19 PANDEMICS, STATE AND RIGHT TO LIFE

Dikran M. ZENGİNKUZUCU 

Doç. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi

İYBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İng) Bölümü

 dikranzenginkuzucu@esenyurt.edu.tr

Öz

2020 yılının başında COVID-19 salgını kısa sürede tüm dünyayı sardı ve milyonlarca insanın yaşamını etkiledi. Bir yandan hükümetler bir yandan salgına karşı koruma önlemler almaya çalışırken, hazırlıksızlık ve kaynakların yetersizliği nedeniyle bir çok kişi yaşamını yitirdi ya da yaşamı tehlikeye girdi. Bu çalışma COVID-19 salgını koşullarında devletlerin yaşam hakkına ilişkin pozitif yükümlülüklerini ele almaktadır. Çalışmanın ana konusu “COVID-19 Pandemisi gibi beklenmedik, olağan dışı veya elde olmayan durumlar devletlerin yaşam hakkı çerçevesindeki pozitif sorumluluğunu azaltır mı?”dır. Buna bağlı olarak cevabı aranacak diğer sorular “COVID-19 salgını gibi bir durum nasıl önceden görülebilir ve tüm önlemleri alabilir?” veya “bu durumda salgın koşullarında hazırlıksızlık ve yoğunluktan dolayı ölümler bu manada yaşam hakkı ihlali midir?” olacaktır. Bu bağlamda, çalışma insan hakları hukukunun devletlerin gelecekteki beklenmedik ve olağan dışı salgın, doğal afet, iklim felaketleri gibi durumlar için nasıl davranmaları gerektiğini gösterir bir kılavuz niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: COVID-19, insan hakları hukuku, pozitif yükümlülük, yaşam hakkı, sağlık hakkı.

ABSTRACT

In the beginning of 2020, COVID-19 pandemic quickly surrendered the World and affected the life of millions. While the governments have tried to take preventive measures against the pandemic, many people died, or their life have been endangered due to lack of preparedness and resources. This study examines the positive obligations of the states in the conditions of COVID-19 pandemics. Main subject of the study is “do the unpredictable, extraordinary condition like COVID-19 pandemics or other reasons beyond the states’ control derogate the positive obligation of the states within the scope of right to life?” Correspondingly, the other questions to be studied will be “how a situation like COVID-19 pandemics may be anticipated and all measures can be taken?” or “then, are deaths due to unreadiness and intensity constitute a violation to the right to life?” In this context, this study argues that human rights law provides the states with a guide denoting how to act in the circumstances in the future as unpredictable, extraordinary pandemics, natural disasters or climate crisis.

Keywords: COVID-19, human rights law, positive obligation, right to life, right to health.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 14.10.2021

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 13.12.2021

Derleme Makale/Review Paper

* Bu çalışma V. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi’nde sunulan bildirinin genişletilmiş metnidir.

Özellikle 2020 Ocak ayında Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 için küresel acil durum yani salgın bildiriminde bulunması ardından hemen hemen tüm dünyada bir panik ve kaos havası esmeye başladı. İstatistikler düzenli olarak yayınlanmaya başladığında bu panik havası iyice tırmanış gösterdi. Bu ortamda akla gelen ilk sorular arasında insan kontrolü dışında meydana gelen bir küresel tehdit ve afet ile nasıl mücadele edileceği, ne tür önlemler alınacağı, bu önlemlerin niteliğinin ve kapsamının ne olacağı ve belki de en önemlisi kim tarafından alınacağı öne çıkmıştır. Bir yandan düşman bir başka devlet değildir, öte yandan tehlikenin etkileri sınır aşırı ve küreseldir. Bu durumda mücadele ve yönetim küresel mi yoksa yerel-ulusal mı olmalı üzerine tartışmalar gün yüzüne çıkmıştır (O'Donnell, 2020; Haffajee, 2020; Tocci, 2020). Aslında bu durumun küresel yönetime ve uluslararası örgütlere güç kazandıracağını iddia edenler olduysa da kısa sürede devletlerin örgütlülükleri ve güçleri ağır bastı. Her devlet kendi yetki alanındaki mücadeleyi kendi yönetti, kararlar bir takım uluslararası ölçütler göz önüne alındıysa da ulusal çerçevede alındı ve uygulandı. Bu durum bir başka soruyu ortaya çıkardı. Bir başka deyişle "devlet Covid-19 salgını karşısında yaşam hakkına ilişkin yükümlülüklerinden ne ölçüde sorumlu tutulabilir? Devlet kendi elinde olmayan, kontrol edemediği bu denli yaygın ve ölümcül bir dış tehdit ile ortaya çıkacak ölümlerden sorumlu tutulabilirler mi?" ya da "devletler ve hükümetler böyle bir salgın durumunda sağlık hakkı bağlamında yaşam hakkına ilişkin yükümlülüklerinden sorumlu tutulabilirler mi ya da bu yükümlülük ne kadar azalır?"

Bu sorunsal devletlerin sağlık ve yaşam hakkı kapsamında yükümlülükleri ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamında olağanüstü durumlarda yükümlülüklerinde azalma çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Uluslararası insan hakları hukuku yaşam hakkını devletlerin hiçbir şekilde askıya alamayacağı, azaltamayacağı çekirdek haklar içerisinde ele almaktadır. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Politik Haklar (BMKPH) Paktı 7. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 2. maddesi tüm devletlerin kendi yetki alanları içerisindeki herkesin yaşam hakkını yasayla koruma yükümlülüğünü getirir. Bu hak olağanüstü durumlarda dahi azaltılamaz haklar arasında sayılır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da 17. maddesinde "herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" demektedir ve 15. maddesi ile bu hakkı savaş zamanında dahi dokunulmaz ve kısıtlanamaz haklar arasında saymaktadır. Bu çerçevede hükümetler olağanüstü durumlarda dahi hiçbir istisnaya konu etmeksizin bireylerin bu hakkını korumak ve saygı göstermek yükümlülüğündedir. Öte yandan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları devletlere yaşam hakkının korunması çerçevesinde pozitif yükümlülük yüklemektedir. Bu çerçevede devletin yükümlülüğü sadece kendisinin çiğnememesiyle bitmemektedir. Devletin yaşam hakkı çerçevesinde yükümlülüğü Öneriyıldız ve Stoyanovi davalarında söylediği gibi "kamusal olsun ya da olmasın yaşam hakkının tehlikede olduğu her türlü etkinliği" kapsamaktadır. Bu çerçevede devlet öncelikle yaşamı korumak için gerekli usulleri ve yasal düzenlemeleri kurmalıdır, ardından da önleyici uygulamaları hayata geçirmelidir (Bakırcı, 2009: 31-39; Fredman, 2008: 1; Akandji-Kombe, 2008: 5).

Uluslararası hukukta sağlık hakkı genel olarak ekonomik ve toplumsal haklar altında yer almaktadır. Ancak AİHM *Campanu* ve diğer davalarda sağlık hakkının ihlali nedeniyle hayatını kaybetmeyi yaşam hakkı ihlali çerçevesinde değerlendirmektedir. AİHM devletin yaşam hakkı çerçevesinde sağlık hakkı kapsamındaki yükümlülüklerini, öncelikle gereksinim duyanlara "kamu ya da özel bütün hastaneleri, hastalarının yaşamlarını korumak için gerekli tedbirleri almaya

zorlayan düzenlemeler yapma” ve gerektiğinde sağlık durumuna yeterli bakımı sağlamak için yeterli -personel, teçhizat ve diğer- donanımına sahip bir kuruluştaki uygun tedaviye erişimlerini güvence altına almak olarak tanımlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Paketi (BMESKHP) ve Avrupa Sosyal Şartı sağlık hakkını “herkesin ulaşılabilecek en üst düzeyde fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olması” olarak tanımlamaktadır. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ulaşılabilecek en üst düzeyin sağlık hizmet ve ürünlerini “yeterli miktarda, ayrımsız herkes tarafından ulaşılabilir, kabul edilebilir ve yeterli kalitede olması” olarak tarif etmektedir. Ayrıca BMESKHP olağanüstü durumlar için bir istisna maddesi de içermez yani devletin yükümlülükleri herhangi bir olağanüstü durumda dahi azaltılamaz, askıya alınmaz.

BMESKHP'nin 2. maddesine göre tüm Sözleşmeciler devletler bu hakları yalnızca mevcut kaynakları ölçüsünde değil giderek artan şekilde ve kaynakları mümkün olan en üst seviyesinde kullanarak sağlamak yükümlülüğündedirler. Bu çerçevede tüm devletlerin işbirliği içerisinde olması, özellikle de gerektiğinde ekonomik ve teknik yardım sağlanması gerekli kılınmaktadır. Bu maddede sözü edilen kaynaklar yalnızca finansal kaynaklar ya da donanım olarak anlaşılmamalıdır. Bu çerçevede doğal kaynaklar, insan kaynakları, teknolojik kaynaklar, bilgi kaynakları ve mümkün olan tüm araçlar kullanılmalı ve geliştirilmelidir. Covid-19 salgını koşulları devletlere uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde sağlık hakkı kapsamında öncelikle sağlık çalışanlarının gerekli korunma araçlarıyla donatılması, kendi yetki alanlarında bulunan herkesin ayrımsız olarak en üst düzeyde sağlık hizmetlerine ulaşabilmesi, herkesin gerekli olduğu çerçevede şeffaf bilgi alabilmesi ve uluslararası işbirliğini içerir. Bu çerçevede herkesin ayrımsız olarak en iyi ölçüde sağlık hizmetlerine erişimi, sağlık kuruluşlarına erişimi, temel gıda ve su kaynaklarına erişimi, güvenli ve sıhhi barınması devletlerin yükümlülükleri altındadır.

Bu yükümlülüğünü yerine getirmek hususunda devletlerin olanakları ve kaynakları kısıtlıdır. Ancak bu kısıtların üstesinden gelmesi ve herkesin belirli bir standartta sağlık hakkına erişebilmesi için devletin elinden gelen tüm olanakları kullanacak politikalar geliştirmesi ve uluslararası toplumun da bu konuda işbirliği ve yardımlaşma içerisinde olması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Covid-19 salgını karşısında devletlerin sağlık hakkı çerçevesinde yaşam hakkına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için gerekli araçlara sahip olduğunun varsayıldığı öne sürülebilir. Bu çerçevede akla gelebilecek soru “bir devlet bu salgını nasıl önceden görebilir ve tüm önlemleri alabilir?” olabilir. Böylece öngörülemezlik ve buna bağlı olarak gerekli araçlardan yoksunluğun kabul edilmesi salgın koşullarında hazırlıksızlık ve yoğunluktan dolayı ölümleri devletin sorumluluğundan çıkarmaya ve bu manada yaşam hakkı çerçevesindeki yükümlülüklerini azaltmaya götürebilmesi olanaklıdır. Daha somut olarak, salgının ilk dönemlerinde dünyanın her tarafından yoğun şekilde duyulan sağlık çalışanlarına yeterli korunma teçhizatının sağlanamaması ve böyle çalışmaya zorlanması, sağlık çalışanlarının ve halkın yanlış veya eksik bilgilendirilmesi, yoğunluktan dolayı hastaların sağlık hizmetine erişememesi ya da teçhizat, donanım, kapasite yetersizlikleri ve yoğunluktan dolayı yaşlılar, hastalar gibi bazı grupların tedavide geri bırakılması gibi durumlar devletin yaşam hakkının ihlali olup olmadığı konusunda tam ve net değerlendirmeler henüz yapılamamaktadır. Aslında bu soruların cevapları devletlerin sadece Covid-19 süreci ile ilgili değil beklenmedik, olağandışı ya



da elde olmayan diğer salgın, doğal afet, iklim felaketi gibi durumlar için de devletin sorumluluğunu ortaya koyacaktır.

AİHM, *Budayeva* ve diğerleri davasında insan kontrolü dışında gerçekleşen doğal afetlerde devletin pozitif yükümlülüğünün normal durumlar kadar somut olmasa da devam ettiğini belirtmiş ve devletin doğal afet öncesi sivilin yaşam ve sağlığının korunması için yaşamsal önemde olan önlemleri almış olmamasını bir ihlal kabul etmiştir. Bu bakış açısı ile her ne kadar Covid-19 bir doğal afet gibi olağan dışı bir durum sayılabirirse de bu durum devletin pozitif yükümlülüğünü kaldırmayacaktır. Nitekim, Mahkeme Covid-19 süreci ile ilgili kendisine gelmeye başlayan başvurular arasından *Le Mailloux*'nun Fransa'ya karşı başvurusunu mağdurun kendisi olmadığı nedeniyle kabul edilemez bulurken bu konunun altını özellikle çizmiştir. Mahkeme öncelikle "her ne kadar sağlık hakkı AİHS'nin güvence altına aldığı haklar arasında olmasa da devletlerin kendi yetki alanlarındakilerin hayatlarını korumak amacıyla kamu sağlığı alanı dahil uygun adımları atmak pozitif yükümlülüğü olduğunu" hatırlatmış ancak başvuru kabul edilemez bulunduğundan bu dava özelinde "devletin bu pozitif yükümlülüklerini yerine getirmiş olup olmadığını belirlemek durumunda olmadığını" açıklamıştır yani Mahkeme Covid-19 krizi çerçevesinde devletin pozitif yükümlülüklerinin olduğunu ima ederek ileriki bir davada bunun tespit edilebileceğinin sinyallerini vermektedir (AİHM, 2021).

Öncelikle devletin olağanüstü durumlarda dahi bireylerin yaşam hakkını koruyacak sağlık önlemlerini almış olması, usulleri kurmuş olması gerekir. Ardından salgın bazında gerekli usulleri kurmuş olması gerekir. Bir çok devletin salgın sonrası yayınladığı kılavuzlar buna örnektir. Türkiye'de de benzeri yapıldı. Sonrasında yeterli donanım, teçhizat, personel ve diğer hazırlıklar asgari seviyede de olsa yeterli olmalıdır ve sistematik bir sorunun olmaması gerekir. Yoğunluk bu bakımdan bir mazeret sayılmamaktadır. AİHM, *Asiye Genç* davasında hastanelerde "boş yer olmamasının hastaların gelişinin birdenbire artmasından doğan öngörülemez bir yer sıkıntısına bağlanamayacağı ve devletin kamu hastane hizmetinin düzgün bir şekilde örgütlenmesi ve daha genel olarak sağlık koruma sisteminin doğru işleyişini sağlamak için yeterli özeni göstermemiş olduğunu ortaya koyduğu" sonucuna varmıştır.

Mahkeme devletlerin kaynaklarının kısıtlı olduğunun ve her durum için önlemi almanın imkansızlığının farkındadır. Ancak bu önlemler alınmalıdır, "yöntem seçimi"nde devletler serbest bırakılmaktadır ancak *Brincat*-Malta davasında altı çizildiği gibi bu durum devletlerin pozitif yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır ve azaltmamaktadır. Bu anlamda devletler kaynaklarını kullanmada yine AİHM deyişle bir "zor seçim" ile karşı karşıyadır.

Covid-19 salgınının özellikle ilk dönemlerinde çokça duyulan ve vicdanları yaralayan haberlerden birisi de yoğunluktan dolayı yaşlıların ve engellilerin tedavisinden vaz geçildiği hatta bu salgının nüfusu "temizlemek" için kullanıldığı gibi haberlerdi. Öncelikle vurgulamak gereken şey BM Sözleşmesi'nin ve tüm diğer insan hakları sözleşmelerinin hakların kullanımında ayrımcılığı sert şekilde reddeder. Bu çerçevede sağlık hakkı ile bağlantılı yaşam hakkını güvence altına alma yükümlülüğü bakımından devlet ve yetkililer ırk, din, dil, cinsiyet, köken gibi ayrımcılıklar yapamayacakları gibi genç-yaşlı, hastalıklı-sağlıklı, öğrenme zorluğu çekenler ya da otizmliler ile diğerleri arasında ya da cinsel yönelimlere dayanan veya herhangi bir başka ayrımcılık içerecek şekilde öncelikli bir muamele de gözetemezler. Bu bakımdan sağlık hizmetine erişimde herhangi bir nedenle ayrımcılık gözetilen bir uygulama kabul edilemez. Bu tartışmanın

bir diğ er yansıması ise yaşam şansı çok azalan bir kişinin yerine daha fazla şansı olan bir kişinin tedaviye alınmasının olanaklı olabilirliği şeklinde oldu. Böyle bir tercihin daha çok yaşamı kurtaracağı şeklinde savunmalar yapıldı. Buna benzer durumla ilgili geçmişte bir içtihat olmasa da bu durum ile ilgili yaşam şansı azalan hastaların yaşam desteğinin kesilmesiyle ilgili davalardan bazı sonuçlar çıkarmak olanaklıdır. AİHM yaşam şansı azalan ya da kalmayan kişilerin tedavisinin kesilmesi ve kendi veya ailesi istese dahi yaşam desteğine son verilmesi ile ilgili bir durumda özellikle doktorların vereceği kararın kesin bir açıklıkla yasal düzenlemeyle belirlenen sürece uygunluğunu aramaktadır. Bu sayede bu süreçte keyfi ya da öznel kararların engellenmesini istemektedir. Sonuç olarak böyle bir duruma ancak bir prosedür çerçevesinde nesnel koşullara göre devletin belirlediği yetkili uzmanlar karar vermelidirler (AK, 2014).

Son olarak, Covid-19 gibi bir salgın koşullarında dahi yaşam hakkının ayrımcılık içermeden tüm insanlar için gerçekleştirilebilmesi için bazı kısıtlı grupların özel olarak korunması gerekmektedir. Bu kapsamda devletlerin belki de en çok göz ardı ettikleri yükümlülükleri sığınmacı ve tutuklu grupları için özel koşullarına uygun önlemleri almak olmuştur. Aslında devletler hakları ayrımcılık gözetmeden herkes için sağlamak kadar özel durumdaki kişilerin bu haklara erişimi için gerekli özel önlemleri de almak yükümlülüğündedir. Bu çerçevede bir çok uluslararası kurum başta sığınmacılar ve tutuklular olmak üzere kısıtlı grupların durumları ve haklarına ilişkin bir çok rapor yayınlamışlardır (İHK, 2020; Inter-Agency Standing Committee, 2020; AK, 2020; DSÖ, 2020).

Bu çerçeveden bakıldığında eğer haklar odaklı bir bakış açısı ve politika benimsenirse insan hakları hukuku devletlerin yalnız güncel Covid-19 salgını için değil gelecekteki aslında beklendik olan beklenmedik salgın, doğal afet, iklim felaketleri için nasıl davranmaları gerektiğini gösterir bir kılavuz sunduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi [AİHM] (2021), "Factsheet – COVID-19 health crisis", https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Covid_ENG.pdf (Son Erişim: 27 Eylül 2021).
- Akandji-Kombe, Jean-François (2008), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler* (Brüksel: AK Yayınları).
- Avrupa Konseyi [AK] (2014), "Guide on the decision-making process regarding medical treatment in end-of-life situations", <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168039e8c5> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).
- AK (2020), "Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic", Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 20 March 2020, <https://rm.coe.int/16809cfa4b> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).
- Bakırcı, Hasan (2009), "AİHS'ne Üye Devletlerin Sözleşmeden Kaynaklanan Pozitif Yükümlülükleri", Taşkın, Ahmet (Der.), *50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Sempozyumu*, 4 Aralık 2009 (Ankara: Türkiye Adalet Akademisi).



Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] (2020), "OHCHR, IOM, UNHCR and WHO joint press release: the rights and health of refugees, migrants and stateless must be protected in COVID-19 response", 31 March 2020, <https://www.who.int/news-room/detail/31-03-2020-ohchr-iom-unhcr-and-who-joint-press-release-the-rights-and-health-of-refugees-migrants-and-stateless-must-be-protected-in-covid-19-response> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).

Fredman, Sandra (2008), *Human Rights Transformed: Positive Rights and Positive Duties* (Oxford: OUP).

Haffajee, Rebecca L. (2020), "Thinking globally, Acting Locally: The U.S. Response to Covid-19", <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp2006740> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).

Inter-Agency Standing Committee (2020), "COVID-19: Focus on Persons Deprived of Their Liberty", 27 March 2020, <https://interagencystandingcommittee.org/system/files/2020-03/IASC%20Interim%20Guidance%20on%20COVID-19%20-%20Focus%20on%20Persons%20Deprived%20of%20Their%20Liberty.pdf> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).

İnsan Hakları Komisyonu [İHK] (2020), "Urgent action needed to prevent COVID-19 'rampaging through places of detention' – Bachelet.", 25 March 2020, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25745&LangID=E> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).

O'Donnell, Francis Martin (2020), "Coronavirus: An Opportunity for Global Governance Reform", *Metropole*, 4 April 2020, <https://metropole.at/coronavirus-an-opportunity-for-global-governance-reform> (Son Erişim: 27 Eylül 2021).

Tocci, Nathalie (2020), "International Order and the European Project in Times of COVID19", *IAI Commentaries* 20: 1-7.